

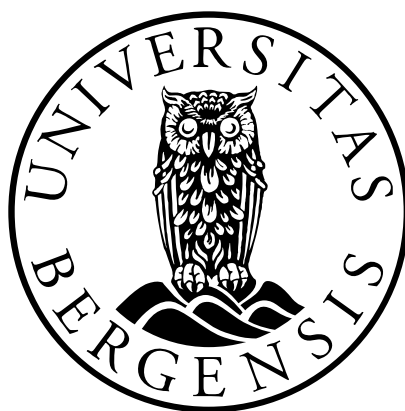
Rettslige tiltak mot tvangsekteskap

*Med et spesielt fokus på straffeloven § 222
annet ledd*

Kandidatnummer: 193139

Veileder: Linda Gröning

Antall ord: 34 899

JUS399 Masteroppgave/JUS398 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

02.06.2014

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
1 Innledning.....	4
1.1 Oppgavens formål og sentrale problemstillinger	4
1.2 Bakgrunn og aktualitet	5
1.3 Metodiske aspekter.....	6
1.4 Avgrensninger	7
1.5 Den videre disposisjonen	8
2 Tvangsekteskap - utgangspunkt og definisjoner	9
2.1 Innledning.....	9
2.2 Hva er et tvangsekteskap?	9
2.3 Tvangsekteskapets verdikontekst og årsak	11
2.4 Distinksjonen mellom arrangerte ekteskap og tvangsekteskap	13
2.5 Statistikk - omfanget av tvangsekteskap	15
3 Reglene om tvangsekteskap	18
3.1 Innledning.....	18
3.2 Internasjonale forpliktelser.....	19
3.3 Bestemmelser i ekteskapslovgivningen	22
3.3.1 Ekteskapslovgivningens betydning	22
3.3.2 Ekteskapsvilkår	23
3.3.3 Formkrav	24
3.3.4 Ugyldighet og direkte skilsmisse	25
3.3.4.1 Reglens bakgrunn og utforming	25
3.3.4.2 Bestemmelsenes rekkevidde	27
3.3.4.3 Fristreglene.....	29
3.3.4.4 Fylkesmannens søksmålsrett.....	29
3.3.5 Anerkjennelse av utenlandske ekteskap	30
3.3.5.1 Anerkjennelse og ordre public	30
3.3.5.2 Andre unntak til hovedregelen om anerkjennelse	32
3.3.6 Utenlandske ekteskap - gyldighet og anerkjennelse	35
3.4 Bestemmelser i utlendingslovgivningen	37

3.4.1	Tvangsekteskap over landegrensene	37
3.4.2	Intervju	39
3.4.3	Retten til å nekte oppholdstillatelse.....	41
3.4.4	Oppholdstillatelse på selvstendig grunnlag.....	44
3.5	Bestemmelser i straffeloven	45
4	Straffebudet om tvangsekteskap.....	48
4.1	Innledning.....	48
4.2	Straffebudets bakgrunn og utforming	48
4.3	Ekteskapsvilkåret	50
4.4	Tvangsvilkåret.....	52
4.5	Vilkåret om rettsstridig atferd	57
4.5.1	Rettsstridig atferd - en innledende tolkning.....	57
4.5.2	Vold.....	58
4.5.3	Frihetsberøvelse	61
4.5.4	Utilbørlig press	63
4.6	Forsøk.....	67
4.7	Rettsvillfarelse.....	70
4.8	Straffelovens virkeområde	72
4.9	Strafferammen.....	72
4.10	Påtalereglene	74
4.11	Bestemmelsens fremtid - foreliggende endringsforslag.....	76
5	Straffebudet i kritisk lys- behovet for endringer	79
5.1	Innledning.....	79
5.2	Funksjonalitet som perspektiv - med fokus på effektiv håndhevelse.....	80
5.3	Perspektiv fra praksis	82
5.4	Problematiske aspekter ved straffebudets utforming - og tenkbare løsninger	84
5.4.1	Straffebudets betydning for effektiv håndhevelse.....	84
5.4.2	Ekteskapsvilkåret	85
5.4.3	Tvang.....	89
5.4.4	Rettsstridig atferd og utilbørlig press	90
5.4.5	Forsøk og forberedelse	94
5.5	Avsluttende refleksjoner	98
	Litteraturliste	102

1 Innledning

1.1 Oppgavens formål og sentrale problemstillinger

Temaet for denne oppgaven er tvangsekteskap.¹ Formålet er å foreta en rettsdogmatisk studie av, og diskusjon om reglene som berører slike ekteskap. Oppgavens hovedfokus vil være rettet mot strafferettens regler, og da særlig straffebudet om tvangsekteskap. Oppgaven omfatter også en rettspolitisk vurdering av behovet for endringer i straffebudets utforming.

Tvangsekteskap er imidlertid et problem som naturlig berører en rekke rettsområder i tillegg til strafferetten. I ekteskapsloven er det for eksempel innført flere bestemmelser for å forsøke å håndtere dette problemet. Det samme er blitt gjort i utlendingsloven. Ved siden av strafferettens regler skal fokuset også rettes mot bestemmelser i disse lovene fordi det er viktig å belyse tvangsekteskapsproblematikken i en større rettslig sammenheng.

En av grunnene til at dette er en gunstig tilnærming er at enkelte av bestemmelsene i de ulike regelverkene har like vilkår. For å kunne foreta en grundig analyse av bestemmelsen i straffeloven kan det dermed også være viktig å være oppmerksom på bestemmelsene i ekteskapsloven og utlendingsloven.

Det er også først når bestemmelsene ses i sammenheng at personers rettsvern mot tvangsekteskap synliggjøres. Selv om bestemmelsene har noenlunde samme formål, er virkningene av dem forskjellige. Det vil også være mulig å avbøte visse uheldige virkninger av enkelte bestemmelser gjennom bestemmelser i andre lover. For fornærmede kan eksempelvis strafferettslige skritt gjøre situasjonen svært vanskelig, i noen tilfeller også verre enn hvordan omstendighetene var i utgangspunktet. En slik situasjon kan i noen grad avhjelpes ved regler om ugyldiggjøring av ekteskapet og nektelse av familieinnvandring.

Et særlig problem med bruken av strafferetten i tvangsekteskapsaker er at fornærmede i en del tilfeller ikke ønsker, eller i alle fall gir uttrykk for at vedkommende ikke ønsker, at det skal gjennomføres en straffesak der familien kan bli straffet. I slike tilfeller vil anvendelsen av regler i andre lover til en viss grad kunne komme i stedet for strafferettslige sanksjoner. For

¹ Masteroppgaven er skrevet innenfor prosjektet "*Strafferettssystemets funksjonalitet*", som er et forskningsprosjekt ved Universitetet i Bergen.

noen er det viktigste at de kan komme seg ut av det ekteskapet som er blitt inngått og at de ikke behøver å bo sammen med den personen de er blitt tvunget til å gifte seg med. Det finnes eksempelvis saker som har vært behandlet i domstolene om ugyldiggjøring av tvangsekteskap hvor straffesaken er blitt henlagt på grunn av bevisets stilling fordi fornærmede ikke ønsket en straffesak mot sine egne foreldre.²

Det er altså viktig at debatten om tvangsekteskap ikke bare knytter seg til hvor mange straffesaker som blir behandlet angående dette problemet, men også hvorvidt det finnes andre bestemmelser som forebygger eller som avhjelper de skadene som oppstår når noen må gifte seg mot sin vilje.

1.2 Bakgrunn og aktualitet

Tvangsekteskap er et problem som har vært på den politiske dagsordenen i rundt 20 år. Før tvangsekteskap kom på dagsordenen var det flere, eksempelvis en del kjente innvandrerpolitikere, som benektet at tvangsekteskap var et problem.³ Den manglende forståelsen for problemet kan også illustreres av den vurderingen som ble gjort i spørsmålet om omstøtelsesinstituttet skulle videreføres i den nye ekteskapsloven. I forarbeidene la ekteskapslovutvalget til grunn at et ekteskap inngått ved rettstridig tvang var en så særegen og upraktisk situasjon at den etter utvalgets oppfatning ikke forsvarte noen særbehandling.⁴

Etter hvert kom det et større fokus på at tvangsekteskap også var et problem som eksisterte i Norge. En viktig faktor som bidro til denne kunnskapen var at flere unge jenter med tilknytning til Norge gikk ut med beretninger om å ha blitt tvunget inn i ekteskap. En av de første sakene som ble behandlet i rettsapparatet om dette temaet var en sak som fikk stor betydning for bl.a. ekteskapslovgivningen.⁵ Faktum var at en jente på 18 år, som hadde vokst opp i Norge, ble sendt til Pakistan for å gifte seg med en mann hun ikke kjente. Da hun kom tilbake til Norge ble det reist sak for å få ekteskapet omstøtt etter den dagjeldende ekteskapsloven. I kjølvannet av denne saken kom det frem opplysninger som tilsa at tvangsekteskap var mer utbredt enn det som tidligere ble antatt. Denne kunnskapen førte til at

² RG-2002-912 og TOSLO-2007-167243.

³ Wikan (2008) s. 249.

⁴ NOU 1986: 2 s. 53.

⁵ Ot.prp.nr.44 (1993-1994) s. 12.

regler om tvangsekteskap kom inn i ekteskapsloven igjen. Reglene i ekteskapsloven vil bli behandlet nærmere i avnitt 3.3.

På bakgrunn av den kunnskapen denne saken førte med seg ble det satt i gang en rekke tiltak for å forebygge og avhjelpe følgene av slike ekteskap. Det ble eksempelvis allerede i 1998 opprettet en handlingsplan mot tvangsekteskap.⁶ I tiden etter 1998 har det kommet flere handlingsplaner mot tvangsekteskap, hvorav den siste er en handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger i unges frihet som gjelder fra 2013 til 2016.

Tvangsekteskapsproblematikk er fremdeles et høyaktuelt tema på den politiske dagsordenen i Norge, noe den siste handlingsplanen viser. Dette er også et område som er i stadig utvikling. Et eksempel på denne utviklingen er at regjeringen legger til grunn at de vil innføre en 24 års-grense for familieetablering, nettopp for å bekjempe tvangsekteskap og sikre at paret kan forsørge seg selv.⁷ Et annet eksempel er at det er lagt frem et forslag om å endre dagens straffebestemmelse om tvangsekteskap.⁸ Sistnevnte endringsforslag vil bli grundigere drøftet i oppgavens kapitel 5.

1.3 Metodiske aspekter

Oppgaven har et rettsdogmatisk perspektiv, og anvender seg dermed av vanlig juridisk metode i tolkningen og analysen av lovbestemmelsene. Ordlyden sett i lys av forarbeidene vil utgjøre utgangspunktet for tolkningen av innholdet i gjeldende rett, noe som er i tråd med en slik metode. Rettspraksis vil imidlertid også bli benyttet. I forarbeidene til enkelte bestemmelser fremheves det at det overlates til rettspraksis å trekke grensene for hvorvidt vilkårene er oppfylt. Dette gjelder eksempelvis for vurderingen av hvilke situasjoner som fører til ugyldighet etter ekteskapsloven § 16 tredje ledd.⁹ Også når det gjelder straffebudet om tvangsekteskap må gresedragningen i stor grad foretas med utgangspunkt i rettspraksis.

Det er imidlertid ikke så ofte tvangsekteskapssaker kommer til domstolene, hverken som sivile saker eller straffesaker. Det foreligger derfor forholdsvis lite rettspraksis, og den

⁶ IMDi (2011) s. 9.

⁷ Sundvolden-erklæringen (2013) s. 22 punkt F nr. 13.

⁸ Høringsnotat (2013).

⁹ Ot.prp.nr.44 (1993-1994) s. 18.

rettspraksisen som finnes er stort sett underrettspraksis.¹⁰ På bakgrunn av at det foreligger få rettskilder som omhandler bestemmelsenes yttergrenser vil underrettspraksis bli benyttet i større grad enn det som hadde vært tilfellet dersom det hadde foreligget flere rettskilder av større vekt. Formålsbetraktninger vil imidlertid også få en forholdsvis stor plass i analysen. I de tilfellene der det foreligger litteratur eller rundskriv om bestemmelsene vil dette bli brukt i tillegg.

For å kunne skrive en oppgave om temaet tvangsekteskap kreves det en del kunnskap om problematikken som ikke finnes i forarbeider og rettspraksis. For å få en viss oversikt over tematikken har dermed også ikke juridisk litteratur blitt benyttet som kilder til en viss grad, spesielt i kapitlene 2 og 5. Dette omfatter blant annet rapporter og bøker om temaet. I kapittel 5 har også straffebestemmelser og forarbeider som omhandler tvangsekteskap fra andre skandinaviske land blitt trukket inn. Disse bestemmelsene er nyere enn straffebestemmelsen i Norge, og lovgivningsarbeidet inneholder en del vurderinger av hvordan en hensiktsmessig bestemmelse kan utformes. Disse betraktningene vil også kunne være av betydning i vurderingen av den norske straffebestemmelsen.

I denne oppgaven vil dagens straffelov bli anvendt, ikke den nye straffeloven av 2005 som enda ikke har trådt i kraft. I vurderingen av dagens straffebestemmelse om tvangsekteskap, som blir gjort i kapittel 5, vil imidlertid endringene som er blitt gjort i straffeloven av 2005 bli vurdert. Der vil også et endringsforslag som har vært ute på høring, stå sentralt.¹¹

1.4 Avgrensninger

Denne oppgavens problemstilling knytter seg til de lovgivningsmessige tiltakene som er innført for å forebygge og avhjelpe problemene med tvangsekteskap. Dette forutsetter at oppgaven avgrenses mot andre typer tiltak.

Opgaven avgrenses også mot å gå inn på bestemmelser i andre lover enn ekteskapsloven, utlendingsloven og straffeloven. Det er imidlertid viktig å være klar over at det finnes bestemmelser i mange andre lover som kan ha betydning for tvangsekteskapstilfellene.

¹⁰ Unntaket er to straffesaker. I den første, Rt. 2006 s. 140 (Drammenssaken), prøvde Høyesterett både lovanvendelsen og straffeutmålingen, mens i den andre, Rt. 2014 s. 205 prøvde Høyesterett bare straffeutmålingen.

¹¹ Høringsnotat (2013) s. 35-38.

Hvorvidt det settes inn tiltak etter barnevernloven vil eksempelvis kunne ha avgjørende betydning for barn som er utsatt for tvangsekteskap.¹²

Det vil heller ikke være mulig innenfor denne oppgavens omfang å se på alle relevante bestemmelser i de tre lovene. Utgangspunktet for oppgaven er å se nærmere på bestemmelser som er innført med det formål å styrke arbeidet mot tvangsekteskap. Dette gjør at mer generelle bestemmelser som eksempelvis reglene om utvisning i utlendingsloven og vernetingsreglene i ekteskapsloven ikke vil bli behandlet. Selv om det i en del tvangsekteskapstilfeller også vil kunne forekomme mishandling eller lignende, vil ikke generelle regler om dette i utlendingsloven og ekteskapsloven bli vurdert. Det er også slik at oppgavens hovedfokus ligger på straffebudet om tvangsekteskap, og det vil derfor ikke være mulig å behandle alle reglene i ekteskapsloven og utlendingsloven like dyptgående.

Oppgaven kommer heller ikke til å gå inn på en dypere avklaring av innholdet i de folkerettslige reglene. Før oppgaven går inn på de ulike bestemmelsene som er innført, vil det imidlertid bli foretatt en kort gjennomgang av Norges folkerettslige forpliktelser. Denne gjennomgangen vil være oversiktspreget, og er inntatt for å sette bestemmelsene inn i en folkerettslig kontekst.

1.5 Den videre disposisjonen

Oppgaven er, medberegnet dette innledende kapittel, inndelt i fem overordnede kapitler. I kapittel 2 kommer begrepet tvangsekteskap til å bli gjennomgått. Formålet vil være å klargjøre tematikken og lage et utgangspunkt for den videre behandlingen.

I kapittel 3 vil det bli foretatt en gjennomgang av relevante bestemmelser i ekteskapsloven, utlendingsloven og straffeloven. Formålet vil være å gi en oversikt over hvilke bestemmelser som er innført for å håndtere problemet med tvangsekteskap.

Kapittel 4 og 5 fokuserer på straffebudet om tvangsekteskap, straffeloven § 222 annet ledd. I kapittel 4 vil det gjøres en rettsdogmatisk gjennomgang av straffebudet, mens vurderingen av straffebudets utforming vil gjøres i kapittel 5.

¹² For mer om tvangsekteskap som begrunnelse for barnevernsvedtak, se Bjøranger (2001).

2 Tvangsekteskap - utgangspunkt og definisjoner

2.1 Innledning

I løpet av de siste årene er det blitt innført en rekke lovendringer som har blitt begrunnet i ønsket om å forebygge og avhjelpe problemer knyttet til tvangsekteskap. Før oppgaven går inn i en drøftelse av de innførte bestemmelsene, skal betydningen av tvangsekteskap som begrep og samfunnsproblem klargjøres.

Tvangsekteskap, som begrep, kan være vanskelig å definere på en presis måte. Begrepet brukes imidlertid i stor grad i de rettskildene som finnes på området. Det vil derfor være viktig å ha en viss forståelse for hva som ligger i begrepet, ikke minst som utgangspunkt for analysen av de innførte bestemmelsene.

For å forstå tvangsekteskap som problem vil det også være viktig å ha en viss forståelse for de verdiene som ofte ligger bak denne typen handlinger. En slik gjennomgang vil gjøre det enklere å presentere de lovendringene som er blitt gjort og deres begrunnelser på en god måte. I tillegg vil en viss forståelse for hvor utbredt dette problemet er i Norge være en naturlig bakgrunn for analysen av lovreglene. Som det ble presisert i innledningen, vil kunnskap om utbredelsen av et problem kunne være viktig for forståelsen og vurderingen av lovbestemmelser.

2.2 Hva er et tvangsekteskap?

Det første spørsmålet blir da hva som ligger i begrepet tvangsekteskap. Selv om det er vanskelig å gi en presis definisjon av begrepet, kan visse holdepunkter likevel fremheves. For det første vil stort sett alle tvangsekteskap være *arrangerte ekteskap*, og begrepet tvangsekteskap benyttes i den rettslige konteksten ofte i sammenheng med begrepet arrangert ekteskap. Et arrangert ekteskap er en måte å gifte seg på, der andre enn partene selv, typisk familie, er involvert i å finne aktuelle partnere.¹³ Et arrangert ekteskap kan imidlertid skje enten frivillig eller under ulike grader av press og tvang. Det er først når et arrangert ekteskap

¹³ Denne forklaringen og distinksjonen brukes eksempelvis i Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 3.

er inngått under en viss grad av press eller tvang at det foreligger et tvangsekteskap. Alle arrangerte ekteskap er altså ikke tvangsekteskap, og denne distinksjonen vil bli gjennomgått nærmere i avsnitt 2.4 nedenfor.

For å gi en nærmere presisering av hva som ligger i begrepet tvangsekteskap står dermed *tvangselementet* i fokus. Hvilke forhold som må foreligge for at et ekteskap skal betegnes som et tvangsekteskap er ikke gitt. I enkelte sammenhenger kan det være naturlig å definere begrepet tvangsekteskap med de ekteskap som kan utløse straffeansvar etter straffeloven § 222 annet ledd, eller som kan kjennes ugyldige etter ekteskapsloven § 16 tredje ledd. Imidlertid vil ikke denne definisjonen nødvendigvis ramme alle ekteskap som i andre sammenhenger regnes som tvangsekteskap.

Definisjonen på tvangsekteskap som ofte benyttes i hjelpeapparatet, og som gir en god anvisning på hva dette handler om, er:

"Tvangsekteskap betyr at minst én av ektefellene ikke har reell mulighet til å
- velge å forbli ugift uten represalier
- velge seg ut av en forlovelse eller et inngått ekteskap uten represalier
- velge annen partner, også på tvers av familiens ønsker, uten represalier"¹⁴

Dette er et fint utgangspunkt for en videre gjennomgang av begrepet. I definisjonen er det lagt stor vekt på *forekomsten av represalier*. Grensene for hvilke virkemidler som utgjør represalier kan imidlertid være vanskelige å trekke. Fysisk vold og trusler om vold vil være klare eksempler på represalier. Dette omfatter også hentydninger til vold som tidligere er blitt benyttet. Også psykisk vold er et utbredt virkemiddel i denne typen saker, og vil etter omstendighetene kunne regnes som represalier. Psykisk vold kan innebære ulike former for trusler, ryktespredning, utstøtelse, sjikanering o.l. Under dette kan også ekstrem kontroll nevnes. Kontrollen kan gå ut på at den utsatte overvåkes av familien eller andre, og i liten grad får være med på vanlige aktiviteter utenfor huset. Det kan også benyttes mer implisitte pressmidler som kan ha stor effekt på unge mennesker. Slike virkemidler kan være å beskyldre den som nekter å inngå et arrangert ekteskap for å forårsake de problemene som finnes innad i familien. Et eksempel på dette vil være at den utsatte blir fortalt at vedkommende forårsaker familiemedlemmers sykdom ved å være ulydig. Hvorvidt de sistnevnte virkemidlene utgjør

¹⁴ IMDi (2011) s. 8.

represalier kan det ikke svares generelt på. I rettslig sammenheng har det eksempelvis vært en debatt om hvorvidt trussel om sosial utstøtelse omfattes av bestemmelsen. Dette spørsmålet vil bli behandlet i oppgavens avsnitt 4.5. I hjelpeapparatet legges det også til grunn at den utsattes egne opplevelse av tvangen må tillegges stor vekt.¹⁵ Hva som regnes som represalier må dermed til sist avhenge av hvordan det oppfattes av den utsatte.

Hvordan den utsatte oppfatter de pressmidlene som benyttes henger også sammen med hvilken verdikontekst han eller hun forstår dem innenfor. Som jeg kommer tilbake til kan det være problematisk å gripe inn rettslig overfor tvangsekteskap fordi slike ekteskap relaterer seg til spørsmål om verdier og ideologi, og rettslige inngrep forutsetter dermed en viss forståelse av verdigrunnlag og ideologiske premisser.

2.3 Tvangsekteskapets verdikontekst og årsak

Årsakene til at noen tvinges inn i et ekteskap kan være mange og sammensatte. I dette avsnittet skal fokuset ligge på de årsakene som kan relateres til tvangsekteskapets verdikontekst. Disse verdiene er i dag geografisk særlig knyttet til deler av Asia, Midtøsten og enkelte områder i Afrika. Det er imidlertid viktig å presisere at verdiene er under sterkt press, og at det hele tiden skjer en utvikling. Forskjellene er også store innad i ulike miljø.¹⁶

I de fleste tilfellene der det foreligger tvangsekteskap er det foreldre eller andre familiemedlemmer som har tvunget igjennom ekteskapet. Det som kjennetegner mange av disse familiene er at hensynet til å bevare familiens *ære* er av stor betydning.¹⁷ Det finnes flere typer ære, men den som har størst betydning i denne sammenhengen refererer til kvinners ærbarhet. Familiens ære avhenger altså av jomfruelighet hos de unge jentene i familien. Tvangsekteskap kan være en måte å forhindre eller gjenopprette ærestap på.¹⁸ I mange tilfeller vil det ikke være avgjørende at det har skjedd noe som kan føre til et ærestap, det er tilstrekkelig at andre tror at noe har skjedd. Dette gjør at rykter om eller frykt for kjæresteforhold vil kunne få store konsekvenser, ikke bare for den det gjelder, men hele denne personens familie.

¹⁵ IMDi (2008) s. 15.

¹⁶ Bredal (2011) s. 21.

¹⁷ Mer inngående om begrepet ære se eksempelvis Wikan (2008).

¹⁸ IMDi (2008) s. 38.

Gutter vil ofte stå friere når det gjelder kjæresteforhold og venner, men også de kan være utsatt for tvangsekteskap. Begrunnelsen bak et slikt ekteskap kan være at det vil bidra til å få han på rett kjøll igjen dersom han har hatt problemer i forbindelse med jobb, skole, rusmidler eller lignende. I tillegg vil gutter kunne presses eller læres opp til selv å være utøvere av tvang mot sine kvinnelige slektninger. Dette innebærer en dobbelt utsatthet for gutter i slike miljø.¹⁹ Homofile vil også være særlig utsatt for tvangsekteskap, da ekteskap med en av motsatt kjønn kan være en strategi for å forhindre at homofile kaster skam over familien.²⁰

Samfunn der tvangsekteskap utføres er også i stor grad preget av *kollektivism*, og av en *patriarkisk familiestruktur*. Patriarkiske familiestrukturer er hierarkisk organisert med mannen som overhodet.²¹ I denne typen familiestrukturer kreves det ofte lydighet overfor dem som er over en selv i hierarkiet. Kollektivism kjennetegnes av at hensynet til gruppen, eksempelvis familien, går foran hensynet til individet.²² Individet deltar i samfunnet først og fremst som en del av familien. Ekteskap anses dermed som et anliggende for hele familien og det avgjørende blir hvorvidt ektefellen og hans eller hennes familie utgjør en god allianse.

Hensynet til kastetilhørighet og religiøs tilhørighet er viktig for mange familier hvor kollektivistiske verdier settes høyt. Kastesystemet er en sosial rangordning som omhandler kriterier for respekt og anseelse i samfunnet, og som praktiseres forskjellig i ulike miljø.²³ I en del familier er det utenkelig at barna skal gifte seg med noen fra en lavere kaste eller fra en annen religion.

Mange tvangsekteskap inngås på tvers av landegrenser, og det kan ligge ulike vurderinger bak slike ekteskap.²⁴ For mange vil *hensynet til slekt og nettverk* i opprinnelseslandet være viktig. Eksempelvis kan familien i Norge ha sympati med venner eller familie i utlandet som lever i fattigdom, og ønske å hjelpe dem ut av en vanskelig situasjon. Familien kan også ønske å bygge bånd tilbake til opprinnelseslandet, og forhindre fornorsking av familiemedlemmer. I noen miljø er det også vanlig at ekteskap inngås med en slektning som bor i utlandet. I slike tilfeller kan ekteskapet bidra til å styrke familierelasjoner og bidra til verdistyrking. Det er

¹⁹ Se Bredal (2011) s. 24.

²⁰ IMDi (2011) s. 116-123.

²¹ IMDi (2008) s. 19-21.

²² IMDi (2011) s. 43.

²³ IMDi (2008) s. 21.

²⁴ Ot.prp.nr.75 (2006-2007) s. 191-192.

heller ikke uvanlig at familier med kollektivistiske og patriarkiske verdier inngår avtaler om ekteskap for barna allerede mens de er små. Selv om slike avtaler ikke er bindende etter barnelova § 30 a, vil avtalene likevel kunne utgjøre et pressmiddel. Alle disse begrunnelsene kan gi opphav til kombinasjoner av proformaekteskap²⁵ og tvangsekteskap. Når ekteskap inngås over landegrensene kan også familien i utlandet være de største pådriverne.²⁶

Familier som innehar de overfor nevnte verdiene skaper tydelige og sterke makthierarkier, men også emosjonelt tette fellesskap. Disse verdiene kan skape sterke nettverk for omsorg og støtte, og har også flere positive sider. Det er altså viktig å presisere at mange familier innehar disse verdiene uten at ekteskapstvang eller annen æresrelatert vold noen gang blir anvendt. For å vurdere risikoen for æresrelatert vold, som også inkluderer tvangsekteskap, har det blitt utarbeidet noen retningslinjer der det ses på 15 ulike risikofaktorer som knytter seg til gjerningsmannen, offerets utsatthet og til hvilke handlinger og holdninger som allerede har manifestert seg. Psykiske problemer, rusproblemer og antisosial atferd hos gjerningsmannen er blant risikomomentene.²⁷ På bakgrunn av det som er gjennomgått i dette avsnittet vil distinksjonen mellom arrangerte ekteskap og tvangsekteskap kunne være vanskelig å oppstille.

2.4 Distinksjonen mellom arrangerte ekteskap og tvangsekteskap

I forarbeider som omhandler tvangsekteskap er det en rekke steder slått fast at det er tvangsekteskapene lovgiver ønsker å reagere mot, ikke de frivillig arrangerte ekteskapene.²⁸ Dilemmaet lovgiver står overfor ble eksempelvis presentert slik i forarbeidene til ny utlendingslov:

"I lovgivningsmessig sammenheng er det derfor en utfordring å etablere grunnlag for adekvate tiltak som på den ene side respekterer adgangen til å inngå frivillige ekteskap arrangert innen en kulturtradisjon som brudefolkene selv ønsker å følge,

²⁵ Proformaekteskap er ekteskap som inngås for å få oppholdstillatelse. Etter utledningsloven § 40 fjerde ledd kan oppholdstillatelse nektes dersom "det fremstår som mest sannsynlig at det hovedsakelige formålet med inngåelsen av ekteskapet har vært å etablere et grunnlag for opphold i riket for søkeren."

²⁶ IMDi (2008) s. 30-31.

²⁷ Kropp/Belfrage/Hart (2013) s. 5.

²⁸ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 3.

samtidig som man på den annen side sikrer beskyttelse mot at noen blir presset til å inngå ekteskap mot sin vilje under dekke av den samme kulturtradisjonen."²⁹

Distinksjonen mellom arrangerte ekteskap og tvangsekteskap kan altså være svært vanskelig å realisere i praksis. Det som i særlig grad vil by på problemer er å avgjøre hvilken kvalitet og kvantitet som kreves av det presset eller tvangen ektefellene utsettes for.

Partene i arrangerte ekteskap er ofte svært unge, og har begrenset mulighet og evne til å stå imot foreldres overtalelser, eller hevde sine egne interesser overhodet. Mange er også økonomisk og sosialt avhengige av sine foreldre, og i tillegg oppvokst i en patriarkisk familiestruktur der barna skal være lydige mot sine foreldre. Dette tilsier at fraværet av eksplisitte trusler eller vold, ikke nødvendigvis sier noe om hvorvidt ekteskapet er inngått frivillig. Den friheten det kan se ut som de utsatte har i disse tilfellene kan dermed noen ganger være illusorisk.

Det må imidlertid også understrekes at grensen for når begrepet tvangsekteskap brukes kan være avhengig av konteksten. For en del av hjelpeapparatet vil eksempelvis ikke denne grensen være av særlig betydning, da det er den utsattes oppfattelse av situasjonen og behov for hjelp som vil være avgjørende.

Grensen kan også trekkes forskjellig på ulike rettsområder. Selv om det fokuseres på distinksjonen i forarbeidene, er hverken arrangert ekteskap eller tvangsekteskap begrep som benyttes som vilkår i bestemmelsene på dette området. Det avgjørende vil dermed ikke være hvilket begrep som benyttes på ekteskapet, men hvorvidt vilkårene i bestemmelsene er oppfylt. Dette kan illustreres av forskjellen mellom vilkårene i utlendingsretten og strafferetten. I utlendingsretten ligger fokuset på hvorvidt ekteskapet er inngått mot en av partenes vilje, ikke på hvorvidt ekteskapet er tvunget igjennom med rettstridig atferd som er straffelovens fokus. Dette skal behandles nærmere i avsnitt 3.4.3. Som det skal legges til grunn i avsnitt 3.2 har Norge også forpliktet seg folkerettslig til å sikre at ekteskap er inngått frivillig, ikke bare sikre at ekteskap ikke er tvunget igjennom.

²⁹ NOU 2004: 20 s. 239.

2.5 Statistikk - omfanget av tvangsekteskap

På bakgrunn av den foregående forklaringen skal omfanget av tvangsekteskap som samfunnsproblem behandles avslutningsvis. Det har i praksis vist seg å være vanskelig å få en oversikt over hvor omfattende tvangsekteskapsproblematikken er, og hvem som utsettes. Det må også antas at mørketallene på området er store, da det kan være forbundet med stor risiko for de utsatte å ta kontakt med hjelpeapparatet.³⁰

Det finnes ikke statistikk fra politiet eller påtalemyndigheten om i hvilken utstrekning de behandler denne typen saker. Disse sakene registreres som tvang/frihetsberøvelse eller vold i nære relasjoner, da det ikke finnes en egen kategori for tvangsekteskap eller æresrelatert kriminalitet. Det vil dermed være svært vanskelig å finne ut hvor mange saker de behandler.

Den statistikken som skal behandles i dette avsnittet kommer fra aktører som arbeider spesifikt med tvangsekteskap. For det første skal statistikk fra IMDi (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet) presenteres. IMDi jobber med tvangsekteskap gjennom flere ulike tiltak.³¹ De har blant annet minoritetsrådgivere på enkelte skoler og integreringsrådgivere på enkelte utenriksstasjoner. De koordinerer også Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse som gir råd, veiledning og assistanse til hjelpeapparatet om håndteringen av denne typen saker. I tillegg skal statistikk fra Røde Kors, som har en telefontjeneste mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, behandles.³² Samlet sett kan denne statistikken gi et visst bilde på omfanget.³³

Kompetanseteamet hadde i perioden fra juni 2008 til 31. desember 2013 hele 383 saker om gjennomførte tvangsekteskap og 500 saker om frykt for tvangsekteskap. 85 av tvangsekteskapssakene og 56 av sakene om frykt for tvangsekteskap var fra 2013.

Minoritetsrådgiverne hadde i samme periode 63 saker om gjennomførte tvangsekteskap og 421 saker om frykt for tvangsekteskap, hvorav 9 av tvangsekteskapssakene og 29 av sakene om frykt for tvangsekteskap ble registrert i 2013. Integreringsrådgiverne hadde 8 saker om

³⁰ IMDi (2008) s. 45.

³¹ For mer informasjon om IMDi sitt arbeid mot tvangsekteskap se IMDis nettsider (<http://www.imdi.no/Tvangsekteskap1/IMDis-arbeid-med-Tvangsekteskap/>).

³² For mer informasjon se Røde Kors sin nettside om telefonen (<http://www.rodekors.no/tvangsekteskap/>).

³³ IMDis nettside om statistikk fra 2013

(http://www.imdi.no/Documents/Rapporter/2014/Rapport_TVE_2013.pdf)

Røde Kors-telefonens rapport fra 2012 (http://www.rodekors.no/Global/DK/DK-Oslo/Dokumenter/130218_RK-telefonen_rapport2012_TRYKKFIL.pdf)

gjennomførte tvangsekteskap og 37 saker om frykt for tvangsekteskap i 2013, mens i hele perioden hadde de 62 saker om gjennomførte tvangsekteskap og 150 saker om frykt for tvangsekteskap. Røde Kors-telefonen fikk 37 henvendelser om gjennomførte tvangsekteskap og 73 henvendelser om tvangsekteskapstrusler i 2012.

Statistikken omhandler også kjønn, alder og landbakgrunn. Denne statistikken er imidlertid ikke differensiert ut fra hvilke problemstillinger personene kom med. Det vil si at resten av statistikken som presenteres ikke bare omhandler saker om tvangsekteskap, men også saker om å bli etterlatt eller truet med å bli etterlatt i utlandet, ekstrem kontroll og kjønnslemlestelse. Statistikken vil likevel kunne gi et visst bilde på hvem som utsettes.

Tradisjonelt har tvangsekteskap blitt ansett som noe kun unge jenter utsettes for. I perioden juni 2008 til 31. desember 2013 var det imidlertid minst 16 % henvendelser om gutter til Kompetanseteamet. 20 % av minoritetsrådgivernes henvendelser og 22 % av henvendelsene til integreringsrådgiverne gjaldt også gutter. Røde Kors telefonen fikk 18,4 % henvendelser som omhandlet gutter i 2012. Statistikken viser altså at også gutter utsettes, selv om det er en betydelig overvekt av saker som omhandler jenter.

Det er særlig unge mennesker som rammes av tvangsekteskap og liknende problematikk. Statistikken viser også at en del barn under 18 år rammes. Minst 31 % av henvendelsene til Kompetanseteamet i perioden 2009 til 2013 omhandlet barn under 18 år. 48 % av henvendelsene til integreringsrådgiverne og minoritetsrådgiverne gjaldt også barn. Prosentandelen henvendelser om barn til Røde Kors-telefonen var 30,9 %.

Når det gjelder opprinnelsesland, har ikke IMDi gått ut med prosentandeler, men de fastslår at det er flest saker knyttet til personer fra Pakistan, Irak, Somalia og Afghanistan. I tillegg har de en del saker som omhandler personer med opprinnelse i Tyrkia, Iran, de palestinske områdene, Sri Lanka, Marokko og Tsjetsjenia. I Røde Kors sin statistikk er det også flest personer som har opprinnelse i Pakistan (33,7 %), Irak (13,1 %), Somalia (10,2 %) og Afghanistan (9,6 %).

Selv om statistikken ikke nødvendigvis er representativ, viser den med tydelighet at tvangsekteskap er et problem i Norge i dag. Som resten av oppgaven skal vise har lovgiver satt inn en rekke tiltak for å styrke innsatsen mot dette samfunnsproblemet.

3 Reglene om tvangsekteskap

3.1 Innledning

Tvangsekteskapsproblematikken kan håndteres på ulike måter. Et av flere tiltak som det har blitt satset på i Norge er å innføre lovbestemmelser som eksplisitt har til formål å styrke innsatsen mot tvangsekteskap.

Disse lovbestemmelsene kan kategoriseres på ulike måter. En måte å kategorisere bestemmelsene på er å dele dem opp etter rettsområde. De rettslige tiltakene som er begrunnet i arbeidet mot tvangsekteskap har særlig kommet i ekteskapsloven, i utlendingsloven og i straffeloven. I tillegg har det også skjedd mindre endringer i eksempelvis barnelova³⁴, straffeprosessloven³⁵ og rettshjelploven³⁶.

Det er også mulig å kategorisere bestemmelsene etter hvilken funksjon de har. Denne inndelingen er blitt benyttet av enkelte i litteraturen.³⁷ Det kan da skilles mellom tre kategorier. Dette er lovbestemmelser som vanskeliggjør eller forebygger tvangsekteskap, privatrettslige ugyldighetsregler som letter muligheten for å komme ut av slike ekteskap, og strafferettslige regler som rammer de som tvinger andre inn i ekteskap.

I denne oppgaven kommer imidlertid lovbestemmelsene til å bli kategorisert etter rettsområde. Begrunnelsen for dette valget er at det i en del tilfeller blir kunstig å skille etter funksjon. De fleste bestemmelsene har for eksempel også et forebyggende formål, selv om andre formål kan være mer fremtredende. Straffereglene er eksempelvis ment å virke

³⁴ Barnelova § 30 a angir at ekteskapsavtaler som foreldre eller andre gjør på vegne av barn ikke er bindende, jfr. behandlingen i Ot.prp.nr.103 (2002-2003) s. 34-36.

³⁵ Straffeprosessloven § 107 a første ledd bokstav a gir eksempelvis fornærmede rett på bistandsadvokat i saker etter straffeloven § 222 annet ledd om tvangsekteskap. Straffeprosessloven § 3 første ledd nr. 7 angir at et krav om ugyldighet eller direkte skilsmisse kan fremmes i forbindelse med straffesaken. Dette gjelder uavhengig av om ektefellen er den siktede i saken, jfr. behandlingen i Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 60-62 og Innst.O.nr.18 (2006-2007) s. 14.

³⁶ I rettshjelploven er det ordninger om fritt rettsråd uten behovsprøving for fornærmede i tvangsekteskapsaker. Fornærmede kan både få hjelp til å vurdere forhold av betydning for anmeldelse, jfr. § 11 første ledd nr. 6, og hjelp til å komme seg bort fra en tvangssituasjon, selv om fornærmede ikke har anmeldt saken, jfr. § 11 første ledd nr. 7. Eksempler på hjelp av sistnevnte type kan være støtte til å få adressesperre, navneendring og voldsalarm. For mer om praktiseringen av bestemmelsene se Justis- og politidepartementets rundskriv G-12/2005 side 28-29. Disse bestemmelsene kommer ikke til å bli nærmere vurdert i denne oppgaven.

³⁷ Asland (2006) s. 19-21.

allmennpreventivt og dermed ha en forebyggende funksjon.³⁸ I tillegg vil gjennomgangen bli mer oversiktlig dersom hvert rettsområde behandles for seg.

Arbeidet mot tvangsekteskap gjøres imidlertid ikke kun på nasjonalt plan, også internasjonalt er det et stort fokus på tvangsekteskapsproblematikk. Som det skal legges til grunn i det følgende er Norge bundet av en rekke internasjonale forpliktelser i arbeidet mot tvangsekteskap.

3.2 Internasjonale forpliktelser

De rettslige tiltakene som er innført for å forebygge og avhjelpe følgene av tvangsekteskap har i stor grad en folkerettslig forankring. Norge har gjennom flere konvensjoner forpliktet seg til å sikre at ekteskap bare inngås etter at ektefellene har gitt et fritt og fullt samtykke. FNs ekteskapskonvensjon artikkel 1, FN konvensjonen om sivile og politiske rettigheter artikkel 23 nr. 3 og FNs kvinnediskrimineringskonvensjon artikkel 16 nr. 1 bokstav b forplikter konvensjonspartene til å sikre at ekteskap ikke inngås uten samtykke. Hvis sakene gjelder barn under 18 år, vil også FNs barnekonvensjon være relevant. Eksempelvis forplikter artikkel 24 nr. 3 Norge til å treffe effektive og egnede tiltak med henblikk på å avskaffe tradisjonsbestemt praksis som er skadelig for barns helse. Slik praksis omfatter blant annet tvangsekteskap. Flere av konvensjonene er også tatt inn i menneskerettsloven, og skal dermed ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning, jfr. menneskerettsloven §§ 2 og 3. Norge har dermed en klar folkerettslig forpliktelse til å iverksette tiltak for å sikre at ekteskap blir inngått frivillig.

I tillegg til de konvensjonene som allerede har blitt nevnt, er det også på sin plass å nevne en annen konvensjon som kan få betydning for Norges forpliktelser på dette området. Dette er en konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner.³⁹ Konvensjonen ble vedtatt av Europarådets ministerkomité 7. april 2011. For at konvensjonen skulle tre i kraft måtte minst ti land ratifisere konvensjonen. Dette skjedde med Andorras ratifisering 22. april 2014, noe som gjør at konvensjonen trer i kraft fra 1. august 2014.⁴⁰

³⁸ Allmennpreventive hensyn er særskilt fremhevet i en rekke rettskilder som omhandler straffebestemmelsen om tvangsekteskap, se eksempelvis Innst. O nr. 106 s. 2 og LB-2008-121127.

³⁹ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul konvensjonen).

⁴⁰ Se Europarådets internetsider om konvensjonen (http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/default_en.asp).

Norge undertegnet konvensjonen 7. juli 2011. Ratifisering av konvensjonen vil først kunne skje når nødvendige lovendringer er vedtatt.⁴¹ Denne konvensjonen går lenger i å pålegge statene forpliktelser i å bekjempe tvangsekteskap enn det andre konvensjoner på området gjør.

To av konvensjonens artikler rammer tvangsekteskap direkte. Den første gjelder sivilrettslige følger av et tvangsekteskap, og lyder:

"Article 32 - Civil consequences of forced marriages

Parties shall take the necessary legislative or other measures to ensure that marriages concluded under force may be voidable, annulled or dissolved without undue financial or administrative burden placed on the victim."

En nyvinning i denne konvensjonen er at den pålegger staten å kriminalisere visse handlinger, hvorav tvangsekteskap er en av disse handlingene. Artikkelen som behandler dette lyder:

"Article 37 - Forced marriage

1. Parties shall take the necessary legislative or other measures to ensure that the intentional conduct of forcing an adult or a child to enter into a marriage is criminalised.

2. Parties shall take the necessary legislative or other measures to ensure that the intentional conduct of luring an adult or a child to the territory of a Party or a state other than the one she or he resides in with the purpose of forcing this adult or child to enter into a marriage is criminalised."

Også andre konvensjoner kan få betydning for arbeidet mot tvangsekteskap. Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) har ingen bestemmelser som uttrykkelig gir uttrykk for at et ekteskap skal være frivillig. Det blir imidlertid lagt til grunn i litteraturen at en statlig vigsel eller anerkjennelse av ekteskap som det finnes kunnskap om at er inngått under tvang kan være i strid med plikten som staten har til å sikre privatlivet etter artikkel 8. Etter

⁴¹ Se høringsnotat (2013) s. 10 hvor det legges til grunn at norsk straffelovgivning i hovedsak er i samsvar med de kravene konvensjonen stiller. Visse endringer eksempelvis i straffebudet om tvangsekteskap, blir imidlertid ansett som nødvendige for å oppfylle forpliktelsene fullt ut.

omstendighetene kan også artikkel 3 om umenneskelig eller nedverdiggende behandling tenkes anvendt på slike tilfeller.⁴²

Internasjonale forpliktelser vil imidlertid også i visse tilfeller kunne sette begrensninger for hvilke tiltak som kan iverksettes i arbeidet mot tvangsekteskap. EMK artikkel 8 gir nemlig en rett til vern av familielivet. For at det skal kunne gripes inn i familielivet må inngrepet ha tilstrekkelig rettslig grunnlag og være nødvendig for å nå visse legitime formål, jfr. artikkelens annet ledd. I litteraturen er det likevel uttalt at de beste grunner taler for at artikkelens vern bare gjelder for frivillig inngåtte ekteskap.⁴³ Lovbestemmelser som bare rammer tvangsekteskap vil dermed ikke treffes av de begrensningene EMK artikkel 8 oppstiller. Noe annet kan imidlertid være tilfellet dersom bestemmelsene også rammer frivillige ekteskap.

Bekjempelse av tvangsekteskap er et formål som uten tvil er akseptert som et legitimt formål. Problemstillingen blir dermed hvorvidt inngrepet i familielivet er nødvendig for å nå dette formålet, altså om det er forholdsmessig.

Denne vurderingen kan blant annet få betydning i forbindelse med anerkjennelsesreglene i ekteskapsloven § 18 a annet ledd. Dette er en bestemmelse som også vil kunne ramme frivillig inngåtte ekteskap, eksempelvis stedfortrederekteskap. I forarbeidene til bestemmelsen fastslås det at den ikke vil stride mot noen artikler i EMK.⁴⁴ I litteraturene er det imidlertid lagt til grunn at det er nødvendig å benytte unntaksregelen i § 18 a annet ledd siste punktum med EMK art. 8 i mente.⁴⁵ Ekteskapsloven § 18 a annet ledd skal behandles nærmere i avsnitt 3.3.5.2.

Også når det gjelder familieinnvandringsreglene vil denne problemstillingen være aktuell. I utgangspunktet har den enkelte stat full rådighet over innvandringsadgangen, og artikkel 8 om retten til familieliv kan ikke pålegge statene en generell plikt til å respektere innvandreres valg av bostedtsland.⁴⁶ EMK artikkel 8 vil imidlertid kunne sette visse begrensninger i medlemsstatenes adgang til å nekte opphold på bakgrunn av lovbestemte vilkår knyttet til

⁴² Aall (2011) s. 206.

⁴³ Einarsen (2005) s. 112.

⁴⁴ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 31.

⁴⁵ Aall (2011) s. 207.

⁴⁶ Ahmut mot Nederland avsnitt 67 (c) og Einarsen (2005) s. 114.

referansepersonen botid, økonomi, alder eller lignende. I forarbeidene til utlendingsloven er det lagt til grunn at det med stor sikkerhet kan fastslås at norsk praksis ligger trygt innenfor de rammene som følger av EMK art. 8.⁴⁷ Oppgaven vil ikke gå nærmere inn på hvilke betingelser som kan oppstilles, men viser til at det eksempelvis må vurderes hvorvidt avslag på bakgrunn av et alderskrav som begrunnes i å forebygge tvangsekteskap kan være i strid med både artikkel 8 og diskrimineringsforbudet i artikkel 14.⁴⁸

3.3 Bestemmelser i ekteskapslovgivningen

3.3.1 Ekteskapslovgivningens betydning

For å styrke innstansen mot tvangsekteskap er det naturlig at det gjøres rettslige tiltak i ekteskapslovgivningen. Ekteskapslovens regler om ekteskapsvilkår og formkrav ved inngåelse av ekteskap har eksempelvis blitt endret i arbeidet mot tvangsekteskap.

For personer som er blitt tvunget inn i ekteskap vil det også være av betydning hvilken mulighet de har til å komme seg ut av ekteskapet. Bestemmelser i ekteskapslovgivningen kan til en viss grad bedre denne muligheten. Imidlertid er det viktig å presisere at for enkelte vil sosiale, religiøse og kulturelle forhold gjøre det vanskelig å gå ut av et ekteskap, uavhengig av hvilke muligheter som finnes i lovgivningen.⁴⁹ I hvilket land et ekteskap er inngått vil også kunne ha betydning for muligheten til å komme seg helt ut av et ekteskap, da en skilsmisse eller ugyldiggjøring i Norge ikke alltid vil ha betydning i inngåelseslandet. I tillegg vil det kunne ha betydning hvorvidt det er inngått et religiøst ekteskap. Det er ikke alltid borgerlige skilsmisser får betydning for det religiøse ekteskapet som er inngått. Dette må i en del tilfeller oppløses for seg, og det kan være vanskelig å få såkalte religiøse skilsmisser.⁵⁰

Tiltakene mot tvangsekteskap har kommet i flere lovendringer, hvorav de viktigste kom i lov av 24. juni 1994 nr. 24, lov av 19. desember 2003 nr. 119 og lov av 18. januar 2007 nr. 1. I det følgende vil disse lovendringene bli gjennomgått og drøftet opp mot formålet om å styrke innsatsen mot tvangsekteskap.

⁴⁷ NOU 2004:20 s. 211 og Ot.prp.nr.75 (2006-2007) s. 183.

⁴⁸ Einarsen (2005) s. 120-121.

⁴⁹ Liversage/Jensen (2011) s. 87-92.

⁵⁰ Liversage/Jensen (2011) s. 108-111 om oppløsning av "nikah-forhold", som er en muslimsk religiøs forbindelse.

3.3.2 Ekteskapsvilkår

Kapittel 1 i ekteskapsloven oppstiller de materielle vilkårene for å inngå ekteskap. Etter norsk internasjonal privatrett bestemmes ekteskapsvilkårene av partenes hjemland, som i Norge er domisillandets⁵¹ rett.⁵² Det vil si at etter norsk rett gjelder de norske ekteskapsvilkårene for alle som er fast bosatt i Norge.⁵³ I praksis er det imidlertid innarbeidet som et alminnelig prinsipp at norske ekteskapsvilkår skal gjelde ved alle vigsler i Norge.⁵⁴ Personer som ikke er fast bosatt i Norge må dermed oppfylle ekteskapsvilkårene etter norsk rett, og etter hjemlandets rett.⁵⁵

Et av disse ekteskapsvilkårene er at ekteskap skal inngås av "*egen fri vilje og med eget samtykke*", jfr. ekteskapsloven § 1 b annet punktum. Begrunnelsen for å innføre denne bestemmelsen var at den skulle understreke og synliggjøre at frivillighet er et absolutt vilkår for å inngå ekteskap.⁵⁶ Lovgiver mente dessuten at bestemmelsen ville bidra til en bedre helhet i lovverket, og at den kunne bli benyttet som et virkemiddel i opplysningsarbeidet mot tvangsekteskap. Det kan imidlertid problematiseres om bestemmelsen også kan anvendes som rettskilde ved tolkningen av andre bestemmelser.

I litteraturen har Asland hevdet at dette kan tenkes.⁵⁷ Han har presisert at det ikke bør være et for stort gap mellom ekteskap som er frivillige og ekteskap som kan settes til side på grunn av tvang etter ekteskapsloven § 16 tredje ledd. I underrettspraksis har det også blitt bemerket at frivillighet er et grunnvilkår for å kunne inngå ekteskap, og det er blitt lagt til grunn at ekteskapsloven § 16 tredje ledd må tolkes i lys av § 1 b og folkerettslige forpliktelser.⁵⁸

Det kan synes som om andre forfattere i større grad er skeptiske til å tillegge frivillighetsprinsippet særlig vekt i tolkningen av andre bestemmelser.⁵⁹ Det vises til at bestemmelsene benytter et vilkår om tvang, og at reaksjonene ugyldighet og straff er alvorlige

⁵¹ Domisilprinsippet består av to elementer: faktisk opphold i et land og en intensjon om å bli der. For en nærmere behandling se eksempelvis Cordes/Stenseng/Lenda (2010) s.126-139.

⁵² Thue (2002) s. 315 og Ot.prp.nr.28 (1990-91) s. 21.

⁵³ Se forskrift nr. 979/1992 om hvem som anses fast bosatt i Norge.

⁵⁴ Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 54.

⁵⁵ Se ekteskapsloven § 7 bokstav h om dokumentasjonsplikten.

⁵⁶ Endringen ble gjort i arbeidet med å innarbeide kvinnekonvensjonen i norsk lov, se Ot.prp.nr.35 (2004-2005) s. 81-82.

⁵⁷ Asland (2006) s. 24.

⁵⁸ TOSLO-2009-46765.

⁵⁹ Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 109.

og dermed kun må benyttes i de grovere tilfellene. Ut fra de rettskildene som finnes på området synes det dermed ikke som om ekteskapsloven § 1 b tillegges særlig vekt som rettskilde ved tolkningen av tvangsvilkåret. Dette synes også mest i samsvar med lovgivers forutsetninger da bestemmelsen ble vedtatt.

Et annet viktig ekteskapsvilkår er at personer som hovedregel må være fylt 18 år for å kunne inngå ekteskap, jfr. ekteskapsloven § 1 a. Etter denne bestemmelsen kreves et samtykke fra de som har foreldreansvaret og tillatelse fra fylkesmannen før personer under 18 år kan inngå ekteskap. Fylkesmannen kan bare gi tillatelse hvis det foreligger "*sterke grunner*", og aldri hvis søkeren er under 16 år. Begrunnelsen for denne regelen ligger i ønsket om å forhindre barneekteskap. En streng praktisering av alderskravet vil imidlertid også til en viss grad kunne bidra til å forebygge tvangsekteskap. Høyere alder kan føre med seg modenhet og selvstendighet, noe som igjen kan gjøre personen i stand til å motsette seg press og tvang.

3.3.3 Formkrav

For at ekteskap skal kunne inngås må ekteskapsinngåelsen skje etter en bestemt fremgangsmåte. Etter norsk internasjonal privatrett skal vielsen i sin form følge reglene i den stat hvor ekteskapet inngås. Skal vielsen skje i Norge er det dermed norske formregler som skal legges til grunn.⁶⁰

Det er blitt gjort visse endringer av formreglene i arbeidet mot tvangsekteskap. En endring som har skjedd er innføringen av strengere kontrollrutiner for prøvingen av ekteskapsvilkårene. I dag foretar folkeregistermyndigheten eller norsk utenriksstjenestemann en obligatorisk prøving av om ekteskapsvilkårene er oppfylt, se ekteskapsloven § 6 annet ledd, jfr. §§ 10 og 16 første ledd annet punktum.⁶¹ En av begrunnelsene bak denne endringen var ønsket om å redusere antallet tvangsekteskap. Offentlige ansatte vil, slik departementet så det, ha lettere for å kontrollere at brudefolkene inngår ekteskapet frivillig, da de i mindre grad enn prester eller forstandere i trossamfunn vil være underlagt press under prøvingen.⁶²

⁶⁰ Cordes/Stenseng/Lenda (2010) s. 248.

⁶¹ Tidligere var det vigsleren som foretok denne prøvingen. Mer inngående om denne endringen i Strandbakken (2004a) s. 35-37.

⁶² Ot.prp.nr.103 (2002-2003) s. 18.

Til bruk for prøvingen av ekteskapsvilkårene skal brudefolkene også legge frem visse bevis, jfr. ekteskapsloven § 7. Et av disse bevisene innebærer en erklæring om frivillighet. Etter § 7 bokstav l skal hver av brudefolkene *"erklære på ære og samvittighet at ekteskapet blir inngått av egen fri vilje, og at de anerkjenner hverandres like rett til skilsmisse"*. Bestemmelsen har vært kritisert, og forholdet til menneskerettighetene har vært debattert.⁶³ Det er særlig anerkjennelsen av skilsmisseretten som har vært ansett som problematisk, da ekteskap eksempelvis i katolsk teologi ikke kan oppløses ved skilsmisse. I forbindelse med et endringsforslag til denne bestemmelsen ble det understreket at alle som ønsker det får skilsmisse i Norge uavhengig av denne bestemmelsen. Det ble også presisert at bestemmelsen kan ha en viss signaleffekt, men at norsk ekteskapslovgivning ikke får anvendelse i utlandet, eller påvirker retten til såkalte religiøse skilsmisser.⁶⁴ Som et resultat av denne behandlingen ble imidlertid formuleringen i erklæringsblanketten endret til at ektefellene må erklære at de respekterer menns og kvinners like rettigheter etter norsk lov.⁶⁵

Selv med disse rettslige virkemidlene, vil det være ekteskap som blir presset gjennom ved bruk av tvang. Dersom et slikt ekteskap er blitt inngått, blir spørsmålet hvilken rettslig stilling ekteskapet har og hvordan den utsatte kan komme seg ut av ekteskapet.

3.3.4 Ugyldighet og direkte skilsmisse

3.3.4.1 Reglenes bakgrunn og utforming

Den tidligere ekteskapsloven inneholdt en regel som ga en ektefelle rett til å kreve ekteskapet omstøtt ved dom dersom vedkommende hadde blitt tvunget inn i ekteskapet ved rettsstridig atferd som kunne skape alvorlig frykt.⁶⁶

Denne bestemmelsen ble fjernet i den nye ekteskapsloven. I forarbeidene ble det lagt til grunn at dette var en så særegen og upraktisk situasjon at særbehandling ikke kunne forsvares.⁶⁷ Som det ble lagt til grunn i avsnitt 1.2 ble imidlertid § 16 tredje og fjerde ledd innført i kjølvannet av en konkret sak der en ung jente fikk ekteskapet sitt omstøtt. Ekteskapsloven § 16 tredje og fjerde ledd lyder:

⁶³ Strandbakken (2004b) s. 69-71.

⁶⁴ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 66.

⁶⁵ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 64-65 og Q 20/2009 s. 19.

⁶⁶ Ot.prp.nr.44 (1993-1994) s. 11.

⁶⁷ NOU 1986: 2 s. 53.

"Hver av ektefellene kan reise søksmål for å få kjent ekteskapet ugyldig dersom han eller hun er blitt tvunget til å inngå ekteskapet ved rettsstridig atferd. Dette gjelder uavhengig av hvem som har utøvd tvangen.

Adgangen til å reise søksmål bortfaller hvis sak ikke er reist innen seks måneder etter at ektefellen er blitt fri for tvangen. Søksmål kan ikke i noe tilfelle reises senere enn fem år etter ekteskapets inngåelse."

Formålet med innføringen av denne bestemmelsen var å synliggjøre den utveien som allerede fantes i de ulovfestede ugyldighetsreglene og forenkle regelbildet for den aktuelle målgruppen.⁶⁸ Tanken var at en slik kodifisering også ville gi et viktig signal om hvordan styresmaktene ser på tvangsekteskap.

De som har blitt tvunget inn i et ekteskap kan på lik linje med alle andre kreve separasjon og skilsmisse etter ekteskapsloven § 19 og på den måten få ekteskapet oppløst. Begrunnelsen for at det var behov for en ugyldighetsregel i tillegg til de generelle bestemmelsene var at det kan oppleves som en ekstra påkjenning å gå den tidkrevende veien om separasjon og skilsmisse for å komme ut av et slikt ekteskap. For noen vil det også kunne være en påkjenning å være skilt. Det kan være stigmatiserende, og i noen kulturer kan det være vanskelig å gifte seg igjen.⁶⁹

Det å kjenne et ekteskap ugyldig kan imidlertid få store konsekvenser for begge parter. En ugyldiggjøring medfører at ekteskapet betraktes som ikke inngått, med de rettsfølger det har.⁷⁰ Rettsvirkningene av et ekteskap, eksempelvis rettigheter og plikter av økonomisk art, inntreffer ikke.⁷¹

For noen vil det dermed kunne være mer ønskelig å oppløse et tvangsekteskap ved skilsmisse enn ved å få det kjent ugyldig. Enkelte vil også kunne oppleve det mindre stigmatiserende dersom ekteskapet oppløses ved skilsmisse. Alvorlige overgrep og tvangsekteskap anerkjennes som skilsmissegrunnlag i mange miljøer. Separasjonstiden vil imidlertid som nevnt

⁶⁸ Ot.prp.nr.44 (1993-1994) s. 12-13 og 17-18.

⁶⁹ Ot.prp.nr.44 (1993-1994) s. 12.

⁷⁰ Lødrup (2009) s. 3.

⁷¹ Hvorvidt ugyldigheten har betydning for barn som er født inn i slike ekteskap, kan problematiseres. I Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 59 legges det til grunn at mye taler for at pater est-regelen i barnelova § 3 bør gjelde selv om ugyldighet fastslås ved dom. Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 105 konkluderer med det samme. Motsatt standpunkt forutsettes i Ot.prp.nr.103 (2002-2003) s. 25 og Q-11/2004 punkt 4.

kunne være en stor belastning. På denne bakgrunn ble det innført en rett til direkte skilsmisse for personer i slike situasjoner.⁷² Ekteskapsloven § 23 tredje ledd lyder:

"En ektefelle kan også kreve skilsmisse dersom han eller hun har blitt tvunget til å inngå ekteskapet ved rettsstridig atferd. Dette gjelder uavhengig av hvem som har utøvd tvangen. § 16 fjerde ledd gjelder tilsvarende."

I forarbeidene legges det til grunn at vurderingene etter § 23 tredje ledd og § 16 tredje ledd skal være sammenfallende.⁷³ Dersom ekteskapet er inngått på grunn av rettsstridig tvang, får partene velge om de ønsker dom på ugyldighet eller dom på direkte skilsmisse. I forarbeidene til § 16 tredje ledd slås det fast at grensene for når tvangen fører til ugyldighet bør overlates til rettspraksis.⁷⁴

3.3.4.2 Bestemmelsenes rekkevidde

For at disse bestemmelsene skal kunne anvendes er utgangspunktet at ekteskapet må være gyldig inngått i vigselslandet. I en dom, RG-1999-449, ble det imidlertid lagt til grunn at det var unødvendig for retten å gå nærmere inn på om det forelå et gyldig ekteskap etter jemensk rett, da ekteskapet uansett måtte bli kjent ugyldig etter ekteskapsloven § 16 tredje ledd. Også i litteraturen har det blitt fremhevet at dette kan være en riktig linje for domstolene å legge seg på.⁷⁵

Et forhold som kan problematiseres er om tvangen må ha vært egnet til å skape alvorlig frykt. Dette var som nevnt et vilkår i den tidligere bestemmelsen om omstøtelse. Forarbeidene begrunner fraværet av dette vilkåret med at det overlates til rettspraksis å dra opp linjene for når tvangen fører til ugyldighet.⁷⁶ I litteraturen er det ulike oppfatninger av hvorvidt det skal legges til grunn en så streng norm som at tvangen må ha vært egnet til å medføre alvorlig frykt.⁷⁷ I den underrettspraksisen som foreligger er ikke vurderingen av tvangen knyttet opp mot dette vilkåret i særlig grad, selv om det nevnes i RG-2002-912 med henvisning til tidligere litteratur. Ut fra de rettskildene som finnes om spørsmålet synes det ikke som om dette er et absolutt krav, men heller et moment i vurderingen.

⁷² Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 59-60.

⁷³ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 60 og 71.

⁷⁴ Ot.prp.nr.44 (1993-1994) s. 18.

⁷⁵ Asland (2006) s. 22.

⁷⁶ Ot.prp.nr.44 (1993-1994) s. 15.

⁷⁷ Asland (2006) s. 23 er skeptisk til en så streng norm, mens Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 109 antar at denne normen må legges til grunn ved trusler.

Det som imidlertid blir lagt til grunn i rettspraksis er at presset må være "*klart utilbørlig*" for at det skal være rettsstridig, jfr. TOSLO-2007-167243 og TOSLO-2009-46765.

Bestemmelsen omfatter både psykisk og fysisk tvang. Handlinger som ikke er straffbare kan også være rettsstridige, og trusler om psykiske og sosiale sanksjoner er relevante i vurderingen av om det foreligger rettsstridig tvang, jfr. TOSLO-2009-46765.

I saker hvor det er flere pressmomenter inngår de i en samlet vurdering.⁷⁸ Som et eksempel på dette kan det vises til RG-2002-912, der en mann ble tvunget inn i et ekteskap med sin tremenning. Han ble utsatt for et sterkt og kontinuerlig verbalt press, samtidig som han etter all sannsynlighet også ble utsatt for trusler og fysisk maktbruk. Et annet eksempel er TOSLO-2009-46765. Faktum i denne saken var at en kvinne ble giftet bort mot sin vilje i Pakistan. Hun ble utsatt for et psykisk press gjennom at det ble bestemt at hun skulle gifte seg og det ble gjort bryllupsforberedelser. Hun ble også truet med at onklene visste hvordan de skulle stoppe kjøften hennes hvis hun ikke godtok ekteskapet. Retten kom etter en konkret vurdering til at dette var rettsstridig tvang.

I vurderingen av om det foreligger rettsstridig tvang vil det være mange momenter som kan være av betydning. For eksempel ble det i TOSLO-2010-92544 vektlagt at den utsatte var svært sårbar, og hadde liten evne til å motstå presset fra sin familie. I TOSLO-2007-167243 ble det lagt vekt på parallellen til menneskehandel, siden faren til den utsatte hadde inngått en avtale med fetterens far om giftermål da datteren var 12-13 år. Et moment som også er blitt trukket frem i en rekke saker er at den utsatte ga uttrykk for at han eller hun ikke ønsket ekteskapet. I TOSLO-2007-167243 ble det eksempelvis lagt vekt på at jentas protester økte i styrke ettersom hun ble eldre. Protestene ga seg synlige utslag i at hun låste seg inne på rommet sitt i ukevis, begynte med selvskading og ga uttrykk for at hun ikke ønsket å leve lenger.

I de fleste tilfellene som har blitt behandlet etter ekteskapslovens regler har resultatet vært at ekteskapet er blitt kjent ugyldig eller det er gitt direkte skilsmisse.⁷⁹ Fristene for å reise søksmål har imidlertid skapt problemer i enkelte saker, og da særlig den relative fristen. Etter mitt syn er ikke den absolutte fristen på fem år særlig problematisk å forstå, og behandlingen i det følgende knytter seg dermed bare til den relative fristen.

⁷⁸ Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 109.

⁷⁹ Et unntak finnes i RG-2002-981. I dette tilfellet fant ikke retten det tilstrekkelig bevist at det var utøvet slik tvang overfor saksøkeren som kunne medføre at ekteskapet ble kjent ugyldig.

3.3.4.3 Fristreglene

Den relative fristen i disse bestemmelsene er at saken må være reist innen seks måneder etter at ektefellen er blitt "*fri for tvangen*". Ordlyden tilsier at for å avgjøre når fristen begynner å løpe må det foretas en vurdering av om ektefellen fremdeles er i en tvangssituasjon tilknyttet det inngåtte ekteskapet.

En dom, RG-1999-449, viser at dersom personen er i utlandet uten reisedokumenter og økonomiske midler, vil vedkommende fremdeles kunne befinne seg i en tvangssituasjon på tross av at hun har rømt fra ektemannen. I litteraturen er det lagt til grunn at en slik forståelse av vilkåret kan være å legge fristbestemmelsen litt på strekk.⁸⁰

Selv en person som er i Norge kan være underlagt tvang, eksempelvis dersom vedkommende bor hos sine foreldre eller sin ektefelle. I RG-2002-912 legges det til grunn at det var utenkelig at foreldrene ville godta at saksøkeren tok skritt for å oppløse ekteskapet. Av frykt for hva foreldrene kunne komme til å foreta seg våget han dermed ikke å ta slike skritt. I TOSLO-2007-167243 var parten underlagt et strengt regime etter at ekteskapet var inngått. Det var ikke tilstrekkelig til at fristen begynte å løpe at hun var borte fra sine foreldre i arbeidstiden. I vurderingen ble det også tatt hensyn til at hun hadde bodd i Norge i kort tid og kunne lite norsk.

Rettspraksis viser altså at en rekke momenter kan få betydning for vurderingen av om det er reist sak innenfor fristen på seks måneder. Det er imidlertid, som det skal behandles i det følgende, ikke bare partene som kan reise en sak om ugyldighet.

3.3.4.4 Fylkesmannens søksmålsrett

For at ekteskapet skal bli kjent ugyldig må det reises søksmål. I utgangspunktet er det partene som i henhold til disposisjonsprinsippet i sivilprosessen bestemmer om de ønsker å reise sak eller ikke.⁸¹ Imidlertid vil det i enkelte tilfeller være en så sterk offentlig interesse knyttet til rettsforholdet at dette utgangspunktet bør fravikes. Et eksempel på en slik situasjon er de tilfellene der det foreligger en straffedom etter § 222 annet ledd, men tvangsekteskapet fremdeles består.

⁸⁰ Asland (2006) s. 22.

⁸¹ Ot.prp.nr.103 (2002-2003) s. 31.

Ekteskapsloven § 16 a gir fylkesmannen rett til å reise sak om ekteskapets gyldighet. Innføringen av denne bestemmelsen ble i stor grad begrunnet med tvangsekteskapsproblematikk. Bestemmelsen kan være til hjelp for en part som mener at det foreligger et tvangsekteskap, men som føler at det er en for stor belastning å gå til sak selv.⁸²

Denne retten bør benyttes varsomt, da ugyldighet kan få store konsekvenser for partene. I proposisjonen legges det til grunn at fylkesmannen ikke bør reise sak med mindre dette er gjort i forståelse med en eller begge ektefellene.⁸³ Familie-, kultur og administrasjonskomiteen presiserte imidlertid at adgangen ikke er avhengig av at en eller begge partene ønsker sak, og understreket at fylkemannens vurdering må være avgjørende.⁸⁴ Komiteens syn legges også til grunn i rundskrivet om bestemmelsen.⁸⁵ Partenes synspunkter vil imidlertid få stor betydning for spørsmålet i praksis, på lignende vis som fornærmedes syn kan få betydning i forbindelse med en straffesak, jfr. oppgavens avsnitt 5.3. Bestemmelsen forutsetter ikke at fylkesmannen skal gjennomføre inngående undersøkelser av om ekteskap er inngått ved tvang.⁸⁶

Det er ikke bare bestemmelsene som er nevnt i dette kapitlet som kommer til anvendelse dersom et ekteskap er inngått ved tvang. Dersom ekteskapet er inngått i utlandet, kan det også oppstå spørsmål om ekteskapet skal anerkjennes i Norge.

3.3.5 Anerkjennelse av utenlandske ekteskap

3.3.5.1 Anerkjennelse og ordre public

Spørsmålet om anerkjennelse oppstår dersom gyldigheten av et ekteskap vil ha rettslig betydning i Norge, enten som et hovedspørsmål eller prejudisielt. I Norge finnes det ingen generell hjemmel for forvaltningen til å treffe en endelig avgjørelse av om et ekteskap skal anerkjennes.⁸⁷ Ektefeller kan heller ikke gå til domstolene med et generelt krav mot det offentlige om at ekteskapet deres skal anerkjennes, og at dommen skal legges til grunn i alle tilfeller hvor spørsmålet om gyldighet har betydning.⁸⁸ På denne bakgrunn er

⁸² Ot.prp.nr.103 (2002-2003) s. 31.

⁸³ Ot.prp.nr.103 (2002-2003) s. 32.

⁸⁴ Innst.O.nr.17 (2003-2004) s. 6.

⁸⁵ Q-11/2004 punkt 5.2.

⁸⁶ Ot.prp.nr.103 (2002-2003) s. 32.

⁸⁷ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 12 og Rt. 2012 s. 1253 avsnitt 22.

⁸⁸ Rt. 2012 s. 1253 avsnitt 26.

anerkjennelsesspørsmål noe både forvaltningsorganer og domstolene må ta stilling til i mange situasjoner.

Anerkjennelsesreglene i den internasjonale privatretten var lenge ulovfestede, men ble kodifisert i ekteskapsloven § 18 a første ledd ved lov av 18. januar 2007 nr. 1. Det ble presisert at det ikke var meningen at kodifiseringen skulle ha noen materiell betydning.⁸⁹ Begrunnelsen for lovfestingen lå i de unntak som innført i bestemmelsens annet ledd. Lovgiver fant det uheldig å lovfeste unntak fra en ulovfestet regel.

Hovedregelen om anerkjennelse i ekteskapsloven § 18 a første ledd første punktum lyder:

"Et ekteskap som er inngått i utlandet, anerkjennes her i riket dersom ekteskapet er gyldig inngått i vigsellandet."

Det er flere tungtveiende hensyn som taler for at ekteskap som er gyldige i inngåelseslandet også skal anerkjennes i Norge. Hensynet til partenes innrettelse er et slikt hensyn. Når ektefellene har innrettet seg i tillitt til at de er gift, vil denne tilliten være beskyttelsesverdig. Et annet hensyn er ønsket om å unngå haltende ekteskap, altså ekteskap som er gyldige i noen land og ugyldige i andre. Haltende ekteskap kan skape mange problemer når det gjelder rettigheter og plikter, og det er dermed et mål at antallet slike ekteskap reduseres.⁹⁰

De ovenfor nevnte hensyn kan imidlertid ikke rettferdiggjøre at ethvert utenlandsk ekteskap som er gyldig inngått i vigsellandet anerkjennes i Norge. Det er dermed gjort visse unntak til hovedregelen. Et unntak står i bestemmelsens første ledd fjerde punktum som lyder:

"Et ekteskap anerkjennes likevel ikke dersom dette åpenbart ville virke støtende på norsk rettsorden (ordre public)."

Årsaken til at begrepet "*anerkjennes (...) ikke*" ble benyttet er at det gjelder status for et ekteskap som er gyldig i inngåelseslandet.⁹¹ Ut fra denne begrunnelsen synes det mest naturlig å forstå rettsvirkningen som at ekteskapet ikke anses inngått, og rettsvirkningene dermed er de samme som ved brudd på formreglene i ekteskapsloven § 16 første ledd.⁹²

⁸⁹ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 69.

⁹⁰ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 12 og Frantzen (2007) s. 224.

⁹¹ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 70.

⁹² Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 117.

Siden ordlyden er vag og skjønnsmessig kan det være vanskelig å avgjøre hva som ligger i unntaket om ordre public. Det vil ikke være tilstrekkelig at anerkjennelsen kan virke urimelig eller urettferdig, det må kreves at anerkjennelsen vil gi et resultat som er i sterk motstrid med samfunnets etiske eller sosiale oppfatning.⁹³ Vurderingen er også relativ. Eksempelvis vil tilknytningen til Norge kunne ha betydning.⁹⁴ Denne vurderingen kan også få forskjellig resultat i ulike forvaltningsorganer, da det som nevnt ikke er noen sentral avgjørelsesmyndighet for gyldigheten av utenlandske ekteskap. Anerkjennelse av ekteskap som er inngått under rettsstridig tvang må imidlertid stort sett kunne sies å være i sterk motstrid med samfunnets etiske og sosiale oppfatning. Det legges dermed til grunn, både i forarbeider og i litteratur, at dette omfattes av unntaket om ordre public.⁹⁵

Blant annet på grunn av at ordre public regelen krever en skjønnsmessig vurdering av resultatet av en anerkjennelse, valgte lovgiver også å gjøre visse andre unntak til hovedregelen om anerkjennelse.

3.3.5.2 Andre unntak til hovedregelen om anerkjennelse

Selv om ekteskap inngått ved rettsstridig tvang omfattes av regelen om ordre public, valgte lovgiver å innføre flere unntak fra hovedregelen om anerkjennelse, blant annet for å forhindre tvangsekteskap. Unntakene ble innført i § 18 a annet ledd som lyder:

"Et ekteskap som er inngått i utlandet, anerkjennes ikke her i riket dersom minst en av partene var norsk statsborger eller fast bosatt her i riket på vigselstidspunktet, og:

a) ekteskapet er inngått uten at begge parter var til stede under vigselen,

b) en av partene var under 18 år, eller

c) en av partene allerede var gift.

Departementet kan likevel etter begjæring fra begge parter anerkjenne ekteskapet dersom sterke grunner taler for det."

⁹³ Gaarder/Lundgaard (2000) s. 104.

⁹⁴ Gaarder/Lundgaard (2000) s. 107-108.

⁹⁵ Frantzen (2007) s. 224, Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 105 og Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 12.

For at disse unntaksreglene skal komme til anvendelse er det et krav om at ekteskapet må være inngått etter reglenes ikrafttredelse, 1. juni 2007.⁹⁶ Unntaksreglene gjelder også bare i de tilfellene der minst en av partene hadde en betydelig tilknytning til Norge på vigselstidspunktet. For å vurdere hvem som er "*fast bosatt*" i Norge må det tas utgangspunkt i domisilbegrepet i den internasjonale privatretten.⁹⁷ Det er også naturlig å se hen til forskrift nr. 979/1992. Utenlandske statsborgere med permanent oppholdstillatelse regnes som fast bosatt i Norge, jfr. forskriftens § 1. Når det gjelder utenlandske statsborgere med oppholdstillatelse som kan danne grunnlag for permanent oppholdstillatelse, kan disse etter en skjønnsmessig vurdering anses som fast bosatt i Norge, jfr. forskriftens § 2.

Det er i første rekke bestemmelsens to første alternativer som ble innført for å redusere faren for tvangsekteskap, og det er dermed kun disse drøftelsen i det videre skal omhandle.

Formålet bak innføringen av unntaket om stedfortrederekteskap i bokstav a var i hovedsak knyttet til ønsket om å forhindre tvangsekteskap. Dersom et ekteskap inngås uten at en av ektefellene eller begge er til stede, vil det kunne være enklere å kamuflere manglende frivillighet overfor vigsler.⁹⁸ Bestemmelsen gjelder både der det foreligger en erklæringsfullmakt og der det foreligger en valgfullmakt.⁹⁹ Det kan være svært vanskelig å skille mellom disse i praksis, og også ved erklæringsfullmakter kan det være vanskelig å avdekke manglende samtykke.

Ordlyden "*var til stede*" viser at det må gjøres et skille mellom representasjon under vielsen og stedfortrederekteskap. Dersom ektefellen oppholder seg i en viss nærhet til selve vigselsstedet, men det er en representant som inngår ekteskapet, omfattes ikke dette av unntaket. En slik forståelse av ordlyden legges også til grunn i forarbeidene.¹⁰⁰

Unntaket i bokstav b ble også blant annet begrunnet med ønsket om å forhindre tvangsekteskap. Det er viktig at partene har nådd en viss modenhet for at de skal kunne stå i mot press og tvang. Forarbeidene presiserer i tilknytning til dette at det er en sterk presumsjon for at ekteskapet er tvunget igjennom når minst en av ektefellene er under 16 år.¹⁰¹ Det blir

⁹⁶ Q-20/2009 s. 35.

⁹⁷ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 36 og Q-20/2009 s. 35.

⁹⁸ Ot.prp. nr.100 (2005-2006) s. 43.

⁹⁹ En erklæringsfullmakt er en fullmakt til å inngå selve ekteskapsavtalen, mens en valgfullmakt gir fullmakt både til å velge ektefellen og til å inngå ekteskapsavtalen, jfr. Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 12 og 43-44.

¹⁰⁰ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 43-44.

¹⁰¹ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 30.

også fremhevet at bestemmelsen kan virke preventivt. Bestemmelsen kan eksempelvis brukes overfor familie som forsøker å tvinge gjennom et ekteskap. Det var også et mål at innføringen av bestemmelsen skulle bidra til å få ned antallet såkalte venteekteskap, der ekteskap inngås i utlandet og ektefellene oppholder seg der til de oppfyller utlendingslovens alderskrav for familieinnvandring.¹⁰² Denne anerkjennelsesregelen fører til at et ekteskap som inngås før partene er 18 år, ikke gir grunnlag for familieinnvandring.

Disse reglene gjelder imidlertid ikke uten unntak. Ekteskapet kan etter bestemmelsens annet ledd siste punktum anerkjennes "*etter begjæring fra begge parter*" dersom "*sterke grunner taler for det*". Ordlyden tilsier at dette er en snever unntaksregel. Dette presiseres også i forarbeidene, hvor det legges til grunn at unntaket bare kan anvendes i de helt åpenbart urimelige tilfellene.¹⁰³

Det må foretas en konkret og skjønnsmessig vurdering av om det foreligger "*sterke grunner*". Dette er en avgjørelse som hører under det frie forvaltningsskjønnet.¹⁰⁴ Momenter i denne vurderingen vil blant annet være hvor sterk tilknytningen til Norge faktisk er, om tilfellet ville gitt grunnlag for dispensasjon fra fylkesmannen dersom det var inngått etter norsk rett, om manglende anerkjennelse vil få sterke negative konsekvenser for ekteparet, og om det er gått lang tid siden vigselen slik at partene har innrettet seg etter at de er gifte.¹⁰⁵

Praktiseringen av unntaksbestemmelsen må imidlertid ikke innebære en risiko for ytterligere overgrep i omgåelseshensikt. Dersom unntaksregelen praktiseres slik at parter som har eller venter barn i stor grad får godkjennelse, kan dette innebære en risiko for at kvinner presses inn i ufrivillige svangerskap. I tilfeller der spørsmålet om anerkjennelse også påvirker barn må det derfor foretas en konkret og svært grundig vurdering.¹⁰⁶ Hvorvidt det skal legges vekt på tidsmomentet må også vurderes nøye og konkret.¹⁰⁷ Dersom dette blir vektlagt i stor grad, vil det kunne skape en risiko for at den som er blitt giftet bort mot sin vilje blir holdt tilbake i opprinnelseslandet over en lengre periode.

Reglene i ekteskapslovens § 18 a annet ledd er blitt kritisert i litteraturen. Kritikken går blant annet ut på at reglene kan svekke rettssikkerheten til de som bestemmelsen skal beskytte. Det

¹⁰² Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 30-31.

¹⁰³ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 70.

¹⁰⁴ Q-20/2009 s. 36.

¹⁰⁵ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 53-54.

¹⁰⁶ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 52-53 og Q-20/2009 s. 36.

¹⁰⁷ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 53 og Q-20/2009 s. 37.

kan nemlig få store konsekvenser dersom ekteskapet ikke anerkjennes, da dette kan føre til at partene ikke vil ha de samme rettighetene som gifte personer har. I tillegg vil partenes haltende ekteskap kunne skape en rekke problemer, blant annet for muligheten til å oppløse ekteskapet og gifte seg på nytt.¹⁰⁸

Kritikken går også på at reglene er for vidtgående, og at de rammer videre enn det formålet skulle tilsi. I mange land, også i Europa, kan eksempelvis ekteskap gyldig inngås ved stedfortreder, og bestemmelsen rammer dermed mange ekteskap hvor sannsynligheten for tvangsekteskap er svært liten.¹⁰⁹

Også utformingen av unntaksregelen, som fremgår av § 18 a annet ledd siste punktum, er blitt kritisert. En av grunnene til kritikken er at den krever at "*begge parter*" må begjære godkjenning. Dette fører blant annet til at den svake parten er avhengig av sin ektefelle for å kunne begjære anerkjenning.¹¹⁰ Den svake part kan også ha et ønske om å begjære ekteskapet anerkjent, da et gyldig ekteskap som nevnt gir en rekke rettigheter.

Gjennomgangen i dette og forrige avsnitt viser at det finnes to ulike regelsett for hvordan tvangsekteskap kan angripes i ekteskapsloven. Det kan dermed problematiseres hvilket av disse regelsettene som skal anvendes på ekteskap inngått i utlandet.

3.3.6 Utenlandske ekteskap - gyldighet og anerkjenning

Spørsmålet om gyldigheten av et utenlandsk ekteskap kan komme opp på ulike måter. Mange rettigheter krever eksempelvis at det foreligger et ekteskap som blir anerkjent i Norge.

Eksempelvis må UDI og NAV dermed ofte vurdere hvorvidt det foreligger et slikt ekteskap.

Når forvaltningen vurderer gyldigheten av ekteskapet, skjer det på bakgrunn av anerkjennelsesreglene i § 18 a.

Et særskilt spørsmål er imidlertid om et utenlandsk ekteskap skal vurderes etter § 18 a eller § 16 tredje ledd når en ekteskaps sak om tvang blir behandlet i domstolene. Etter ekteskapsloven § 16 tredje og fjerde ledd må søksmål reises etter visse fastsatte frister.

¹⁰⁸ Frantzen (2007) s. 223 og 234-235.

¹⁰⁹ Frantzen (2007) s. 223.

¹¹⁰ Frantzen (2007) s. 234-235.

Ekteskapsloven § 18 a er den nyeste bestemmelsen og gjelder ekteskap inngått i utlandet. Rettssystematikken tilsier dermed at denne bestemmelsen skal anvendes i de tilfellene der spørsmålet omhandler et ekteskap inngått i utlandet.

Forutsetningen i lovforarbeider, teori og underrettspraksis har imidlertid vært at ugyldighetsregelen i § 16 tredje ledd kan anvendes på utenlandske ekteskap.¹¹¹ De publiserte sakene som har vært behandlet etter § 16 tredje ledd har også alle omhandlet ekteskap inngått i utlandet. Mange av disse dommene og litteraturen er imidlertid fra tiden før lovfesting av anerkjennelsesreglene i ekteskapsloven § 18 a.

I kommentarutgaven til ekteskapsloven legges det til grunn at forholdet mellom disse reglene bør avklares ved lov.¹¹² Frem til en slik klarlegging eventuelt skjer antas det at § 16 tredje ledd bør gis forrang fremfor ordre public forbeholdet i § 18 a første ledd. Dette blir særlig begrunnet med at § 16 tredje ledd er sterkt innarbeidet i rettsoppfatningen. At § 16 tredje ledd er sterkt innarbeidet i rettsoppfatningen kan illustreres med at også etter innføringen av § 18 a har § 16 tredje ledd blitt benyttet. I TOSLO-2009-46765 ble ekteskapet kjent ugyldig etter § 16 tredje ledd, selv om ekteskapet var inngått i Pakistan. Utlendingsloven § 53 tredje ledd og straffeprosessloven § 3 første ledd nr. 7 viser også til saker som behandles etter ekteskapsloven §§ 16 tredje ledd og 23 tredje ledd. Dersom utenlandske ekteskap ikke skulle vurderes etter disse bestemmelsene, ville reglene i utlendingsloven og straffeprosessloven fått et lite anvendelsesområde.

Ut fra de rettskildene som finnes på området kan det dermed synes som om § 16 tredje ledd også kan benyttes på utenlandske ekteskap, selv om ordre public unntaket i § 18 a første ledd siste punktum også rammer slike ekteskap.

I kommentarutgaven til ekteskapsloven legges det imidlertid også til grunn at de ekteskap som omfattes av § 18 a annet ledd bør bedømmes etter denne bestemmelsen, ikke etter § 16 tredje ledd dersom de også rammes av denne bestemmelsen.¹¹³ Begrunnelsen som gis er at disse reglene ble grundigere overveid i forarbeidene, og derfor bør legges til grunn uten de begrensninger som følger av § 16 tredje ledd. Denne bestemmelsen er også nyere enn § 16 tredje ledd. Hvorvidt domstolen vil gi dom for at ekteskapet ikke anerkjennes etter § 18 a

¹¹¹ Se eksempelvis Ot.prp.nr.44 (1993-1994) s. 12, Thue (2002) s. 339-340 og RG-2002-912.

¹¹² Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 106-107.

¹¹³ Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 107.

annet ledd, hvis en ektefelle krever ekteskapet kjent ugyldig, er etter dagens rettstilstand usikkert.

Ekteskapslovens regler om anerkjennelse kan som nevnt tidligere få betydning også på andre rettsområder, eksempelvis i utlendingsretten. Utlendingsloven har i tillegg andre bestemmelser som er ment å forhindre og avhjelpe følgene av tvangsekteskap.

3.4 Bestemmelser i utlendingslovgivningen

3.4.1 Tvangsekteskap over landegrensene

Mange tvangsekteskap inngås over landegrensene, og spørsmål om familieinnvandring kan dermed oppstå. På denne bakgrunn er det gjort noen endringer i utlendingsloven for å forebygge at tvangsekteskap skal gi grunnlag for oppholdstillatelse. For fornærmede vil det kunne være av stor betydning at ektefellen ikke får oppholdstillatelse. Dersom ektefellen kommer til Norge kan dette forverre fornærmedes situasjon, og det kan være en stor risiko for at tvangsekteskapet resulterer i et uønsket samliv.

I utlendingsretten vil reguleringer som har et bestemt formål, som for eksempel integreringsformål, også kunne ha betydning for andre problemer som eksempelvis tvangsekteskap. Et tydelig eksempel på dette er kravet om at referansepersonen¹¹⁴ har fire års arbeid eller utdanning i Norge, jfr. utlendingsloven § 40 a. Dette var et forslag som først ble vurdert i arbeidet for å forhindre tvangsekteskap, men som ikke ble videreført blant annet på grunn av at det ville ramme mange frivillig inngåtte ekteskap. Det ble gjort noen forandringer på forslaget og det ble vurdert på nytt, men med et nytt formål. Formålet var å redusere ankomsten asylsøkere til Norge som ikke oppfyller vilkårene for beskyttelse, og å virke som et incentiv til å ta arbeid og utdanning.¹¹⁵ Selv om formålet er forandret, vil bestemmelsen fremdeles kunne ha betydning for tvangsekteskapstilfellene. Siden formålet med denne bestemmelsen ikke er å forebygge tvangsekteskap vil den imidlertid ikke bli nærmere vurdert.

¹¹⁴ Referansepersonen er den personen som søkeren ønsker å bli gjenforent med eller etablere familieliv med, jfr. utlendingsloven § 39.

¹¹⁵ Ot.prp.nr.26 (2008-2009) s. 7.

Familieinnvandringsretten er også i stadig endring. Regjeringen har i Sundvolden-erklæringen lagt til grunn at de vil innføre en 24-års grense med liberale skjønnsvurderinger blant annet for å bekjempe tvangsekteskap.¹¹⁶

Debatten om et alderskrav er imidlertid ikke en ny debatt. I dag er det et vilkår for å få oppholdstillatelse at begge parter er over 18 år, jfr. utlendingsloven § 40 annet ledd første punktum. Utlendingslovutvalget la i sin vurdering til grunn at en heving av aldersgrensen til 24 år ville være for inngripende, og kunne få utilsiktede konsekvenser ved å ramme en betydelig andel frivillig inngåtte ekteskap.¹¹⁷ Utlendingslovutvalget foreslo imidlertid et generelt og absolutt alderskrav på 21 år.¹¹⁸ Forslaget ble begrunnet med at det er større sannsynlighet for at 21-åringene har oppnådd en modenhet og selvstendighet som gjør dem rustet til å foreta avgjørende livsvalg.¹¹⁹

Departementet valgte imidlertid, etter en høringsrunde, å la være å videreføre dette forslaget. Et tungtveiende hensyn mot å innføre et slikt krav var at det kunne resultere i at unge mennesker ble holdt tilbake i opprinnelseslandet til de ble 21 år. For å forsøke å forhindre denne alvorlige følgen ble det også foreslått ulike krav til tilknytning som gikk ut på at referansepersonen hadde bodd i Norge de siste tre årene, at referansepersonen hadde arbeidet eller studert i Norge de tre siste årene, eller at ektefellene ikke måtte ha sterkere tilknytning til et annet land enn Norge. Departementet mente at et alderskrav sammen med et av disse tilknytningskravene, ville kunne bidra til å redusere antallet tilfeller av tvang og alvorlig press. De kom imidlertid ut fra en totalvurdering til at de ønsket å benytte andre tiltak.¹²⁰ Det gjenstår å se om dagens regjering vil innføre et høyere alderskrav, og i så fall hvilke vilkår som skal stilles.

Et forhøyet alderskrav er imidlertid ikke det eneste rettslige tiltaket som kan ha betydning for utsatte i tvangsekteskapstilfellene. I det følgende skal bestemmelser som allerede er innført i arbeidet mot tvangsekteskap gjennomgå. Det er særlig regler om intervju, avslag på oppholdstillatelse grunnet tvangsekteskap og opphold på selvstendig grunnlag som skal behandles.

¹¹⁶ Sundvolden-erklæringen (2013) s. 22 punkt F nr. 13.

¹¹⁷ NOU 2004: 20 s. 247.

¹¹⁸ NOU 2004: 20 s. 248.

¹¹⁹ Hvorvidt dette er tilfellet kan imidlertid problematiseres. Enkelte høringsinstanser legger til grunn at de personene som lever med en streng lydighetskultur ikke blir nevneverdig bedre rustet til å stå imot press fra de er 18 til de blir 21 år, jfr. Ot.prp.nr.75 (2006-2007) s. 200.

¹²⁰ Ot.prp.nr.75 (2006-2007) s. 203.

3.4.2 Intervju

Ved lov av 6. januar 2006 nr. 1 ble det innført en obligatorisk intervjuordning i familieetableringssaker. Denne ordningen ble videreført uten realitetsendringer i den nye utlendingsloven, og framgår nå av utlendingsloven § 56 fjerde ledd:

"Dersom oppholdstillatelse søkes etter §§ 40 eller 41, og ekteskapet er inngått eller samboerforholdet er etablert i utlandet etter at referansepersonen, jf. § 39, først har vært bosatt i Norge, kan oppholdstillatelse ikke innvilges før referansepersonen har vendt tilbake til Norge og har vært til intervju hos utlendingsmyndighetene, med mindre

a) saken gjelder en søknad etter § 40, og referansepersonen var til intervju i anledning saken før ekteskapet ble inngått, eller

b) søkeren har rett til innreise uten visum."

Hovedregelen etter denne bestemmelsen er dermed at referansepersonen må gjennomføre et intervju i Norge før det kan innvilges oppholdstillatelse for ektefellen.

Bakgrunnen for innføringen av denne regelen var at mange av de mest ekstreme utslagene av tvangsekteskap syntes å forekomme i de tilfellene ungdom ble tatt med til opprinnelseslandet og holdt der til ektefellen ble innvilget opphold i Norge.¹²¹

Et viktig formål med å innføre denne regelen var at tilfeller av tvangsekteskap kunne avdekkes i intervjuene.¹²² Intervjuer foretatt i Norge ville etter departementets mening øke sannsynligheten for at de utsatte våget å komme med opplysninger om sin svært vanskelige situasjon. I 2013 ble det sendt ut et rundskriv med retningslinjer for håndtering av opplysninger om tvangsekteskap i familieinnvandringssaker til politiet og UDI.¹²³ Her understrekes det at terskelen for å gi informasjon om tvangsekteskap til utlendingsmyndighetene er høy. Det forutsettes imidlertid at det i enkelte tilfeller gis slike opplysninger.

¹²¹ Ot.prp.nr.109 (2004-2005) s. 26.

¹²² Ot.prp.nr.109 (2004-2005) s. 28.

¹²³ RS 2013-010.

I forarbeidene poengteres det at intervjuordningen vil kunne ha betydning uavhengig av om det er få som opplyser om tvangen i intervjuet.¹²⁴ Blant annet vil det være en viktig virkning at det ikke lenger er mulig å holde den tvangsgiftede tilbake i opprinnelseslandet inntil ektefellen har fått innvilget opphold. Når referansepersonen kommer tilbake til Norge, vil det være lettere for myndighetene å hjelpe enn dersom personen blir holdt tilbake i opprinnelseslandet.¹²⁵

I tillegg understrekes det at intervjuordningen kan virke forebyggende.¹²⁶ Foreldre som planlegger å gifte bort en sønn eller en datter i utlandet vil måtte ta i betraktning muligheten av at vedkommende vil forklare seg om tvangen til norske myndigheter, og at det da vil være en fare for at ektefellen ikke får opphold. Sammen med straffetrusselen vil dette kunne føre til at antallet tilfeller hvor unge mennesker giftes bort reduseres.

På bakgrunn av de hensyn som begrunner regelen om en intervjuordning er det også gjort visse unntak i bestemmelsens bokstav a og b. For det første vil intervjuet kunne gjennomføres før ekteskapet blir inngått. I disse tilfellene vil den utsatte vite om ekteskapsplanene før hun eller han reiser til opprinnelseslandet, og hensynene bak bestemmelsen gjør seg dermed ikke gjeldende i like stor grad. Imidlertid vil det også kunne foreligge tvangsekteskap i slike tilfeller, og den utsatte kan være tvunget til å gjennomføre intervjuet på forhånd.¹²⁷ I slike tilfeller vil den utsatte kunne ta kontakt med hjelpeapparatet i Norge og få hjelp til å forhindre reisen til opprinnelseslandet.

Det er også gjort et unntak for de tilfellene der søkeren har rett til innreise uten visum. I disse tilfellene kan ektefellen følge med til Norge, og de hensyn som begrunner bestemmelsen gjør seg derfor ikke gjeldende i samme grad.

I tillegg er det gjort noen unntak i utlendingsforskriften med hjemmel i utlendingsloven § 56 femte ledd. I § 10-5 blir det lagt til grunn at kravet om intervju ikke gjelder når referansepersonen hadde fylt 25 år da ekteskapet ble inngått, referansepersonen har fått oppholdstillatelse som faglært eller partene har levd i etablert samliv mens begge har hatt oppholdstillatelse i Norge. I tillegg fremkommer det av tredje ledd at UDI kan gjøre unntak fra kravet om intervju i Norge når "*særlige grunner tilsier det*".

¹²⁴ Ot.prp.nr.109 (2004-2005) s. 28.

¹²⁵ IMDi (2011) s. 134 og VG (2014).

¹²⁶ Ot.prp.nr.109 (2004-2005) s. 28.

¹²⁷ Ot.prp.nr.109 (2004-2005) s. 28 om UDIs høringsuttalelse.

Den klare hovedregelen er imidlertid at det må gjennomføres et intervju i Norge. Hvis intervjuet eller andre forhold gjør at utlendingsmyndighetene får kunnskap om at det foreligger et tvangsekteskap, må det vurderes hvilke mulige handlingsalternativer som finnes.

3.4.3 Retten til å nekte oppholdstillatelse

Ved lov av 6. januar 2006 nr. 1 ble det innført en hjemmel for å nekte oppholdstillatelse i tvangsekteskapstilfeller. Bestemmelsen ble videreført uten realitetsendringer i den nye utlendingsloven § 51 annet ledd, og lyder:

"Oppholdstillatelse etter bestemmelsene i kapittelet her kan nektes dersom referansepersonen etter forespørsel ikke samtykker i at søkeren gis tillatelse, eller dersom det er sannsynlig at ekteskapet er inngått mot en av partenes vilje."

Bestemmelsen angir to grunnlag for å nekte oppholdstillatelse. Bestemmelsens første alternativ gjelder de tilfellene der referansepersonen *"etter forespørsel ikke samtykker"* i at det gis oppholdstillatelse. Bakgrunnen for innføringen av dette alternativet var at den som har vært utsatt for alvorlig ekteskapspress ofte vil være i en sårbar situasjon og kan ha vanskeligheter med å forklare seg om tvangen. Med hjemmel i denne bestemmelsen vil oppholdstillatelse kunne nektes dersom referansepersonen unnlater å gi sin aktive støtte til søknaden, uten at referansepersonen behøver å forklare seg om det presset som har vært utøvd.¹²⁸ I forarbeidene antas det at praksis før lovendringen også var at en slik søknad ville blitt avslått. Lovgiver ønsket imidlertid å tydeliggjøre denne muligheten i loven av hensyn til de som står i en slik vanskelig situasjon.¹²⁹

Bestemmelsens andre alternativ gjelder de tilfellene der det er *"sannsynlig at ekteskapet er inngått mot en av partenes vilje"*. Også dette alternativet begrunnes med ønsket om å tydeliggjøre at slike ekteskap ikke danner grunnlag for opphold i Norge.¹³⁰ Lovgiver ønsket i tillegg å tydeliggjøre at utlendingsmyndighetene ikke skal være bundet av de samme vurderingsnormene som når det avgjøres hvorvidt et ekteskap er ugyldig etter ekteskapsloven eller straffbart etter straffeloven.

¹²⁸ Ot.prp.nr.75 (2006-2007) s. 427.

¹²⁹ Ot.prp.nr.109 (2004-2005) s. 33.

¹³⁰ Ot.prp.nr.75 (2006-2007) s. 427.

Utlendingslovutvalget la til grunn at bestemmelsene i straffeloven og ekteskapsloven ikke nødvendigvis rammer alle tilfeller der unge mennesker føler seg sterkt presset til å inngå et ekteskap. Selv om tilfellet ikke omfattes av begrepet tvang, vil myndighetene likevel ha et klart ansvar for å vurdere rimelige beskyttelsestiltak for å sikre den enkeltes frihet til å velge ektefelle.¹³¹ Norges folkerettslige forpliktelser, som ble gjennomgått i avsnitt 3.2, tilsier også at det foreligger en slik plikt til å sikre at ekteskap inngås frivillig. Hensynet til den personen som allerede har opphold i Norge må i disse tilfellene gjøre seg sterkere gjeldende enn hensynet til søkeren.

Det stilles dermed hverken opp et vilkår om tvang eller rettstridig atferd i denne bestemmelsen. I stedet blir vilkåret om at ekteskapet er "*inngått mot en av partenes vilje*" brukt. I forarbeidene blir det lagt til grunn at dette også omfatter tilfeller hvor det ikke forekommer direkte trusler, men hvor en eller begge parter blir overtalt under slike omstendigheter at det kan stilles spørsmålsteget ved graden av selvstendighet og frihet knyttet til valget. I denne vurderingen vil det også kunne legges vekt på hvor unge partene er og om de er økonomisk og sosialt avhengige av familien.¹³²

I arbeidet med bestemmelsen ble det også foretatt en vurdering av hvilket beviskrav som skulle anvendes. Utlendingslovutvalget foreslo at bevisetemaet skulle være at det var "*grunn til å anta*".¹³³ Departementet var imidlertid av en annen oppfatning, og mente at det måtte gjelde et krav om sannsynlighetsovervekt for at ekteskapet er inngått mot en av partenes vilje. Bestemmelsen oppstiller i dag et krav til sannsynlighetsovervekt.¹³⁴

Bestemmelsen angir ikke en plikt til å nekte oppholdstillatelse, jfr. ordlyden "*kan*". I forarbeidene legges det til grunn at det alltid må foretas en helhetsvurdering av situasjonen på vedtakstidspunktet.¹³⁵ Det vil imidlertid kun være i helt særskilte tilfeller at denne adgangen til å nekte ikke bør anvendes.¹³⁶ I tilfeller der partene har fått barn sammen vil det måtte foretas en grundig helhetsvurdering av hvorvidt oppholdstillatelse skal nektes. Det er viktig at

¹³¹ NOU 2004: 20 s. 243.

¹³² Ot.prp.nr.109 (2004-2005) s. 32.

¹³³ NOU 2004: 20 s. 410.

¹³⁴ Ot.prp.nr.109 (2004-2005) s. 32 og Ot.prp.nr.75 (2006-2007) s. 427.

¹³⁵ Ot.prp.nr.109 (2004-2005) s. 31.

¹³⁶ Ot.prp.nr.75 (2006-2007) s. 427.

oppholdstillatelse nektes også i denne typen tilfeller, da kunnskap om noe annet vil kunne medføre en risiko for at kvinner blir presset inn i ufrivillige svangerskap.¹³⁷

For mange av dem som har kontakt med utlendingsmyndighetene om denne problematikken er det svært vanskelig at søknader om familieinnvandring avslås etter § 51 annet ledd. I disse tilfellene vil familiemedlemmer få kunnskap om at referansepersonen ikke aktivt har gitt sin støtte til søknaden, eller utlendingsmyndighetene av en eller annen grunn finner det sannsynlig at ekteskapet er inngått mot referansepersonens vilje.

Flere ønsker dermed heller at UDI skal trenere behandlingen av søknaden eller avslå den på et annet grunnlag, for eksempel på grunn av at reglene om underhold ikke oppfylles.¹³⁸

Referansepersonens ønske er at ektefellen ikke får oppholdstillatelse, men at vedkommende selv slipper å stå ansvarlig for vedtaket overfor sin egen familie.

I rundskrivet legges det imidlertid til grunn at hovedregelen er at søknaden avslås etter § 51 annet ledd i disse tilfellene.¹³⁹ Det å avslå søknaden på et annet grunnlag kan føre referansepersonen over i en annen tvangssituasjon, der vedkommende for eksempel blir presset for å klare å oppfylle underholdskravet.

Terskelen for å unnlate å benytte tvang som begrunnelse i vedtak skal være høy, selv om referansepersonen ikke ønsker at opplysningene skal fremgå av et vedtak.¹⁴⁰ Dersom det er tilstrekkelige objektive holdepunkter for at ekteskapet er inngått mot en av partenes vilje, bør imidlertid disse brukes i begrunnelsen, fremfor referansepersonens utsagn.

Hvis situasjonen er så alvorlig at det kan være fare for liv og helse dersom tvang oppgis som begrunnelse for vedtaket, kan det gjøres unntak fra begrunnelsesplikten, jfr. forvaltningsloven § 24 tredje ledd. Det understrekes i rundskrivet at det må foretas en avveining hvor søkerens rett til å få et begrunnet vedtak veies opp mot behovet for å holde begrunnelsen skjult.¹⁴¹

Til nå har vurderingene knyttet seg til tiltak som skal beskytte referansepersonen. Det er imidlertid også tilfeller der personen som gis familieinnvandring har behov for beskyttelse.

¹³⁷ Ot.prp.nr.109 (2004-2005) s. 31.

¹³⁸ RS 2013-010.

¹³⁹ RS 2013-010 punkt 4.3.

¹⁴⁰ RS 2013-010 punkt 4.3.

¹⁴¹ RS 2013-010 punkt 4.4.

3.4.4 Oppholdstillatelse på selvstendig grunnlag

I den nye utlendingsloven ble det i § 53 tatt inn en bestemmelse om fortsatt oppholdstillatelse på selvstendig grunnlag. Bestemmelsens tredje ledd som omhandler tvangsekteskap var en videreføring av den tidligere utlendingsforskriften § 37 sjuende ledd.¹⁴² Bestemmelsen lyder:

"Når det er reist søksmål etter lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap § 16 tredje ledd eller § 23 tredje ledd, skal en utlending som av den grunn mister oppholdsgrunnlaget som ektefelle, etter søknad gis ny oppholdstillatelse på selvstendig grunnlag med mindre særlige grunner taler imot dette. Tillatelsen gis for seks måneder av gangen inntil rettskraftig avgjørelse foreligger. Dersom ekteskapet blir kjent ugyldig eller oppløses ved skilsmisse, gis utlendingen etter søknad ny tillatelse på selvstendig grunnlag, forutsatt at søkeren ikke har utøvd eller medvirket til å utøve tvang ved ekteskapsinngåelsen."

Denne bestemmelsen beskytter altså de som kommer til Norge som ektefeller. Hvis personen selv har vært med på å tvinge igjennom ekteskapet eller medvirket, gir denne bestemmelsen ikke vedkommende noen rettigheter.

Det er imidlertid ikke uvanlig at ekteskapet blir påtvunget også den personen som ikke bor i Norge. Et eksempel på dette finnes i RG-2002-912. I dette tilfellet inngikk en mann på 22 år, som hadde bodd i Norge i mange år, et ekteskap i Tyrkia med sin tremenning på 16 år og 10 måneder. Da tremenningen kom til Norge anla mannen ugyldighetssøksmål. Tremeningen nedla også påstand om at ekteskapet var ugyldig. Hun presiserte at hun ikke ville gått til sak på egenhånd, men i den situasjonen hun var kommet opp i var hun pliktig til å fortelle sannheten. Hun la også til grunn at en jente oppvokst i et kurdisk miljø i Tyrkia er vant til å adlyde sine foreldre. Foreldrene bestemte alt, og det ville kunne fått alvorlige følger for henne dersom hun ikke adlød. Denne saken illustrerer at situasjonen kan være vanskelig også for den personen som kommer til Norge.

For personer i slike situasjoner kan det oppstå store vanskeligheter når de kommer til Norge. Personens oppholdstillatelse kan være avhengig av ektefellen. Frykten for å bli tvunget til å reise til hjemlandet kan da forhindre personen fra å be om hjelp. Dommen fra 2002 kan illustrere dette. For personer i slike situasjoner vil det være svært vanskelig å reise tilbake til

¹⁴² Ot.prp.nr.75 (2006-2007) s. 429.

familien i hjemlandet uten ektefellen. Det er ikke sikkert at personen hadde vært velkommen hos familien sin. Det er også en fare for at foreldrene ville ment at vedkommende hadde trosset deres vilje, og kanskje også påført familien et ærestap. For enkelte vil det dermed være tryggere å bli i et uønsket og kanskje også dårlig ekteskap enn å be om hjelp. Det legges også til grunn at enkelte personer som kommer til Norge blir gående som gratis hushjelp hos svigerfamilien før de blir dumpet i hjemlandet.¹⁴³ I en rapport fra Danmark presiseres det at en vesentlig grunn til at ektefeller ikke forlater dårlige ekteskap er frykten for å måtte forlate landet.¹⁴⁴

Regelen i § 53 tredje ledd kan gi personer i en slik situasjon en litt større trygghet, og den kan kanskje dempe frykten for å måtte reise tilbake til hjemlandet.¹⁴⁵ Et formål med bestemmelsen må være at flere i vanskelige situasjoner skal tørre å be om hjelp. For kvinnene i slike situasjoner kan det imidlertid uansett knytte seg usikkerhet til utfallet av dommen, og til utlendingsmyndighetenes vurderinger av hvorvidt det foreligger "*særlige grunner*" som taler mot at det gis selvstendig oppholdstillatelse. Praktiseringen av denne unntaksregelen kan ha stor betydning for bestemmelsens effektivitet. Det er imidlertid viktig å presisere at dersom det har vært mishandling i forholdet, vil § 53 første ledd bokstav b som angir at myndighetene har en plikt til å gi oppholdstillatelse dersom det er "*grunn til å anta*" at mishandling har forekommet, kunne gi den utsatte en ekstra trygghet.

Som dette og det foregående kapittelet har visst er det flere bestemmelser i utlendingsloven og i ekteskapsloven som har til formål å styrke innsatsen mot tvangsekteskap. Rammene for arbeidet mot tvangsekteskap legges i stor grad i den sivilrettslige lovgivningen. Strafferetten er imidlertid nødvendig som et komplement til lovgivningen på andre områder. I den offentlige debatten ligger også en stor del av fokuset på de strafferettslige reglene. Resten av denne oppgaven kommer til å konsentreres om bestemmelser i straffeloven.

3.5 Bestemmelser i straffeloven

Også straffeloven er blitt påvirket av ønsket om å styrke innsatsen mot tvangsekteskap. I lov av 4. juli 2003 nr. 76 ble det innført et eget straffebud om tvangsekteskap i straffeloven § 222

¹⁴³ IMDi (2008) s. 40-41.

¹⁴⁴ Liversage/Jensen (2011) s. 92-94.

¹⁴⁵ Dette formålet blir fremhevet i behandlingen av § 53 første ledd bokstav b om mishandling, jfr. Ot.prp.nr.75 (2006-2007) s. 233.

annet ledd. Denne bestemmelsen er sentral i den strafferettslige innsatsen mot tvangsekteskap, og den vil dermed være gjenstand for særlig oppmerksomhet i kapitlene 4 og 5. Som en innledning til denne behandlingen vil dette avsnittet omhandle andre bestemmelser i straffeloven som kan få betydning i saker om tvangsekteskap.

Straffeloven inneholder flere bestemmelser som kan aktualiseres i tvangsekteskapstilfellene, noe som følger av den komplekse karakteren til slike handlinger. I dette avsnittet vil fokuset være på de som er mest sentrale i praksis.

Den generelle tvangsbestemmelsen i § 222 første ledd vil være av særlig betydning, og har blitt benyttet i flere straffesaker om tvangsekteskap.¹⁴⁶ Forholdet mellom dette straffebedet og straffebedet om tvangsekteskap vil bli gjennomgått i kapittel 4.

For å tvinge igjennom et ekteskap er det flere handlinger som kan anvendes, hvorav noen er straffbare i seg selv uavhengig av om de inngår i en handlingsrekke som ender i et tvangsekteskap. Eksempelvis vil det kunne bli benyttet vold, som er straffbar etter straffeloven §§ 228 eller 229. Det kan også bli benyttet trusler som er straffbare etter § 227¹⁴⁷ og det kan bli benyttet frihetsberøvelse som er straffbar etter § 223. Dersom barnevernet har overtatt omsorgen for et barn, vil det også kunne være tilfeller der gjerningspersonen kan straffes for å ha unndratt barnet fra barnevernsmyndighetens omsorg etter straffeloven § 216.¹⁴⁸

I tillegg vil et tvangsekteskap kunne føre med seg andre straffbare handlinger. Et eksempel på dette vil være seksuelle overgrep, som eksempelvis voldtekt etter straffeloven § 192 og seksuell omgang med barn under 14 eller 16 år etter straffelovens §§ 195 og § 196.¹⁴⁹ En annen bestemmelse som både vil kunne ramme det å tvinge noen til ekteskap, og det å tvinge noen til å bli i et ekteskap, er straffeloven § 219 om vold i nære relasjoner.¹⁵⁰

¹⁴⁶ I TNERO-2011-99897 ble fire personer dømt for overtredelse av § 222 første ledd. I LG-2004-12943 og en dom avsagt av Senja tingrett 25.10.2013 ble flere personer tiltalt etter § 222 første ledd, men frifunnet på grunn av at det straffbare forhold ikke ble ansett bevist.

¹⁴⁷ I TOSLO-2005-36049 ble en mann dømt etter § 227 2. straffalternativ for å ha truet sin datter med å drepe henne dersom hun ikke giftet seg med sin fetter, fikk seg en annen kjæreste eller krenket hans ære.

¹⁴⁸ LB-2008-121127.

¹⁴⁹ I LB-2011-75341 ble ektefellen dømt for overtredelse av § 192 første ledd bokstav a og § 196 første ledd, men frifunnet for overtredelse av § 195 første ledd.

¹⁵⁰ Personer har blitt tiltalt etter denne bestemmelsen i LB-2011-75341 og en dom fra Senja tingrett avsagt 25.10.2013.

En bestemmelse som krever en litt nærmere behandling er straffeloven § 220 første ledd. Denne bestemmelsen ble innført i samme endringslov som straffebudet om tvangsekteskap, og gjør det straffbart å inngå ekteskap med noen som er under 16 år. Det er også straffbart å medvirke. I forarbeidene legges det til grunn at innføringen av denne bestemmelsen gir en ny type lovhjemmel for å bekjempe tvangsekteskap.¹⁵¹ Bestemmelsen kommer til anvendelse uavhengig av om det er brukt tvang eller om påtalemyndigheten kan bevise slik tvang.

En dom, LB-2012-116152, illustrer imidlertid at presumsjonen som forarbeidene legger til grunn om at barneekteskap er tvangsekteskap, ikke alltid gjør seg gjeldende.¹⁵² I denne dommen ble § 220 første ledd anvendt i et tilfelle der det var barnet på litt over 15 år som presset på for å få gifte seg. Barnet var gravid og forsøkte å overtale foreldrene med uttalelser om det sosiale presset hun ville bli utsatt for dersom hun ikke giftet seg. Hun truet også med selvskading. Foreldrene bøyde til slutt av, og medvirket til ekteskapet med sin underskrift. Foreldrene ble dømt etter denne bestemmelsen.

Den bestemmelsen som det ligger nærmest å anvende i saker som omhandler tvangsekteskap er imidlertid § 222 annet ledd. I det følgende skal dette straffebudet analyseres.

¹⁵¹ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 5.

¹⁵² Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 29.

4 Straffebudet om tvangsekteskap

4.1 Innledning

Ved lov av 4. juli 2003 nr. 76 ble det innført et nytt annet ledd om tvangsekteskap i straffeloven § 222. I dette kapittelet skal denne bestemmelsen drøftes og analyseres. Det er først og fremst bestemmelsens objektive vilkår som skal gjennomgås. Imidlertid vil oppgaven også gå nærmere inn på andre aspekter som kan få betydning for anvendelsen i praksis. Forsøksreglene, påtalerreglene, rettsvillfarelsesreglene og straffelovens virkeområde vil dermed også bli vurdert. I tillegg vil det knyttes noen bemerkninger til straffeutmålingen. Oppgaven avgrenses dermed mot å gå inn på skyldkravet og medvirkningsansvaret.¹⁵³

Som nevnt overfor kan også den generelle bestemmelsen om tvang benyttes på tvangsekteskapstilfellene. I det følgende skal det knyttes noen bemerkninger til bakgrunnen for at Norge, som et av de første landene i verden, valgte å innføre et eget straffebud om tvangsekteskap.¹⁵⁴

4.2 Straffebudets bakgrunn og utforming

Departementets begrunnelse for å vurdere lovendringer var et ønske om at kampen mot tvangsekteskap skulle synliggjøres og intensiveres, blant annet gjennom et tydelig og effektivt regelverk.¹⁵⁵ I tillegg forelå det et ønske om å styrke rettsstillingen til de utsatte. Oppfatningen i proposisjonen var at det ikke forelå et behov for å utvide grensene for det straffbare i tvangsekteskapssaker.¹⁵⁶ Vanskelighetene med å trekke grensene for det straffbare i § 222 første ledd var ikke et argument for å utvide grensene. Det forelå heller ikke et ønske om å gripe inn i praksisen med frivillige arrangerte ekteskap.

¹⁵³ Både skyldspørsmålet og medvirkningsspørsmålet kan skape bevismessige problemer i denne typen saker. I høringsuttalelsen til Oslo statsadvokatembete (2013) s. 2 blir det eksempelvis av denne grunn foreslått at bestemmelsen også skal ramme grovt uaktsomme overtredelser. De problemstillingene som knytter seg til passiv medvirkning kan også aktualiseres i denne typen saker. På grunn av disse spørsmålenes generelle karakter og oppgavens omfang vil de ikke bli nærmere gjennomgått.

¹⁵⁴ Wikan (2008) s. 248.

¹⁵⁵ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 11.

¹⁵⁶ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 18.

Departementet landet etter en høringsrunde på at den beste løsningen var å innta en presisering i straffebudet om tvang i stedet for en egen bestemmelse.¹⁵⁷ Det ble lagt til grunn at signaleffekten ville bli godt nok ivaretatt dersom tvangsekteskap nevntes som et straffeskjerpene moment. Det ble også presisert at det i utgangspunktet ikke burde gis egne straffebud for handlinger som allerede blir fanget opp av andre bestemmelser med mindre formålet er å regulere handlingen annerledes, eksempelvis med andre skyldformer eller strafferammer.

Da Justiskomiteen skulle legge frem en innstilling til Odelstinget, gikk de inn for en annen løsning enn Justisdepartementet.¹⁵⁸ I innstillingen ble det fremmet forslag om et eget straffebud om tvangsekteskap, som skulle plasseres i straffeloven § 222 annet ledd. Også komiteen påpekte at utgangspunktet måtte være tilbakeholdenhet når handlingene allerede rammes av andre straffebud. Komiteen mente likevel at det skulle gjøres et unntak i dette tilfellet på grunn av at sterke allmennpreventive og pedagogiske hensyn tilsa at det var hensiktsmessig med et eget straffebud om tvangsekteskap.¹⁵⁹ I tillegg ble det understreket at gjennom å ha et eget straffebud om tvangsekteskap ville det være lettere å konkretisere innholdet i vilkårene om tvang og rettsstridig atferd i relasjon til tvangsekteskapstilfellene.

Justiskomiteens innstilling ble vedtatt, og dagens straffebestemmelse om tvangsekteskap i straffeloven § 222 annet ledd lyder dermed slik:

"For tvangsekteskap straffes den som ved vold, frihetsberøvelse, utilbørlig press eller annen rettsstridig atferd eller ved å true med slik atferd tvinger noen til å inngå ekteskap. Straffen for tvangsekteskap er fengsel inntil 6 år. Medvirkning straffes på samme måte."

I det følgende skal bestemmelsens vilkår drøftes. Gjennomgangen vil knytte seg til ekteskapsvilkåret, tvangsvilkåret og vilkåret om rettsstridig atferd.

¹⁵⁷ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 18-19.

¹⁵⁸ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 2-3.

¹⁵⁹ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 2.

4.3 Ekteskapsvilkåret

Straffeloven § 222 annet ledd retter seg mot den som tvinger andre til å inngå et "ekteskap". I enkelte tilfeller vil det være på det rene at et ekteskap er inngått. Dersom ekteskapet blir inngått i Norge, og reglene i ekteskapsloven blir fulgt, er det eksempelvis klart at vilkåret er oppfylt. Dette blir også lagt til grunn i forarbeidene til straffebestemmelsen.¹⁶⁰

I andre tilfeller kan det være vanskeligere å avgjøre om et ekteskap er inngått. Et forhold som kan vanskeliggjøre vurderingen er dersom ekteskapet inngås i utlandet. Spørsmålet blir dermed om også slike ekteskap omfattes av bestemmelsen.

I avsnitt 3.3.5.1 ble det klargjort at hovedregelen i norsk rett er at ekteskap som er gyldig inngått i vigsellandet anerkjennes også i Norge. Ekteskap som inngås i utlandet og som anerkjennes i Norge vil dermed omfattes av ekteskapsvilkåret. Både ordlyden, forarbeidene og formålsbetraktninger taler for denne forståelsen.¹⁶¹

Det er imidlertid også en del unntak til hovedregelen om anerkjennelse, og disse unntakene rammer en stor andel av tvangsekteskapene. Spørsmålet blir dermed hvorvidt også ekteskap som er gyldig inngått i vigsellandet, men likevel ikke anerkjennes i Norge, omfattes av bestemmelsen. Formålsbetraktninger taler for at slike ekteskap rammes. Unntakene til hovedregelen om anerkjennelse i ekteskapsloven er, som det ble lagt til grunn i avsnitt 3.3.5.1 og 3.3.5.2, innført blant annet for å styrke innsatsen mot tvangsekteskap. Det ville virket mot sin hensikt dersom disse reglene skulle føre til at straffelovens bestemmelse om tvangsekteskap ikke kunne anvendes. En slik forståelse ville ført til at straffeloven § 222 annet ledd ville hatt et svært snevert anvendelsesområde, da tvangsekteskap som nevnt ofte inngås i utlandet. Dette synet blir også støttet i en obiter dictum uttalelse i Rt. 2006 s. 140. Der legges det i avsnitt 21 til grunn at: *"Det at et ekteskap ikke blir anerkjent her i landet fordi det er inngått på en måte som står i sterk motstrid med vår etiske eller sosiale oppfatning ("ordre public"- regelen), kan derimot ikke være til hinder for at det foreligger en fullbyrdet overtredelse av straffeloven § 222 andre ledd."*

¹⁶⁰ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 18.

¹⁶¹ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 18.

Ut fra denne gjennomgangen må det dermed legges til grunn at dersom et ekteskap er gyldig inngått etter reglene i vigselflandet, vil ekteskapsvilkåret være oppfylt uavhengig av om norsk rett anerkjenner ekteskapet.

Det kan imidlertid problematiseres om også ekteskap som ikke er gyldig inngått etter vigselflandets rett kan omfattes av ekteskapsvilkåret. Dette er et aktuelt spørsmål uavhengig av om ekteskapet inngås i Norge eller i utlandet. Grunnen til at dette problemet oppstår er at det i enkelte miljø ikke er unormalt å inngå religiøse eller tradisjonelle ekteskap som ikke oppfyller de kravene som lovgivningen i landet setter for at ekteskapet skal være juridisk gyldig.

Det kan tenkes mange ulike årsaker til at personer velger å inngå ekteskap som ikke følger de statlige reglene. For noen er ekteskap et religiøst anliggende som staten ikke har noe med. Eksempelvis er ekteskap ifølge islam ikke et statlig anliggende, men en pakt mellom to parter som inngås i nærvær av en religiøs leder og minst to vitner. Et registrert ekteskap kan også gi muslimske kvinner større rettigheter, og det gjør hustruer offisielle. Det kan også påvirke størrelsen på brudegaven, mahr.¹⁶² Et annet viktig hensyn er at mange land har bestemmelser som skal forhindre at barn under en viss alder inngår ekteskap. Dersom ekteskapet kun inngås religiøst mens barna er unge, kan det registreres når barna blir gamle nok. Også i Europa hender det at religiøse ledere går med på å gifte bort barn. Som en illustrasjon på dette kan det vises til at da britiske journalister undersøkte hvorvidt ulike moskeer i Storbritannia ville gjennomføre en religiøs vielse av en 14 år gammel jente, godtok 18 av 56 moskeer dette.¹⁶³ Rettspraksis viser at også i Norge har dette skjedd. I LB-2011-75341 ble en 13 år og 7 måneder gammel jente giftet bort i henhold til islamsk religion og tradisjon i Norge. Det finnes altså også i Norge imamer som går med på å foreta religiøse velser av barn.

Formålsbetraktninger kan tilsi at slike ekteskapsliknende forhold rammes av bestemmelsen. For mange oppleves en uformell vielse like bindende som et gyldig ekteskap, og straffverdigheten vil da være den samme. Det er imidlertid også hensyn som kan tale imot at slike ekteskapsliknende forhold omfattes. Et slikt hensyn er at det kan være store forskjeller på hvor bundet personer opplever at de er av slike velser. Det vil være vanskelig å sette en

¹⁶² For en nærmere gjennomgang av årsaker til at en del muslimer ikke registrerer inngåtte ekteskap se Wikan (2008) s. 250-252.

¹⁶³ Daily mail (2013).

grense for hvilke ekteskapsliknende forbindelser som omfattes av bestemmelsen. Forutberegnelighetshensyn taler dermed for at bare gyldig inngåtte ekteskap omfattes av bestemmelsen.

Dette spørsmålet har også blitt behandlet av Høyesterett i Rt. 2006 s. 140. I denne dommen overprøvde Høyesterett tingretten og lagmannsrettens lovanvendelse. Tingretten la til grunn at det ikke var avgjørende om ekteskapet ble registrert ved en domstol. De begrunnet standpunktet med at det i irakisk Kurdistan ikke var uvanlig å la være å registrere ekteskapet offentlig. Selv om ekteskapet ikke var registrert, ble partene likevel sosialt, tradisjonelt, kulturelt og religiøst ansett som gift når de hadde underskrevet ekteskapskontrakten, blitt viet av en imam, og bruden hadde mottatt brudegaven.

Høyesterett mente dette bygget på en uriktig forståelse av straffeloven § 222 annet ledd. I dommens avsnitt 21 ble det lagt til grunn at det kreves at ekteskapet er gyldig stiftet etter reglene i vigselslandet. Det ble presisert at etter de opplysningene som Høyesterett hadde, var registrering ved en domstol et vilkår for at ekteskapet skulle anses stiftet etter irakisk rett. På denne bakgrunn la Høyesterett i avsnitt 22 til grunn at: *"Selv om et par i Irak religiøst, kulturelt og sosialt i stor utstrekning blir betraktet som gift uten at det foreligger slik registrering, må det etter dette legges til grunn at det rettslig sett ikke er inngått noe ekteskap mellom fornærmede og E, så lenge det ikke er blitt registrert ved en domstol."*

Dette er også blitt fulgt opp i senere underrettspraksis.¹⁶⁴

På grunnlag av Høyesteretts klare uttalelse, henvisningen i forarbeidene til ekteskapslovens reguleringer, og harmoni- og konsistenshensyn, må det dermed legges til grunn at det kun er ekteskap som er gyldig stiftet etter reglene i vigselslandet som omfattes.

4.4 Tvangsvilkåret

Straffeloven § 222 annet ledd retter seg mot den som *"tvinger noen til"* å inngå ekteskap. Begrepet tvang er ikke definert i straffeloven, men blir benyttet i andre straffebud eksempelvis i § 266 om utpressing. Etter alminnelig lære og praksis skal vilkåret forstås på

¹⁶⁴ Se eksempelvis TNERO-2011-99897, der det legges til grunn at det ikke var en overtredelse av straffeloven § 222 annet ledd fordi det ikke ble inngått noe gyldig ekteskap.

samme måte i § 266 som i § 222.¹⁶⁵ Det er også både ut fra forarbeidene og konsistenshensyn klart at begrepet tvang må forstås på samme måte i hele § 222.¹⁶⁶

For at noe skal regnes som tvang, må det foreligge et press på personen som setter vedkommende ut av stand til å handle frivillig. Tvangen krenker dermed individets alminnelige handlefrihet.¹⁶⁷ I rettspraksis og i forarbeidene til den nye straffeloven blir det lagt til grunn at tvangsvilkåret innebærer at det må *"øves et slikt trykk på fornærmede at han forholder seg i overensstemmelse med gjerningspersonens vilje i strid med sin egen."*¹⁶⁸ Tvangen kan være enten fysisk eller psykisk. Presset kan rettes direkte mot fornærmede eller mot noen som står i et slikt forhold til fornærmede at vedkommende tvinges til å handle mot sin egen vilje.¹⁶⁹ Når det gjelder styrken av det presset som pålegges fornærmede, legges det i rettspraksis til grunn at det kan foreligge tvang *"selv om fornærmede rent faktisk har mulighet til å trosse presset, men opplever at konsekvensene av dette gjør det påkrevd å la være."*¹⁷⁰

I saker som omhandler ekteskap vil vilkåret om tvang være det som skiller arrangerte ekteskap fra tvangsekteskap. Det presiseres i forarbeidene at tradisjonen med at familien deltar aktivt i utvelgelsen av ektefelle ikke skal rammes av denne bestemmelsen.¹⁷¹ Det er heller ikke noe strafferettslig i veien for at ekteskapet kommer i stand på bakgrunn av en avtale mellom familiene deres.¹⁷² Grensen mellom arrangerte ekteskap og tvangsekteskap er imidlertid vanskelig, og de nærmere grensene for det straffbare må fastlegges gjennom rettspraksis.¹⁷³

En del av de tvangsekteskaps sakene som har vært behandlet av domstolene er sivilrettslige saker om ugyldighet eller direkte skilsmisse. Disse bestemmelsene inneholder, som gjennomgått i avsnitt 3.3.4.1 og 3.3.4.2, også et vilkår om tvang. Tidligere teori og underrettspraksis har lagt til grunn at ekteskapslovens regler har en videre rekkevidde enn straffelovens tvangsbestemmelse.¹⁷⁴ Det kan imidlertid problematiseres om innføringen av

¹⁶⁵ Rt. 2011 s. 1317 avsnitt 14.

¹⁶⁶ Innst.O.nr.106 s. 3.

¹⁶⁷ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 10 og Innst.O.nr.106 s. 3.

¹⁶⁸ Rt. 2011 s. 1317 avsnitt 15 og Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 134.

¹⁶⁹ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 3.

¹⁷⁰ Rt. 2011 s. 1317 avsnitt 17.

¹⁷¹ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 3 og Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 18.

¹⁷² Her vil ekteskapslovens regler om stedfortrederekteskap kunne sette visse grenser, jfr. avsnitt 3.3.5.2.

¹⁷³ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 10.

¹⁷⁴ Holmøy/Lødrup (2001) s. 95, TOSLO-2007-15659 og TOSLO-2009-46765.

straffeloven § 222 annet ledd om tvangsekteskap har endret forholdet mellom straffelovens bestemmelse og ekteskapslovens regler. I forarbeidene til innføringen av ekteskapsloven § 23 tredje ledd legges det til grunn at det gjenstår å se om straffeloven § 222 annet ledd har en mindre rekkevidde enn ekteskapslovens bestemmelser.¹⁷⁵ I dag er det flere i den rettslige diskusjonen som har tatt til ordet for at bestemmelsene bør legges tilnærmet samme norm til grunn.¹⁷⁶ Det kan argumenteres med at etter at det ble innført et nytt straffebed om tvangsekteskap, er det ikke lenger gode grunner for at terskelen for hva som er tvang eller rettsstridig atferd skal være ulik. Ugyldighet etter ekteskapsloven § 16 tredje ledd er også en streng reaksjon.¹⁷⁷ Disse argumentene tilsier at praksis om ekteskapslovens bestemmelser i alle fall kan ha en viss relevans for vurderingene som foretas etter straffeloven § 222 annet ledd.

Siden fornærmede i de fleste tvangsekteskapstilfellene utsettes for flere typer press, vil det være vanskelig å vurdere generelt hvor grensen for tvang skal settes. Ut fra rettspraksis kan det imidlertid trekkes frem tilfeller og momenter som kan ha betydning i vurderingen.

Det foreligger ikke mange tilfeller der spørsmålet om tvang er blitt behandlet av Høyesterett. Det finnes imidlertid to dommer som knytter seg til bruk av uriktige opplysninger. Selv om dommene ikke omhandler tvangsekteskap, vil momentene som fremheves også kunne være relevante i vurderingen av om noen er tvunget inn i et ekteskap. I den første saken, Rt. 1992 s. 445, var faktum at en person utga seg for å være politi, ringte opp personer og fortalte dem at deres nærmeste hadde vært innblandet i ulykker m.v., og at de måtte ta kontakt med politi eller sykehus, noe de også gjorde. Høyesteretts flertall uttalte på side 447 at dette ikke utgjorde tvang, da den *"naturlige karakteristikk av domfeltes hensynsløse atferd var at han - uten tvang - ved oppskakende falske meldinger brakte de fornærmede til av egen vilje å foreta seg det han ønsket."* I den andre saken, Rt. 2011 s. 1317, var faktum at den tiltalte hadde lurt en person med at hans datter, som hadde narkotikagjeld, ville bli drept dersom gjelden ikke ble gjort opp. Han ble domfelt for utpresning etter straffeloven § 266. Høyesterett mente at dette ikke var i strid med avgjørelsen i Rt. 1992 s. 445. I saken fra 2011 ble betalingen foretatt fordi vedkommende trodde det var fare for tap av menneskeliv, og i den situasjonen var det ikke naturlig å si at domfelte fikk faren til av egen fri vilje å foreta seg det gjerningsmannen

¹⁷⁵ Ot.prp.nr.100 (2005-2006) s. 58.

¹⁷⁶ Asland (2006) s. 27-28 og Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 108.

¹⁷⁷ Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 108.

ønsket. Høyesterettspraksisen viser dermed at falske opplysninger som forleder en person til å foreta en bestemt handling i visse tilfeller kan omfattes av tvangsbegrepet. I vurderingen skal det legges vekt på om handlingen blir foretatt for å avverge en alvorlig følge.

I tvangsekteskapstilfeller vil situasjonen også kunne være at gjerningspersonene gir falske opplysninger for å få den utsatte til å inngå ekteskapet. En kjent situasjon er at familien sier at det er den utsattes ekteskapsnekt som forårsaker familiens ulykke, som bestemorens sykdom eller farens problemer på jobben. Hvorvidt denne handlemåten alene omfattes av tvangsvilkåret, vil avhenge av situasjonen. I vurderingen må det ha betydning i hvilken grad personen tror på disse opplysningene, hva vedkommende beskyldes for å forårsake og hvor lenge disse beskyldningene blir fremsatt. Det er imidlertid uvanlig at denne typen atferd er den eneste formen for press som utøves. Spørsmålet om slik atferd alene er tilstrekkelig til å utgjøre tvang vil dermed trolig ikke være et aktuelt spørsmål i praksis. De ulike pressmidlene personen blir utsatt for må ses i sammenheng, de kan ikke vurderes hver for seg.¹⁷⁸

En annen problemstilling er i hvilken grad fornærmede må gjøre aktiv motstand mot ekteskapet. Ordlyden "*tvinger noen*" kan isolert sett tilsi at den utsatte aktivt må gjøre motstand. Et ytterligere moment i samme retning er at i en revisjon av voldtektsbestemmelsen i straffeloven § 192 ble tvangsvilkåret tatt bort. Dette ble begrunnet med at tvangsvilkåret kunne gjøre det vanskelig å anvende bestemmelsen i de tilfellene fornærmede hadde avstått fra å gjøre motstand. Det ble fremhevet at vilkåret om tvang førte til en for sterk fokusering på fornærmedes atferd og motivasjon, i stedet for at fokuset ble lagt på gjerningsmannens handlinger.¹⁷⁹ Også i tvangsekteskapssaker vil krav om aktiv motstand fra fornærmede skape problemer. For fornærmede kan det i slike saker være vanskelig å gjøre aktiv motstand. Dette kan skyldes at fornærmede tror det er nytteløst, eller frykter for konsekvensene av slik motstand. Den tolkningen som ble gjort av tvangsvilkåret overfor viser imidlertid at fokuset i stor grad ligger på pressets styrke, ikke fornærmedes motstand. Det var også pressets styrke som var fokuset i Rt. 2011 s. 1317, ikke om faren hadde gitt uttrykk for at han ikke ønsket å betale. Tvangsvilkåret kan dermed være oppfylt uavhengig av om fornærmede gjør aktiv motstand mot ekteskapet.

¹⁷⁸ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 3.

¹⁷⁹ Ot.prp.nr.28 (1999-2000) s. 32.

Hvorvidt fornærmede har gjort motstand kan imidlertid få betydning på andre måter. Det kan eksempelvis ha betydning for hvorvidt det foreligger forsett. Dersom fornærmede ikke gjør noen motstand mot ekteskapet, vil gjerningsmannens forsett i enkelte tilfeller ikke omfatte det å tvinge igjennom ekteskapet. Fornærmedes motstand mot ekteskapet kan også ha stor bevismessig betydning. Dette vil bli nærmere behandlet i avsnitt 5.4.3.

En annen problemstilling er hvorvidt det har betydning at fornærmede er glad og fornøyd etter at ekteskapet er inngått. Dette spørsmålet kom opp i Rt. 2006 s. 140, i tingrettens behandling. Tingretten understreket at det ikke er noe i veien for at partene i et tvangsekteskap kan bli lykkelige eller forsone seg med situasjonen, men dette fjerner likevel ikke tvangselementet. Personens oppførsel etter at ekteskapet er inngått kan imidlertid være av bevismessig betydning for spørsmålet om det forelå tvang. En dom om ugyldiggjøring etter ekteskapsloven § 16 tredje ledd illustrere dette.¹⁸⁰ I denne dommen ble det lagt vekt på at saksøkeren hadde uttrykket sin glede over ekteskapet. Hun hadde også sendt brev til mannen sin med kjærlighetserklæringer. Dette førte, sammen med en rekke andre forhold, til at retten ikke fant det tilstrekkelig bevist at det var utøvet tvang.

Ut fra tolkningen av tvangsvilkåret må det også kunne legges vekt på om fornærmede er særlig sårbar. Et eksempel på at den utsattes situasjon ble vektlagt finnes i TOSLO-2010-92544, som omhandler direkte skilsmisse etter ekteskapsloven § 23 tredje ledd. I denne saken var den utsatte gravid med en annen mann, og hun hadde en tilbakevendende depressiv lidelse. Retten presiserte at hennes situasjon gjorde at hun hadde liten evne til å motstå presset familien utsatte henne for. Dersom den utsatte er i utlandet, vil vedkommende også kunne være særlig sårbar. I disse tilfellene kan det være vanskelig å få hjelp. Hvis den utsatte får kontakt med hjelpeapparatet i Norge, vil vedkommende også kunne få beskjed om ikke å gjøre noe som øker konfliktnivået.¹⁸¹ Målet må være å komme trygt tilbake til Norge, og noen ganger vil det å inngå ekteskapet være den eneste måten dette er mulig på.

En annen problemstilling er om det kan oppstilles et krav om at tvangen må gjelde ekteskap til en bestemt person. Dette ble avklart i tingrettens behandling i Rt. 2006 s. 140. Tingretten presiserte at det faktum at fornærmede hadde en viss valgfrihet knyttet til hvem hun skulle

¹⁸⁰ RG-2002-981.

¹⁸¹ IMDi (2008) s. 81.

gifte seg med ikke fjernet tvangselementet. Fornærmede var fratatt et vesentlig handlingsalternativ, nemlig å la være å gifte seg. Dette standpunktet er også fastslått i litteraturen.¹⁸²

Hvorvidt det foreligger tvang beror altså i stor grad på hvor sterkt press fornærmede blir utsatt for. Som behandlingen i neste avsnitt vil vise, er det imidlertid ikke alle typer press som omfattes av straffebudet. Bestemmelsen oppstiller også krav til pressets karakter, det må være *"rettstridig"*.

4.5 Vilkåret om rettsstridig atferd

4.5.1 Rettstridig atferd - en innledende tolkning

Straffeloven § 222 annet ledd retter seg mot den som *"ved vold, frihetsberøvelse, utilbørlig press eller annen rettsstridig atferd eller ved å true med slik atferd"* tvinger en annen person til å inngå ekteskap.

Ordlyden viser at det kreves årsakssammenheng mellom gjerningsmannens atferd og inngåelsen av ekteskapet. I den videre drøftelsen må det dermed forutsettes at det er en slik årsakssammenheng, og at det ikke er andre årsaker som gjør at den utsatte føler seg presset inn i ekteskapet.

Ordlyden sett i lys av forarbeidene tilsier at det er *"rettsstridig atferd"* som er hovedkriteriet, mens vold, frihetsberøvelse og utilbørlig press er eksempler på atferd som kan karakteriseres som rettsstridig. Uttrykket *"rettsstridig"* benyttes i flere av straffelovens bestemmelser. Vilkåret må forstås som en reservasjon fra lovgiver om at straffebudets rekkevidde skal begrenses.¹⁸³ Når uttrykket oppstilles som et vilkår i en bestemmelse, må innholdet klarlegges gjennom en tolkning av det enkelte straffebudet.¹⁸⁴ Vilkåret kan imidlertid være vanskelig å tolke, da det er et vagt og flertydig begrep. Det kan for det første bety ulovlig. Denne betydningen begrenser straffebudets rekkevidde til å gjelde atferd som er i strid med gjeldende rett. Men rettstridig kan også bety utilbørlig, straffverdig eller lignende. Dersom

¹⁸² Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 109.

¹⁸³ Andenæs (2004) s. 155, Eskeland (2013) s. 139-140 og Rt. 1979 s. 1492 på side 1499.

¹⁸⁴ Andenæs (2004) s. 156 og Eskeland (2013) s. 140.

vilkåret forstås på denne måten sikter det til atferd som er uakseptabel fordi den er i strid med visse verdier, for eksempel moralske normer for rett og galt.¹⁸⁵

Hvordan vilkåret skal tolkes i straffebudet om tvangsekteskap er heller ikke klart. I proposisjonen la departementet til grunn at atferd er rettsstridig når rettsordenen underkjenner handlingen.¹⁸⁶ I gjennomgangen av gjeldende rett i forarbeidene til den nye straffeloven blir det også fastslått at uttrykket viser til andre normer i rettssystemet, og at handlingen må være tillagt negative rettsvirkninger.¹⁸⁷ Justiskomiteens uttalelser i forarbeidene til bestemmelsen gjør det imidlertid uklart om de legger den samme forståelsen av vilkåret til grunn. Her uttrykkes det eksempelvis at det å forlede en person ut av landet og gifte vedkommende bort etter omstendighetene kan være rettsstridig atferd. Det samme vil en trussel om å fullstendig avskjære en person fra familien om vedkommende ikke gifter seg kunne være.¹⁸⁸ Disse uttalelsene passer i liten grad sammen med en forståelse av at atferden må være tillagt negative rettsvirkninger. Denne problematikken tas også opp i forarbeidene til den nye straffeloven, der det presiseres at selv om utestengning fra et sosialt miljø kan ramme hardt, så bryter ikke en slik sosial sanksjon med rettsregler. Departementet understreker dermed at slik atferd vanskelig kan betegnes som rettsstridig, selv om justiskomiteen i forarbeidene til bestemmelsen ordla seg slik.¹⁸⁹

Ut fra disse rettskildene kan det være vanskelig å avgjøre hva som omfattes av vilkåret "*rettsstridig atferd*". For å få en bedre forståelse for hva som ligger i dette vilkåret skal oppgaven i det følgende gå inn på de ulike alternativene bestemmelsen oppstiller. Hvorvidt sosiale sanksjoner, som utstøtelse, omfattes av denne bestemmelsen vil bli tatt opp under alternativet utilbørlig press. Det første alternativet bestemmelsen oppstiller er imidlertid vold.

4.5.2 Vold

I forarbeidene blir det understreket at vold er et grovt og klart eksempel på rettsstridig atferd. Det presiseres også at trusler om vold omfattes av bestemmelsen.¹⁹⁰ Hva som ligger i vilkåret "*vold*" må imidlertid vurderes nærmere. I noen tilfeller er det klart at det foreligger vold eller

¹⁸⁵ Eskeland (2013) s. 140.

¹⁸⁶ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 10 og 18.

¹⁸⁷ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 134.

¹⁸⁸ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 3.

¹⁸⁹ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 137.

¹⁹⁰ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 3.

trusler om vold, eksempelvis hvis det trues med drap, noe som var tilfellet i Rt. 2006 s. 140. I en del tilfeller vil imidlertid ikke voldshandlingene eller truslene være like klare som i denne saken. Det må dermed problematiseres hvor den nedre grensen for voldsvilkåret ligger. Ordet vil for mange være reservert for tilfeller av mer alvorlig fysisk maktbruk, men voldsbegrepet blir også i en del tilfeller delt opp i kategorier som blant annet omfatter psykisk vold og latent vold.

Det er en rekke bestemmelser i straffeloven som benytter vilkåret "*vold*". Høyesterett godtok i en rettsbelæring at i straffeloven § 127 første ledd om vold mot offentlig tjenestemann omfatter voldsvilkåret "*en hvilkensomhelst kraftanvendelse stor eller liten mot en person*".¹⁹¹ Vilkaåret "*vold*" i straffeloven § 192 første ledd bokstav a om voldtekt kan synes å omfatte omtrent det samme som straffeloven § 127. I forarbeidene og i teorien fremheves det at vilkåret omfatter enhver maktanvendelse mot fornærmedes legeme.¹⁹² I rettspraksis ble det også lagt til grunn at det var vold i et tilfelle der domfelte tok tak rundt sin 16 år gamle niese og klemte henne hardt inntil seg.¹⁹³ Selv om det i flere bestemmelser legges til grunn en meget lav terskel for hvilken atferd som omfattes av voldsvilkåret, vil ikke dette gjøre seg gjeldende i alle straffebestemmelser. I rettspraksis og i litteraturen er det eksempelvis fastslått at det må kreves mer for at en handling omfattes av voldsvilkåret i straffeloven § 228 første ledd om legemsfornærmelser.¹⁹⁴

Vilkåret "*vold*" i § 222 annet ledd er knyttet til vilkåret "*rettstridig atferd*". Dermed er det klart at dersom handlingen omfattes av straffeloven § 228 vil tilfellet også rammes av tvangsekteskapsbestemmelsen, da dette vil være en atferd som er straffbar. Det kan imidlertid problematiseres om grensen for vold kan settes så lavt som § 192 setter den. Det finnes en del hensyn som kan tale for dette. Både i tvangsekteskapstilfellene og i voldtektstilfellene benyttes fysisk makt mot en person for å oppnå noe. I tillegg vil handlingene kunne føre til at personen mister råderetten over egen kropp. Det er imidlertid også hensyn som taler mot at grensen settes så lavt at enhver maktanvendelse mot fornærmedes legeme omfattes. Både i § 127 og § 192 benyttes maktanvendelsen for at gjerningspersonen umiddelbart skal oppnå noe annet. I tvangsekteskapsaker vil det i svært mange tilfeller ikke være en slik umiddelbar

¹⁹¹ Rt. 1922 s. 73.

¹⁹² Ot.prp.nr.28 (1999-2000) s. 25 og Matningsdal (2010) s. 174.

¹⁹³ Rt. 1989 s. 979.

¹⁹⁴ Rt. 1971 s. 882 og Bratholm/Matningsdal (1995) s. 547.

sammenheng. Dersom det går lengre tid mellom en bagatellmessig maktanvendelse og et tvangsekteskap, vil det også være usannsynlig at det er en årsakssammenheng mellom handlingene og ekteskapet. Det vil derfor kunne være naturlig at de mest bagatellmessige maktanvendelsene ikke omfattes av voldsvilkåret. I denne typen saker vil det imidlertid stort sett alltid være flere forhold som til sammen utgjør presset på fornærmede. Dersom slike bagatellmessige maktanvendelser benyttes sammen med andre typer press, vil dette kunne fanges opp av alternativet "*utilbørlig press*".

Det må imidlertid presiseres at vurderingen av hva som er vold ikke bare kan fastlegges på bakgrunn av kvantitative vurderinger. Både i tolkningen av straffeloven § 192 og § 228 legges det til grunn at vilkåret er relativt.¹⁹⁵ Når det gjelder § 228 legges det til grunn at sentrale momenter er omstendighetene rundt handlingen, særlig graden av voldsomhet og handlingens krenkende karakter. I vurderingen som skal gjøres etter § 192 fremheves det særskilt at det skal legges vekt på offerets alder og forutsetninger.¹⁹⁶ Det skal også vektlegges om fornærmede står i en sårbar posisjon i forhold til gjerningsmannen.

Voldsvilkåret i § 222 annet ledd må også være relativt. Dersom det er blitt benyttet fysisk makt i tilknytning til selve ekteskapsinngåelsen, vil det kreves svært lite for at voldsvilkåret er oppfylt. I disse tilfellene vil situasjonen kunne sammenlignes med den som fremgår av straffeloven §§ 192 og 127. I saker om tvangsekteskap vil fornærmede i tillegg kunne være ung, noen ganger også under 14 år. Det som kjennetegner denne typen saker er også at fornærmede ofte er i en sårbar situasjon i relasjon til gjerningsmennene. Dette er forhold som tilsier at grensen for vold settes lavt. Dersom volden utføres når fornærmede er i utlandet, vil dette også kunne være en omstendighet som tilsier at det skal lite til for at en handling karakteriseres som vold.

Det er imidlertid viktig å presisere at det må være årsakssammenheng mellom voldshandlingen og ekteskapsinngåelsen. Som nevnt overfor vil de minste voldshandlingene sjelden alene være tilstrekkelige til å tvinge noen inn i et ekteskap. I denne typen saker

¹⁹⁵ Om § 192 se eksempelvis Ot.prp.nr.28 (1999-2000) s. 32 og Matningsdal (2010) s. 174. Om § 228 se eksempelvis Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 173 og Matningsdal (2010) s. 82.

¹⁹⁶ I § 192 første ledd annet punktum understrekes det også at i vurderingen av om det er utøvd vold skal det legges vekt på om fornærmede var under 14 år.

forekommer det imidlertid ofte flere typer press, hvorav frihetsberøvelse kan nevnes som et eksempel.

4.5.3 Frihetsberøvelse

I forarbeidene er også frihetsberøvelse nevnt som eksempel på et grovt og klart tilfelle av rettsstridig atferd.¹⁹⁷ Frihetsberøvelse er straffbart etter straffeloven § 223. Både ordlyden og hensynet til et konsistent regelverk tilsier at vilkåret "*frihetsberøvelse*" i § 222 annet ledd skal ha samme rekkevidde som straffeloven § 223. Denne bestemmelsen rammer den som "*ulovlig berøver en anden Friheden*".

Ordlyden tilsier at bestemmelsen rammer tilfeller der den enkeltes mulighet til fri bevegelse og samvær med andre blir forhindret. I litteraturen er det lagt til grunn at frihetsberøvelsen ikke behøver å være absolutt og uovervinnelig. Det er antatt at det er tilstrekkelig dersom fornærmede må bruke midler som med rimelighet ikke kan kreves benyttet for å komme fri.¹⁹⁸

Tradisjonelt har det blitt fortolket inn et krav om at bevegelsesfriheten må være begrenset med fysiske hindringer.¹⁹⁹ Høyesterett har imidlertid lagt til grunn at selv om det ikke foreligger direkte fysiske hindringer i bevegelsesfriheten, kan kravet etter en samlet vurdering være oppfylt.²⁰⁰ I den aktuelle saken hadde fornærmede blitt utsatt for trusler og vold fra gjerningsmannen. Han var deretter over en periode på to døgn instruert om å oppholde seg først i en leilighet og deretter i en hytte. Gjerningsmannen forlot stedet og fornærmede hadde dermed fysisk mulighet til å unnsnippe. Fornærmede opplevde det imidlertid som livsfarlig å forlate disse stedene. Gjerningsmannen ble etter en helhetsvurdering dømt blant annet for overtredelse av straffeloven § 223 første ledd.

I tvangsekteskapsaker vil det også kunne være tilfeller der vold og trusler, sammenholdt med en instruksjon om ikke å gå ut, blir benyttet som virkemidler. Dette vil eksempelvis noen foreldre kunne bruke mot sine barn for å forsøke å presse dem til å inngå et ekteskap. Dersom denne typen hendelser forekommer mens familien er i utlandet, vil dette også kunne være et moment i helhetsvurderingen. I slike tilfeller vil den utsatte kunne oppleve større grad av

¹⁹⁷ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 3.

¹⁹⁸ Bratholm/Matningsdal (1995) s. 521.

¹⁹⁹ Bratholm/Matningsdal (1995) s. 521.

²⁰⁰ Rt. 2002 s. 1707.

livsfare, da mulighetene til å få hjelp kan være små. Vaktholdet på den utsatte kan være av ulik styrke, men i mange tilfeller vil det uansett ikke være rimelig å kreve at vedkommende klarer å komme seg til en norsk utenriksstasjon eller annet hjelpeapparat i opprinnelseslandet for å få hjelp.

Det kan også problematiseres om det vil være frihetsberøvelse i de tilfellene der den utsatte blir fratatt sitt pass, sin mobiltelefon og sine penger når vedkommende befinner seg i utlandet. Selv om personen ikke blir utsatt for vold eller trusler om vold, vil det kunne være svært vanskelig for vedkommende å forlate hjemmet. I litteraturen er det fremhevet at det også kan foreligge frihetsberøvelse når gjenstander som er nødvendig for fornærmedes mulighet til å bevege seg fjernes.²⁰¹ Eksempler på dette er at en stige fjernes fra et tak, en båt fjernes fra en øy eller en person på en skogshytte fratras sine klær. Det er også understreket at avgjørelsen beror på et skjønn, hvor det kan tas hensyn til fornærmedes person.²⁰² I vurderingen av om fratakelse av penger, pass og mobil omfattes av bestemmelsen må det foretas en helhetsvurdering av situasjonen. Det vil blant annet kunne tas hensyn til hvorvidt den utsatte er kjent i området vedkommende befinner seg i, hvor vanskelig det er å komme seg bort fra oppholdsstedet og hvor vanskelig det er å kontakte hjelp. I denne vurderingen vil det også kunne ha betydning hvorvidt den utsatte er en jente eller en gutt. Enkelte steder vil det eksempelvis ikke være mulig for jenter å bevege seg fritt uten sine mannlige slektninger.²⁰³

Et særskilt spørsmål er hva som kreves av frihetsberøvelsens lengde for at den skal omfattes av straffebudet. I rettspraksis har frihetsberøvelser på ned til 15 minutter blitt akseptert, jfr. Rt. 1995 s. 803. I denne dommen var fornærmede låst fast til et jerngelender, det var festet et belte rundt halsen hans og han var kneblet. Høyesterett la til grunn at dette var et bastant og drastisk inngrep i fornærmedes bevegelsesfrihet og kom til at dette var frihetsberøvelse. De presiserte også at det var en ren tilfeldighet at inngrepet ikke ble av lengre varighet. I Rt. 2003 s. 625 ble også § 223 anvendt i forbindelse med en overfallsvoldtekt hvor fornærmede ble tvunget inn i en bil og kjørt til åstedet ca. 1 kilometer unna. Det kan ut fra disse dommene synes som om karakteren av inngrepet i fornærmedes bevegelsesfrihet vektlegges i vurderingen, og at forholdsvis kortvarige inngrep omfattes av vilkåret om frihetsberøvelse.

²⁰¹ Bratholm/Matningsdal (1995) s. 521.

²⁰² Bratholm/Matningsdal (1995) s. 521.

²⁰³ IMDi (2013) s. 32 illustrerer dette med erfaringer fra ambassaden i Amman.

Også i tvangsekteskapsaker vil kravet til frihetsberøvelsens lengde være avhengig av inngrepets karakter. I de fleste tilfellene vil inngrepet i fornærmedes bevegelsesfrihet ikke være så alvorlig som i Rt. 1995 s. 803. De mest praktiske situasjonene er at fornærmede blir tvunget til å holde seg hjemme eller blir fratatt penger, pass og mobil. I slike tilfeller vil det antakelig måtte kreves en lengre tidsperiode før kravet om frihetsberøvelse er oppfylt. Det kan imidlertid tenkes kortere og mer inngripende frihetsberøvelser som foretas i umiddelbar sammenheng med ekteskapsinngåelsen, eksempelvis at fornærmede blir tvunget inn i en bil som skal ta vedkommende til vielsen. I slike tilfeller vil frihetsberøvelser ned mot 15 minutter omfattes dersom karakteren av inngrepet er alvorlig.

Straffeloven § 223 oppstiller også et vilkår om at frihetsberøvelsen må være "*ulovlig*". Dette er blitt forstått som en alminnelig rettsstridsreservasjon.²⁰⁴ I en del saker som omhandler tvangsekteskap er fornærmede under 18 år, og foreldrene har dermed visse plikter og rettigheter i kraft av foreldreansvaret etter barnelova § 30. I litteraturen er det lagt til grunn at foreldrene i en viss utstrekning kan bruke husarrest som et ledd i oppdragelsen. Det er imidlertid fremhevet at det må være forholdsmessighet mellom mål og midler.²⁰⁵ I saker der husarrest brukes for å tvinge barna til å gifte seg vil det ikke være slik forholdsmessighet. I disse tilfellene vil frihetsberøvelse ikke være lovlig utøvelse av foreldreansvaret.

Som de foregående avsnittene har fastslått er både frihetsberøvelse og vold vanlige pressmidler i tvangsekteskapsaker. Det er imidlertid, som det skal drøftes i neste avsnitt, også mange andre handlinger som ikke omfattes av disse vilkårene som kan utgjøre pressmidler.

4.5.4 Utilbørlig press

De to siste alternativene bestemmelsen oppstiller er "*utilbørlig press*" og "*annen rettsstridig atferd*". Som det ble lagt til grunn i avsnitt 4.5.1. kan det være problematisk å avgjøre hvordan disse vilkårene skal forstås i forhold til hverandre.

Vilkåret "*utilbørlig*" er en rettslig standard. Vurderingen av hva som er utilbørlig må bero på den rådende oppfatningen i samfunnet sett i lyset av de grunnleggende verdiene som

²⁰⁴ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 137.

²⁰⁵ Bratholm/Matningsdal (1995) s. 524-525.

bestemmelsen bygger på. Hvordan utilbørighetsvilkåret skal forenes med vilkåret om rettsstridig atferd er mer uklart. Det kan som nevnt i avsnitt 4.5.1 tenkes tilfeller der presset anses utilbørlig, men det vanskelig kan karakteriseres som rettsstridig. I saker som omhandler ekteskapslovens regler har det i flere dommer blitt lagt til grunn at tvangen er rettstridig dersom den er klart utilbørlig.²⁰⁶

Det er imidlertid vanskelig å komme nærmere en forståelse av hva som ligger i disse begrepene dersom drøftelsen holder seg på det generelle plan. I forarbeidene blir det lagt til grunn at den vanskelige grensedragningen mellom straffbare og straffrie handlinger må foretas med utgangspunkt i formålet til loven og reelle hensyn.²⁰⁷ Det understrekes også at spørsmålet om presset er så alvorlig at det regnes som rettsstridig må avgjøres etter en konkret vurdering. I vurderingen vil viktige momenter være hva presset består i, pressets varighet og hvor sterkt presset er.²⁰⁸ I det videre skal drøftelsen knyttes til noen konkrete og aktuelle tilfeller.

Det som i særlig grad har blitt diskutert i forarbeidene er hvorvidt en trussel om utestengning fra et sosialt miljø kan rammes av straffebudet. Det legges som nevnt til grunn i forarbeidene til bestemmelsen at en slik utestengning rammes. Dette utgangspunktet problematiseres imidlertid i forarbeidene til den nye straffeloven, da utestengning er et pressmiddel som ikke er tillagt negative virkninger av rettslige normer.²⁰⁹ Andre former for sosialt eller psykisk press må også kunne vurderes på samme måte, og den samme problematikken gjøres dermed gjeldende for disse typene press. Eksempler på slikt press er foreldre som truer med å fornekte sine barn dersom de ikke gifter seg, og bruker skyld og skam i ekteskapsargumentasjonen.

Det må være et klart utgangspunkt at enkelte typer sosialt eller psykisk press ikke alene vil være tilstrekkelig. Dersom foreldre eller andre argumenterer for fordelaktigheten til et ekteskap uten bruk av trusler eller andre pressmidler, vil dette stort sett omfattes av deres handlefrihet og ikke oppfylle kravet om rettsstridig atferd.²¹⁰ I denne typen saker er det imidlertid sjeldent at det kun foreligger en form for press. I forarbeidene til bestemmelsen er det på denne

²⁰⁶ TOSLO-2007-167243 og TOSLO-2009-46765.

²⁰⁷ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 10.

²⁰⁸ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 3.

²⁰⁹ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 3 og Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 137.

²¹⁰ Holmøy/Lødrup/Asland (2013) s. 109 angående ekteskapsloven § 16 tredje ledd.

bakgrunn fremhevet at det må foretas en samlet vurdering av om de benyttede pressmidlene oppfyller kravet til rettstridig adferd.²¹¹

I rettspraksis har flere typer atferd blitt tatt med i rettsstridsvurderingen. Spørsmålet om hvorvidt presset var rettstridig var eksempelvis sentralt i tingrettsdommen i Rt. 2014 s. 205. I dette tilfellet ble ikke gjerningsmannen varetektsfengslet fordi Sunnmøre tingrett mente at vilkåret om rettstridig atferd eller trussel om slik atferd ikke var oppfylt. Tingretten kom imidlertid i straffesaken frem til at tiltalte kunne dømmes for forsøk på overtredelse av § 222 annet ledd. Fornærmede ble i dette tilfellet utsatt for et nærmest daglig press fra faren om at hun måtte gifte seg med en fetter, og hun ble fortalt at hun ikke hadde noe valg. Faren brukte også kulturelle argumenter i presset, blant annet kom han med uttalelser om at en nektelse fra hennes side ville medføre skam, og at hennes nærmeste familie i så fall ville bli utestengt fra resten av familien. Han gjorde også en rekke handlinger for å forberede giftemålet og forsøkte å holde igjen deler av familiens underhold, slik at presset på fornærmede skulle bli enda sterkere. Retten foretok i dette tilfellet en samlet vurdering av disse forhold, som i seg selv ikke er tillagt negative rettsvirkninger, og kom frem til at tiltalte hadde utøvet et rettstridig utilbørlig press overfor fornærmede.

Et annet tilfelle hvor spørsmålet om rettstridig atferd ble vurdert er tingrettsdommen i LB-2008-121127. Retten la til grunn at fornærmede giftet seg med fetteren sin som følge av et rettstridig og utilbørlig press fra faren. I dette tilfellet ble fornærmede truet med isolasjon i Irak dersom hun ikke giftet seg med fetteren slik faren ønsket. Hun ble også fratatt passet sitt, penger og bankkort. Faren presset henne dessuten med uttalelser om at hun ikke lenger var hans datter dersom hun ikke gjorde som han sa. I dette tilfellet hadde faren tidligere brukt fysiske avstraffelsesmetoder, men det var ikke bevist at han gjorde det da han presset igjennom datterens ekteskap. Denne dommen viser imidlertid at dersom gjerningspersonen tidligere har benyttet vold mot fornærmede, kan dette være et moment i vurderingen av om presset er rettstridig. Fornærmede vil i en slik situasjon kunne utsettes for et meget sterkt press, og muligheten for at ulydighet følges opp av voldshandlinger kan ha stor betydning for vedkommendes handlingsvalg. Det samme må gjelde dersom gjerningspersonen ikke har benyttet vold mot fornærmede selv, men eksempelvis mot en eldre søster som ikke viste lydighet.

²¹¹ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 3.

I flere saker som omhandler tvangsekteskap er presset utøvet av flere personer. For at de skal kunne dømmes for overtredelse av straffebudet må det presset som hver og en har lagt på fornærmede være rettstridig. Dette kan illustreres av TNERO-2011-99897. I dette tilfellet ble fire personer dømt etter § 222 første ledd.²¹² To av de domfelte, som var nære bekjente av fornærmedes ektefelle, hadde truet fornærmede og hennes familie. Dette var rettstridig atferd. Moren til fornærmede hadde fortalt henne om hvordan det gikk med jenter som ikke ville gifte seg. Retten anså dette som en meget alvorlig trussel, og det var dermed rettstridig. Den siste tiltalte, som var fornærmedes bror, truet med å ta livet av seg hvis hun ikke gjennomførte ekteskapet. I denne underrettsdommen legges det til grunn at selvmordstrusler er rettsstridig atferd. I teorien har det vært litt ulike oppfatninger knyttet til om dette er rettsstridig.²¹³ I forarbeidene til den nye straffeloven legges det imidlertid også til grunn at å true med selvmord etter omstendighetene vil omfattes av rettstridsvilkåret.²¹⁴

Det er også konstatert i underrettspraksis at det ikke har betydning at de som utøver presset mener de handler til det beste for den tvangen rettes mot.²¹⁵ Vurderingen er dessuten den samme selv om tiltalte velger å kalle presset for en overtalelse.²¹⁶

Samlet sett viser rettspraksis at vurderingen av hvorvidt det foreligger "*rettsstridig atferd*" i stor grad gjøres som en samlet vurdering av de forhold som foreligger i den enkelte sak. Vurderingen blir i liten grad knyttet opp mot spørsmålet om handlingene er misbilliget av rettsordenen. Tingrettsdommen i Rt. 2014 s. 205 er også et eksempel på at trusler om sosiale sanksjoner kan ha en stor betydning i vurderingen av om det foreligger rettstridig tvang. Ut fra denne rettskildegjennomgangen må det dermed kunne legges til grunn at trusler om sosial utstøtelse i visse tilfeller vil kunne oppfylle denne bestemmelsens vilkår.

Til nå har oppgaven vært konsentrert om bestemmelsens objektive vilkår. I en del tilfeller er det imidlertid slik at gjerningspersonen ikke oppfyller alle disse vilkårene. Spørsmål om forsøksansvar kan da oppstå. Grunnen til at dette blir vurdert er at det foreligger et forslag om å kriminalisere visse forberedelseshandlinger. For å kunne ta stilling til dette forslaget er det dermed av betydning å ha klart for seg hvor langt forsøksansvaret rekker etter dagens regler.

²¹² I dette tilfellet forelå det ikke et gyldig ekteskap, siden fornærmede ikke var over 18 år.

²¹³ Bratholm/Matningsdal (1995) s. 513 mener eksempelvis dette, mens Andenæs (2008) s. 366 mener at det ikke omfattes.

²¹⁴ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 136.

²¹⁵ TOSLO-2010-92544 om direkte skilsmisse etter ekteskapsloven § 23 tredje ledd.

²¹⁶ Se tingrettsdommen i Rt. 2014 s. 205.

Oppgaven vil imidlertid ikke behandle reglene om tilbaketrekning fra forsøk, da dette ikke er nødvendig ut fra formålet.

4.6 Forsøk

Straffeloven § 222 annet ledd omhandler tilfeller der en eller flere personer tvinger noen til å inngå et ekteskap. For at denne straffbare handlingen skal fullbyrdes, er gjerningsmannen avhengig av en rekke forhold. Han er blant annet avhengig av at fornærmede gir etter for tvangen og at han klarer å gjennomføre de handlinger som skal til for at ekteskapet blir gyldig inngått. Selv om gjerningspersonen mislykkes i å tvinge igjennom ekteskapet, vil han imidlertid i noen tilfeller kunne dømmes for forsøk på tvangsekteskap. Det fremgår av straffeloven § 49 første ledd at straffbart forsøk foreligger når en forbrytelse *"ei er fullbyrdet, men der er foretaget Handling, hvorved dens Udførelse tilsigtedes paabegyndt"*.

Grensen mellom fullbyrdet forbrytelse og forsøk er i prinsippet enkel å trekke. Dersom alle vilkårene i straffebudet er oppfylt, vil forbrytelsen være fullbyrdet. For at overtredelse av straffebudet om tvangsekteskap skal være fullbyrdet må gjerningsmannen ved bruk av rettsstridig atferd ha tvunget fornærmede til å inngå et ekteskap. Ekteskapet må også være gyldig stiftet etter reglene i det land hvor ekteskapet ble inngått.

Det som imidlertid kan være vanskeligere å avgjøre er hvorvidt den nedre grensen for forsøk er overtrådt. Det er klart at ikke enhver forberedelse av en forbrytelse vil være et straffbart forsøk. Den nye straffeloven § 16 viderefører dagens rettstilstand når det gjelder rekkevidden av forsøksansvaret,²¹⁷ og uttrykker vilkårene for forsøksansvaret på denne måten: *"Den som har forsett om å fullbyrde et lovbrudd (...) og som foretar noe som leder direkte mot utføringen, straffes for forsøk, når ikke annet er bestemt."* Både ordlyden i dagens straffelov og i den nye straffeloven tilsier at to vilkår må være oppfylt for at det skal foreligge et straffbart forsøk. Dette legges også til grunn i forarbeidene og litteraturen på området.²¹⁸ Lovbryteren må ha fullbyrdelsesforsett, og han må ha foretatt seg handlinger som leder direkte mot utføringen av lovbruddet.

²¹⁷ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 413. Forsøksansvarets rekkevidde vil ikke være helt uendret med innføringen av den nye straffeloven. Siden den nye straffeloven fjerner skillet mellom forbrytelser og forseelser, knyttes forsøksansvaret til en øvre strafferamme i stedet for hvorvidt det foreligger en forbrytelse. Dette har imidlertid ikke betydning i denne sammenhengen.

²¹⁸ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 414 og Andenæs (2004) s. 348.

Det første vilkåret er at det må foreligge fullbyrdelsesforsett. Forsettet må dekke alle vilkårene i gjerningsbeskrivelsen. Bestemmelsens ordlyd innebærer etter sikker rett ikke noe krav om hensikt.²¹⁹ Kravet om fullbyrdelsesforsett har til nå ikke vært et problem i de sakene som har vært behandlet om forsøk på tvangsekteskap. I Rt. 2006 s. 140 hadde gjerningspersonene dratt til en domstol for å registrere ekteskapet, men ble avvist av domstolen. På dette grunnlag ble det ansett bevist at de domfeltes forsett omfattet formell ekteskapsinngåelse i Irak. I tingrettsdommen i Rt. 2014 s. 205 ble det også lagt til grunn at det var gjerningsmannens forsett å få gjennomført ekteskapet mot fornærmedes vilje. Selv om fullbyrdelsesforsettet ikke har vært et problematisk vilkår i de sakene som har vært behandlet i retten, kan det imidlertid tenkes tilfeller der det kan bli avgjørende. Eksempler på dette kan være de tilfellene der uformelle ekteskap inngås, og det ikke foreligger noen holdepunkter for at forsettet også omfatter formell ekteskapsinngåelse. Dette kan blant annet gjelde for barn som blir tvunget inn i ekteskap.

Det andre vilkåret er at lovbrøyteren må ha foretatt seg visse handlinger som leder mot gjennomføringen av lovbruddet. I litteraturen er dette blitt kalt et nærhetskrav, og det kan deles opp i et vurderingsgrunnlag og en vurderingsmålestokk.²²⁰ Vurderingsgrunnlaget er gjerningsmannens oppfatning av hva som skal skje frem mot fullbyrdelsen. Det er på bakgrunn av denne forestillingen at atferdens nærhet til forbrytelsen skal vurderes. Hvor nært gjerningsmannen må ha kommet fullbyrdet forbrytelse kan uttrykkes på ulike måter. Andenæs konstaterer eksempelvis at: "*Gjerningsmannens opptreden må vise at nå er forberedelsen og overveielsen tid forbi, nå skrider han til verket*".²²¹ I rettspraksis er det lagt til grunn at grensen mellom forberedende handlinger og straffbart forsøk i noen grad vil være skjønnspreget, og at både objektive og subjektive momenter vil ha betydning for grensedragningen.²²² Husabø har oppsummert med at grensen mellom straffri forberedelse og straffbart forsøk må "*vurderast konkret både i relasjon til det bestemte straffebudet, det konkrete faktum og gjerningsmannen sitt forsett om den vidare gjennomføringa*".²²³ Siden det må foretas en sammensatt vurdering i det konkrete tilfellet, vil det dermed ikke være mulig å komme frem til en generell grense i forbindelse med tvangsekteskapsaker. I det videre vil imidlertid en del momenter som kan ha betydning i en konkret vurdering bli vurdert.

²¹⁹ Andenæs (2004) s. 356 og Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 414.

²²⁰ Husabø (1999) s. 285 og Frøberg (2012) s. 51-52.

²²¹ Andenæs (2004) s. 347.

²²² Rt. 1991 s. 95.

²²³ Husabø (1999) s. 281.

Et moment som mange trekker frem i denne vurderingen er den tidsmessige nærheten. I rettspraksis er det blitt lagt vekt på at gjerningsmannen i umiddelbar forbindelse med de handlinger han allerede har utført ville ha fullbyrdet forbrytelsen.²²⁴ Hva som regnes som tidsmessig nært vil imidlertid avhenge av hvilken type forbrytelse en står overfor.²²⁵

Tvangsekteskap er, i motsetning til for eksempel promillekjøring og ran, en forbrytelse som ofte tar lang tid å realisere. I Rt. 2014 s. 205 var tidsaspektet et spørsmål som ble berørt. Tingretten kom i denne dommen til at tiltalte klart hadde overskredet grensen for den straffrie forberedelse. Det ble lagt til grunn at det var tiltaltes forutsetning at tvangsekteskapet skulle skje i "*noenlunde umiddelbar sammenheng*" med hans foretatte handlinger. Selv om det i dette tilfellet kunne gått uker eller måneder, var det altså tilstrekkelig. Hva som kreves av tidsmessig nærhet er altså ikke mulig å bedømme på generelt grunnlag. Tidsmomentet vil heller ikke alene være avgjørende, også andre momenter vil være viktige i denne typen saker. Imidlertid må det kunne legges til grunn at dersom gjerningspersonens plan er at fornærmede skal inngå ekteskap når hun blir 18 år, og dette er flere år til, vil tidsmomentet i sterk grad tale imot at det foreligger et straffbart forsøk.

I vurderingen blir det også lagt vekt på forholdet mellom det gjerningsmannen har gjort, og det som gjenstår å gjøre.²²⁶ Det vil ha betydning om de handlingene som allerede er foretatt innebærer en fullbyrdet overtredelse av andre straffebud, og om handlingsforløpet uttrykker et konsekvent forbrytersk forsett.²²⁷ Dette gjelder særlig dersom de overtrådte straffebudene er av lignende karakter som det forsøksansvaret vurderes i forhold til. I tvangsekteskapsaker vil en slik situasjon kunne oppstå. Som det ble lagt til grunn i avsnitt 3.5 kan tvangsekteskap føre med seg en rekke andre straffbare handlinger, hvorav flere av dem vil kunne skje før det foreligger en fullbyrdet overtredelse av § 222 annet ledd. Dersom det for eksempel er blitt benyttet vold eller frihetsberøvelse, vil dette være et moment som taler for at grensen for forsøk på tvangsekteskap er overtrådt.

Den psykologiske forskjellen mellom det som er blitt gjort og det som står igjen, vil også være viktig i denne vurderingen. Som vist tidligere i oppgaven er arrangerte ekteskap vanlige mange steder i verden. Dersom foreldre foreslår en ekteskapskandidat til sine barn, vil deres

²²⁴ Se eksempelvis Rt. 1939 s. 890 og Husabø (1999) s. 288.

²²⁵ Husabø (1999) s. 288.

²²⁶ Se eksempelvis Rt. 2008 s. 867 avsnitt 20.

²²⁷ Dette ble vektlagt i Rt. 1991 s. 95.

ønske også ofte være at barna er enige i ekteskapet og godtar det. Det er imidlertid en stor psykologisk forskjell mellom å foreslå en ekteskapskandidat, og tvinge igjennom et ekteskap. Det er først når foreldrene begynner å bruke sterke pressmidler at den psykologiske forskjellen blir liten. I tingrettsdommen i Rt. 2014 s. 205 ble det lagt til grunn at grensen for forsøk var klart overskredet. I dette tilfellet hadde gjerningspersonen utsatt fornærmede for et nærmest daglig press om å inngå ekteskapet. Han hadde også planlagt ekteskapet forholdsvis grundig, og forsøkt å få fornærmede til å reise til hjemlandet der ekteskapet skulle inngås. Selv om det i dette tilfellet gjenstod en del handlinger for at ekteskapet faktisk skulle kunne gjennomføres, var den psykologiske forskjellen mellom det som var blitt gjort og det som stod igjen liten. Hans handlinger var altså straffverdige i dette tilfellet. Dersom gjerningsmannen har tvunget fornærmede inn i et uformelt ekteskap, som omgivelsene opplever at er like bindende som et formelt gyldig ekteskap, er det stort sett ingen psykologisk forskjell mellom det som har blitt gjort og det som gjenstår. I slike tilfeller vil mangelen på en psykologisk forskjell mellom det som er blitt gjort og det som står igjen være et tungtveiende momentet for at grensen for forsøk er overskredet. Saksforholdet i Rt. 2006 s. 140 illustrerer dette. I denne saken hadde gjerningspersonene imidlertid i tillegg forsøkt å få ekteskapet registrert.

Hvorvidt en handling overskrider den nedre grensen for forsøk må altså vurderes konkret ut fra en rekke ulike momenter. Det foreligger imidlertid et forslag om at bestemmelsen også skal kunne anvendes på noen forberedelseshandlinger. Dette forslaget skal behandles i avsnitt 4.11. Først skal det imidlertid knyttes noen bemerkninger til særskilte aspekter som kan ha betydning for anvendelsen av straffebudet om tvangsekteskap. I det følgende skal det vurderes hvorvidt det har betydning at gjerningsmannen ikke kjente til at tvangsekteskap var en straffbar handling.

4.7 Rettsvillfarelse

Ekteskap blir i en del tilfeller tvunget igjennom av personer som har liten tilknytning til Norge, og som også kan ha liten kjennskap til norske lovregler på området. For å illustrere denne problematikken kan saksforholdet i Rt. 2014 s. 205 benyttes som eksempel. I denne saken kom gjerningspersonen med familien til Norge i februar 2010. Fra slutten av 2011 til mars 2012 benyttet han sosialt press og forberedte bryllup i Iran. Tiltalte mente at han ikke

hadde gjort noe lovstridig. Han hadde forsøkt å overtale sin datter til å gifte seg, slik dette hadde blitt bestemt i henhold til deres kultur og tradisjon. I denne saken var problemstillingen som ble behandlet i retten om hans handlinger ble omfattet av straffebudet. Saken reiser likevel et spørsmål om hvilken betydning det kan få at en gjerningsperson ikke kjenner til at tvangsekteskap er ulovlige i Norge, eller ikke vet hvordan slike ekteskap defineres. Som det ble lagt til grunn i avsnitt 2.3, og som den refererte saken viser, har tvangsekteskap ofte en kulturell dimensjon, som kan føre til utfordringer.

Rettsvillfarelse reguleres av straffeloven § 57. Bestemmelsen rammer tilfeller der personen er i "*Vildfarelse*" med hensyn til handlingens "*retsstridige Beskaffenhet*". Bestemmelsen vil etter ordlyden og formålet bare gjelde i de tilfellene gjerningspersonen ikke er kjent med at handlingen er ulovlig, ikke der han trosser disse reglene til fordel for andre religiøse eller kulturelle normer.

I teori og praksis blir det lagt til grunn at det bare er den unnskyldelige eller aktsomme rettsvillfarelse som fører til frifinnelse.²²⁸ Det fastslås også at det må foretas en helhetsvurdering av handlemåten. Denne vurderingen vil påvirkes av hvilket straffebud som er overtrådt.²²⁹

Når det gjelder forbrytelser rettet mot personer, som voldshandlinger, seksualforbrytelser, frihetsberøvelse og tvang, er det i utgangspunktet vanskelig å tenke seg at en villfarelse vil bli regnet som aktsom. Høyesterett har i Rt. 1987 s. 1318 behandlet et slikt tilfelle der rettsvillfarelse ble anført for en person med fremmed kulturbakgrunn. Faktum var at en person fra Vietnam hadde slått et barn i oppdragersammenheng. Høyesterett mente at villfarelsen ikke var aktsom i dette tilfellet. Gjerningsmannen hadde vært i Norge i flere år, og det dreide seg om en helt uakseptabel handlemåte.

Tvangsekteskap er også en handlemåte som er helt uakseptabel. Dessuten er dette et straffebud som myndighetene aktivt forsøker å spre informasjon om. De fleste andre land har også lovgivning som forbyr tvangsekteskap, selv om graden av håndheving ofte kan være

²²⁸ Andenæs (2004) s. 259, Eskeland (2013) s. 317 og Rt. 1984 s. 1225.

²²⁹ Eskeland (2013) s. 317.

liten.²³⁰ Det må dermed legges til grunn at det er svært lite trolig at § 57 om rettsvillfarelse vil komme til anvendelse på tilfeller av tvangsekteskap.

For at personer skal kunne straffes for tvangsekteskap i Norge, må imidlertid også straffeloven kunne anvendes på tilfellet. Mange tvangsekteskap inngås som tidligere nevnt i utlandet, og tilknytningen til Norge varierer også stort. Det kan dermed oppstilles som en problemstilling om norsk straffelov kan anvendes på denne typen ekteskap.

4.8 Straffelovens virkeområde

Straffelovgivningen er i utstrakt grad et produkt av et lands kultur og tradisjon. I seg selv kan dette tilsi at straffeloven ikke gjelder for handlinger som skjer på utenlandsk territorium mellom personer som ikke har sterk tilknytning til Norge.

Slik er det imidlertid ikke alltid. Noen straffbare handlinger blir ansett som så alvorlige at lovgiver har valgt å gi norsk straffelov anvendelse uavhengig av tilknytningen til Norge. Etter straffeloven § 12 første ledd nr. 4 bokstav a vil § 222 få anvendelse på handlinger som er foretatt i utlandet av en utlending. I tvangsekteskapsaker vil det dermed etter dagens straffelov ikke ha betydning om handlingen begås i Norge eller i utlandet.²³¹ Selv om dette ikke har noen betydning for at straffeloven skal kunne anvendes, vil det imidlertid kunne ha stor betydning for om påtalemyndigheten forfølger den straffbare handlingen, jfr. oppgavens avsnitt 5.3.

Dersom alle vilkårene som er blitt behandlet i dette kapittelet er oppfylt, og det ikke er andre subjektive vilkår som ikke er oppfylt, vil personen kunne straffes for overtredelse av straffebudet om tvangsekteskap. Spørsmålet blir da hvilken straff overtredelser av dette straffebudet medfører.

4.9 Strafferammen

²³⁰ IMDi (2013) s. 22.

²³¹ I straffeloven av 2005 blir det gjort endringer i reglene om straffelovens virkeområde, som også vil kunne få betydning i tvangsekteskapsaker, se § 5. Det er først og fremst tilfeller der hverken gjerningspersonen eller fornærmede er norsk statsborger eller bosatt i Norge og handlingen skjer i et land hvor tvangsekteskap ikke er straffbart at den nye straffeloven ikke vil kunne anvendes. Oppgaven avgrenses mot å gå nærmere inn på denne problematikken.

Strafferammen for overtredelser av straffebudet om tvangsekteskap er fengsel inntil seks år. Det foreligger to høyesterettsdommer hvor straffeutmålingen i tvangsekteskapsaker er blitt behandlet. De gjelder begge forsøk på overtredelse av § 222 annet ledd.²³²

Høyesterett presiserte i disse dommene at retten til å bestemme selv hvem man skal gifte seg med er en grunnleggende menneskerettighet, og at tvangsekteskap er en grov krenkelse av individets frihet og selvstendighet.²³³ I tillegg ble det fremhevet at domstolene må være lojale overfor det syn på straffverdigheten av slike handlinger som lovgiver ga uttrykk for ved lovfestingen av § 222 annet ledd.

I Rt. 2006 s. 140 ble fornærmedes far og stebror dømt for forsøk på tvangsekteskap. Høyesterett kom til at straffen burde settes høyere enn det tingretten og lagmannsretten hadde kommet frem til. Faren ble i Høyesterett dømt til fengsel i to år og seks måneder mens broren fikk fengsel i to år. I dommen ble det presisert at selv om forsøk etter straffeloven § 51 skal straffes mildere enn fullbyrdet forbrytelse var betydningen av at ekteskapet ikke var registrert relativt liten i dette tilfellet. Dette viser at selv om et ekteskap ikke er gyldig inngått vil graden av bundethet få betydning for straffeutmålingen.

I dommen fremhevet Høyesterett også en del andre forhold som talte i skjerpene retning. Et skjerpene forhold var tvangens grove natur, som blant annet innebar drapstrusler. I dette tilfellet var også fornærmede i en svært sårbar situasjon, siden hun bare var 17 år og befant seg i Irak da ekteskapet ble inngått. Det ble også lagt vekt på at fornærmede etter forbrytelsen gjennomgikk en meget vanskelig periode. Det eneste formildende forhold som ble trukket frem var at ekteskapet som ble forsøkt fremtvunget ikke resulterte i noe samliv.

I Rt. 2014 s. 205 var Høyesterett enige i tingrettens og lagmannsrettens straffeutmåling. Faren ble i dette tilfellet dømt til fengsel i et år og fire måneder. Høyesterett la til grunn at Rt. 2006 s. 140 måtte utgjøre et utgangspunkt for straffeutmålingen. Det ble imidlertid presisert at på grunn av at det har skjedd en markert heving av straffenivået for seksuallovbrudd, og at tvangsekteskap nesten uten unntak innebærer en grov krenkelse av råderetten over egen kropp, måtte sammenligningsgrunnlaget ligge noe over nivået fra 2006.²³⁴

²³² Se Rt. 2006 s. 140 og Rt. 2014 s. 205.

²³³ Rt. 2006 s. 140 avsnitt 25 og Rt. 2014 s. 205 avsnitt 9.

²³⁴ Rt. 2014 s. 205 avsnitt 12.

Saksforholdet var imidlertid betydelig mindre alvorlig enn i dommen fra 2006. Faktum var at det hadde blitt benyttet et sterkt psykisk press i tillegg til at det var gjort forberedelser av bryllupet. Også i denne saken ble imidlertid fornærmedes unge alder ansett straffeskjerpene. Det samme ble de etterfølgende konsekvensene for fornærmede og hennes mor, som måtte flytte på hemmelig adresse. Heller ikke i denne saken var det etablert noe samliv mellom ektefellene, og dette talte i formildende retning.

Underrettspraksis viser at dersom fornærmede har blitt tvunget til å leve sammen med ektemannen, vil dette kunne bli lagt betydelig vekt på i straffeutmålingen.²³⁵ Dersom dette samlivet i tillegg har forekommet i et land fornærmede ikke ønsket å være i, vil det kunne ha stor betydning for straffeutmålingen. Et annet straffeskjerpene forhold som er trukket frem i underrettspraksis er dersom ekteskapet hovedsakelig er begrunnet i å sikre ektefellen oppholdstillatelse i Norge.²³⁶

For at det i det hele tatt skal kunne ilegges noen straff for tvangsekteskap kreves det imidlertid at påtalemyndigheten tar ut tiltale når det kommer opp saker angående dette problemet. I denne sammenheng er påtalereglene av betydning.

4.10 Påtalereglene

Som nevnt i oppgavens innledning hender det relativt ofte at fornærmede ikke ønsker, eller i alle fall gir uttrykk for at han eller hun ikke ønsker, en straffesak. Det kan dermed oppstilles en problemstilling knyttet til hvilken rettslig betydning fornærmedes standpunkt har. I første rekke er det påtalereglene som regulerer dette spørsmålet.

I lov av 4. juli 2003 nr. 76 ble påtalereglene i straffeloven § 222 endret. Tidligere var påtalen betinget dersom tvangen var rettet mot noen av gjerningspersonens nærmeste. Den straffbare handlingen kunne bare påtales dersom fornærmede krevde det eller det forelå allmenne hensyn.²³⁷ Ved denne lovendringen ble reglene om betinget offentlig påtale fjernet, og dermed er det i dag bestemmelsen om ubetinget offentlig påtale i straffeloven § 77 som kommer til anvendelse. Forarbeidene behandling av problematikken viser imidlertid at ikke alle

²³⁵ LB-2008-121127.

²³⁶ TNERO-2011-99897.

²³⁷ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 19.

høringsinstansene var like positive til at det skulle innføres en regel om ubetinget offentlig påtale.

Det ble blant argumentert med at fornærmede i noen tilfeller bør få bestemme selv om vedkommende vil ta på seg den belastningen en straffesak kan medføre. En straffesak vil kunne vanskeliggjøre en forsoning på et senere tidspunkt, og kan i verste fall forverre fornærmedes situasjon.²³⁸ Det ble også lagt til grunn at alternativet om allmenne hensyn kunne benyttes aktivt, og at betinget påtale ville skape en fleksibilitet i lovverket.

Det hensynet som ble fremhevet i størst grad var imidlertid faren for at fornærmede ikke ville tørre å søke hjelp hos politiet eller hjelpeapparatet dersom det var en regel om ubetinget offentlig påtale, og påtalemyndigheten ble mer aktive i denne typen saker.²³⁹ Utviklingen etter innføringen av ubetinget offentlig påtale tyder imidlertid på at dette ikke er tilfellet. Det har tvert imot vært en økning i antallet henvendelser til hjelpeapparatet som omhandler denne problematikken. Hvorvidt dette skyldes at det er en økning i antallet personer som utsettes for tvangsekteskap eller at flere ber om hjelp, er imidlertid usikkert.

På tross av disse hensynene fant lovgiver at det var flere hensyn som talte for at påtalen skulle bli ubetinget offentlig. En av begrunnelsene var at dette kunne føre til at påtalemyndigheten inntok en mer aktiv rolle i tvangsekteskapsaker. Den mest fremtredende begrunnelsen var imidlertid at fornærmede skulle bli fritatt for den belastningen det kan være å begjære sine nærmeste straffet. Ønsket var at dette skulle gjøre situasjonen litt lettere for de fornærmede, og forhindre at de ble utsatt for et press om å la være å inngi påtalebegjæring.²⁴⁰ Til sist ble det også presisert at innføringen av ubetinget offentlig påtale er et holdningsskapende signal om at samfunnet tar avstand fra slike overtredelser.²⁴¹

I forarbeidenes innledende behandling av påtalespørsmålet ble det poengtert at denne endringen fører til at påtalemyndigheten ikke bare har en rett til å ta ut tiltale i tvangsekteskapsaker, men i utgangspunktet også en plikt.²⁴²

Straffeloven § 77 innebærer imidlertid ikke et krav om at enhver straffbar handling må påtales. I Norge gjelder det et opportunitetsprinsipp som blant annet har gitt seg utslag i

²³⁸ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 26 om UDIs høringsuttalelse.

²³⁹ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 28.

²⁴⁰ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 28.

²⁴¹ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 19.

²⁴² Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 19.

reglene om påtaleunntatelse i straffeprosessloven §§ 69 og 70. Det er uomtvistet at det i norsk rett ikke foreligger en absolutt påtaleplikt selv i de tilfellene hvor det foreligger eller antas å foreligge tilstrekkelige bevis.²⁴³ De skjønsmessige reglene for igangsetting av etterforskning i straffeprosessloven § 224 viser også at det vanskelig kan legges til grunn at det foreligger en absolutt påtaleplikt, da påtale krever en etterforskning.

I forarbeidene understrekes det også at denne endringen ikke har betydning for andre deler av hjelpeapparatets håndtering av saken, bare for påtalemyndighetens forhold til saken.²⁴⁴ Det vises blant annet til at det ikke gjøres endringer i reglene om taushetsplikt eller avvergingsplikten i straffeloven § 139. Justiskomiteen legger også til grunn at det ikke er så stor sannsynlighet for at det tas ut tiltale helt i strid med den fornærmedes vilje, da fornærmedes samarbeid i mange tilfeller vil være av betydning for om den straffbare handlingen kan bevises.²⁴⁵ Den praktiske betydningen av fornærmedes medvirkning skal gjennomgås nærmere i avsnitt 5.3 nedenfor.

I det neste kapittelet skal straffebudet om tvangsekteskap vurderes i et kritisk lys. Gjennomgangen av bestemmelsens innhold viser at det er rom for visse forbedringer. Arbeidet med å gjøre endringer i straffebudet er allerede begynt, og før oppgaven går inn i en vurdering av straffebudet skal foreliggende endringsforslag presenteres.

4.11 Bestemmelsens fremtid - foreliggende endringsforslag

Tvangsekteskapsbestemmelsen vil bli videreført i straffeloven av 2005. Departementet fastslo at det ikke var noen tvil om at bestemmelsen burde videreføres, men mente det var behov for visse endringer.²⁴⁶

Bestemmelsen står nå i § 253 og lyder:

"Den som ved vold, frihetsberøvelse, annen straffbar eller urettmessig atferd eller utilbørlig press tvinger noen til å inngå ekteskap, straffes med fengsel inntil 6 år."

²⁴³ Kjelby (2013) s. 23.

²⁴⁴ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 28.

²⁴⁵ Innst.O.nr.106 (2002-2003) s. 4.

²⁴⁶ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 137.

Den viktigste endringen som gjøres i bestemmelsen er at *"utilbørlig press"* blir et selvstendig alternativ, og dermed ikke vurderes opp imot vilkåret om rettstridig atferd.²⁴⁷ Departementet begrunnet denne endringen med at bestemmelsen også skal ramme visse tilfeller der atferden ikke er misbilliget av rettsordenen, men der atferden likevel vil ramme den utsatte hardt.

Eksempler på slik atferd er sosiale sanksjoner, som varig utelukkelse fra et sosialt fellesskap.²⁴⁸ I tillegg til denne endringen blir også alternativet om trusler tatt bort, da trusler omfattes av vilkåret om utilbørlig press.²⁴⁹ Departementet presiserte også at terskelen for hvilke tilfeller av tvang som rammes er lavere enn i den generelle bestemmelsen om tvang.²⁵⁰

Siden straffeloven av 2005 enda ikke er trådt i kraft, er den samme endringen foreslått i et høringsnotat om endringer av straffeloven § 222 annet ledd.²⁵¹ Forslaget inneholder imidlertid også et nytt annet punktum som lyder:

"På samme måte straffes den som forleder en person til å reise til et annet land med forsett om at personen der vil bli utsatt for en handling som nevnt i annet ledd første punktum."

Dette forslaget bygger på Istanbul konvensjon artikkel 37, som ble gjennomgått i oppgavens punkt 3.2. Departementet mener at det er nødvendig med en lovendring for å oppfylle forpliktelsene i denne konvensjonen.²⁵² Det blir imidlertid også oppgitt flere andre hensyn som begrunner innføringen av en slik regel. Det er et mål for myndighetene i Norge at tvangsekteskap forhindres og strafferetten kan være et virkemiddel for å nå et slikt mål. Det er en kjent problemstilling at det kan foreligge en risiko for tvangsekteskap i forbindelse med utenlandsreiser. Dersom en person blir tatt med til et annet land for å bli tvangsgiftet, øker dette vedkommendes sårbarhet. I mange slike tilfeller vil det også være lite norske myndigheter kan gjøre for å hjelpe. Departementet fastslår at siden forsøk på overtredelse av denne regelen også vil være straffbart, vil straffansvar kunne oppstå allerede før utreise.²⁵³ På denne bakgrunn vil straffebestemmelsen kunne styrke det strafferettslige vernet mot tvangsekteskap.

²⁴⁷ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 420. Vilkåret *"rettstridig atferd"* er også i den nye straffelovens bestemmelse byttet ut med vilkåret *"straffbar eller urettmessig atferd"*. Dette er en endring av pedagogisk art.

²⁴⁸ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 420.

²⁴⁹ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 420.

²⁵⁰ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 137.

²⁵¹ Høringsnotat (2013) s. 38.

²⁵² Høringsnotat (2013) s. 37.

²⁵³ Høringsnotat (2013) s. 38.

De fleste av høringsinstansene er positive til forslagene. Det er imidlertid også noen høringsinstanser som har innsigelser. Disse endringene og innsigelsene mot dem åpner for mange vurderinger. I det videre skal det foretas en vurdering av straffebudet, og da vil også disse mulige endringene bli vurdert.

5 Straffebudet i kritisk lys- behovet for endringer

5.1 Innledning

Straffebudet i § 222 annet ledd ble innført for å styrke arbeidet mot tvangsekteskap, gjennom å skape bedre grunnlag for å kunne reagere og gripe inn med straff mot de som forbereder eller arrangerer denne typen ekteskap. Et viktig spørsmål er da om straffebudet fyller sin tilsiktede funksjon på en tilfredsstillende måte. Dette spørsmålet står i fokus i oppgavens kapitel 5.

Mer presist er spørsmålet om straffebudets utforming er hensiktsmessig i relasjon til formålet, som altså omfatter det å reagere effektivt mot tvangsekteskap. Som kapitel 4 har vist er det enkelte forhold ved straffebudet som det kan være naturlig å vurdere nærmere i et kritisk lys. Straffebudet har også blitt kritisert i den rettslige diskusjonen, og det har som nevnt i avsnitt 4.11 blitt lagt frem forslag til endringer.

Mot denne bakgrunn vil oppgaven vurdere behovet for endringer av straffebudets utforming. I denne vurderingen vil endringsforslagene bli vurdert nærmere. Norge var tidlig ute med å innføre et eget straffebud om tvangsekteskap, men i den senere tid er det flere andre land som også har innført eller arbeider med å innføre straffebud som retter seg direkte mot tvangsekteskap. Oppgaven vil integrere et komparativt perspektiv, gjennom å se på utviklingen i Danmark og Sverige. I Danmark ble det innført en bestemmelse om tvangsekteskap i 2008, og denne ble også endret i 2013.²⁵⁴ I Sverige ble det vedtatt en ny straffebestemmelse om tvangsekteskap 27. mai 2014 som trer i kraft fra 1. juli 2014.²⁵⁵ Utviklingen i de skandinaviske land kan være interessant fordi dette er bestemmelser som har kommet i den senere tid, hvor det i forarbeidene er foretatt vurderinger av hensiktsmessigheten. Argumentene kan ha overføringsverdi til en norsk kontekst. Vurderingen av straffebudet vil orientere seg mot et funksjonalitetsperspektiv. Dette perspektivet skal i det følgende forklares nærmere.

²⁵⁴ LOV nr. 316 af 30/04/2008 og LOV nr. 434 af 01/05/2013.

²⁵⁵ Riksdagsskrivelse 2013/14:263 og 2013/14: JuU30

5.2 Funksjonalitet som perspektiv - med fokus på effektiv håndhevelse

Spørsmålet om straffebudet om tvangsekteskap er funksjonelt refererer her til om det evner å oppfylle gitte oppgaver, funksjoner eller formål.²⁵⁶ Et første spørsmål som må avklares er derfor hvilket eller hvilke formål straffebudets funksjonalitet skal vurderes i relasjon til.

Utgangspunktet er at et straffebud ofte har mange ulike formål og funksjoner. Dette gjelder også for straffebudet om tvangsekteskap. I forarbeidene til straffebudet er det flere formål som blir fremhevet. Et forhold som blir særlig fremhevet er at straffebudet skal ha en signal- og opplysningseffekt.²⁵⁷ Dette formålet kan forstås på flere måter. For det første er det et mål i seg selv at straffebudet skal uttrykke noe om hvilket syn det norske samfunnet har på tvangsekteskap. Innføringen av et straffebud med en forholdsvis høy strafferamme viser at dette er handlinger som ikke tolereres av det norske samfunn. Signilhensynet er også et hensyn som går igjen i flere bestemmelser som omhandler tvangsekteskap i annen lovgivning.

Et annet formål er at et straffebud skal informere befolkningen om at det å tvinge noen inn i et ekteskap er en straffbar handling. Dette gjøres ikke bare ved å innføre et straffebud om tvangsekteskap, det må også arbeides med å gjøre straffebudet kjent blant befolkningen.²⁵⁸ Informasjonshensynet blir også fremhevet i forbindelse med flere andre bestemmelser om tvangsekteskap, og dette synes dermed som et viktig hensyn.²⁵⁹ En argumentasjonsrekke som har vært fremtredende er at den utsatte, noen i vedkommendes familie eller andre skal kunne bruke disse bestemmelsene overfor dem som forsøker å tvinge igjennom et ekteskap. Familie i Norge kan eksempelvis benytte straffebudet i argumentasjonen overfor familie i hjemlandet om hvorfor de ikke kan tvinge den utsatte til å gifte seg med noen de bestemmer. Dersom de i tillegg kan opplyse om at ekteskapet kan bli ugyldiggjort og ektefellen kan bli nektet familieinnvandring, vil dette forhåpentligvis kunne virke preventivt i noen tilfeller. Disse regelverkene kan samlet sett utgjøre viktige argumenter for enkelte av dem som står i fare for å bli giftet bort.

²⁵⁶ For mer om funksjonalitetsbegrepet se Strafferettssystemets funksjonalitets internettsider (<http://www.uib.no/prosjekt/srf/23408/om-strafferettens-funksjonalitet>).

²⁵⁷ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 18.

²⁵⁸ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 18.

²⁵⁹ Se eksempelvis Ot.prp.nr.109 (2004-2005) s. 28 og Ot.prp.nr.44 (1993-1994) s. 17.

Selv om et straffebud kan ha mange ulike formål, vil effektiv håndhevelse likevel være av de viktigste. Straffelovgivningen hviler på en grunnleggende forutsetning om at behovet for kriminalisering og trussel om straff også krever håndheving av overtredelser. Straffens preventive formål forutsetter i alle fall som et utgangspunkt at lovbrudd møtes med strafferettslige virkemidler som etterforskning og påtale.²⁶⁰

Effektiv håndhevelse er også blitt fremhevet flere ganger i forbindelse med straffebudet om tvangsekteskap. I forarbeidene til straffeloven § 222 annet ledd vises dette blant annet i vurderingen av påtalereglene. Der ble det lagt til grunn at endringene av påtalereglene ville kunne føre til en prioritering og en mer effektiv iretteføring av tvangsekteskapsaker, noe som også var et av formålene med endringene i straffebudet.²⁶¹ Målet om mer effektiv håndhevelse er også fremhevet i handlingsplanene som er utarbeidet i arbeidet mot tvangsekteskap. I handlingsplanen fra 2008-2011 understrekes det at en av hovedmålsetningene med handlingsplanen er at lovverket mot tvangsekteskap skal håndheves effektivt.²⁶² Også i handlingsplanen for 2012 blir det i forordet fokusert på at denne typen handlinger må konfronteres og straffeforfølges. I tillegg understrekes det at overgrep mot barn og unge ikke skal bortforklares med kulturforskjeller.²⁶³ På denne bakgrunn vil oppgavens analyse fokuseres mot formålet om effektiv håndhevelse av straffebudet om tvangsekteskap.

I arbeidet mot tvangsekteskap har flere i hjelpeapparatet også vist at de er inneforstått med dette formålet. De legger til grunn at tvangsekteskap er straffbart, at det ikke skal tolereres og at straffeforfølging kan gi en preventiv virkning. Imidlertid står også hjelpeapparatet overfor et dilemma i mange slike saker. Selv om det er et mål at lovverket håndheves, og de som begår overgrep straffes, må hensynet til offeret også veie tungt.²⁶⁴ Konsekvensene for den utsatte kan være svært store dersom det blir åpnet straffesak.

I denne typen saker er det grunn til å tro at håndhevelsen ikke er særlig effektiv. Hvert år oppdages det nasjonalt mange gjennomførte tvangsekteskap. Kun en brøkdel av denne typen saker havner som straffesak i domstolene. Det kan være mange grunner til at straffebudet ikke håndheves effektivt, hvorav en av grunnene kan være måten straffebudet er utformet på. I det

²⁶⁰ Se eksempelvis Kjølby (2013) s. 28.

²⁶¹ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 28.

²⁶² Handlingsplan (2008-2011) s. 8.

²⁶³ Handlingsplan (2012) s. 3.

²⁶⁴ Drammen (2010) s. 74 og IMDi (2011) s. 52-53.

videre vil det gjøres noen generelle betraktninger om håndhevelse av straffebudet før bestemmelsens vilkår vil bli vurdert. Formålet med de generelle betraktningene er primært å sette oppgavens problemstillinger i et videre perspektiv, men enkelte av de forholdene som nevnes vil også bli trukket inn i den videre drøftelsen.

5.3 Perspektiv fra praksis

Det finnes en rekke forhold som, foruten straffebudets utforming, kan ha betydning for hvorvidt et straffebud blir håndhevet eller ikke. Håndhevelse vil for det første være avhengig av at politi- og påtalemyndigheten har tilstrekkelig med ressurser. Ressurstilgangen vil åpenbart ha betydning for hvor mange straffbare handlinger de kan forfølge. Politiet og påtalemyndighetens kunnskap om tvangsekteskap og hensynene bak vil også ha stor betydning. Det samme vil politiets kjennskap og kommunikasjon med de minoritetsmiljøer der dette er et problem. Et annet viktig forhold er hvorvidt politiet og påtalemyndigheten får kunnskap om overtredelser fra andre aktører som arbeider med denne typen problematikk. Som tidligere nevnt vil en del aktører kunne bli stilt i et vanskelig dilemma når det gjelder spørsmålet om hvorvidt forholdet skal anmeldes til politiet eller ikke.

Fornærmedes meninger har også stor betydning i denne typen saker. I mange tvangsekteskapsaker vil hele familien og nettverket til fornærmede være enige med gjerningsmennene eller oppføre seg som om ingenting er galt. Slike forhold kan gjøre det svært vanskelig for fornærmede å anmelde saken, forklare seg om det som har skjedd eller opprettholde en avgitt forklaring. Hjelpeapparatets kapasitet kan også bidra til at det blir vanskelig for fornærmede å komme med en forklaring. Dette ble blant annet poengtert i lagmannsrettens behandling i Rt. 2006 s. 140. I denne saken endret fornærmede forklaring før lagmannsrettens behandling, og det ble lagt til grunn at det ikke kunne ses bort i fra at det sosiale hjelpeapparatets utilstrekkelighet medvirket til at vedkommende ikke klarte å opprettholde sin forklaring. Det må også understrekes at fornærmede i mange tilfeller kan frykte reaksjoner ved å gå til politiet. De patriarkiske og kollektivistiske verdiene, som ble gjennomgått i avsnitt 2.3, kan forhindre mange fornærmede fra å ta kontakt med politiet eller hjelpeapparatet generelt.

En sak hvor fornærmedes atferd fikk stor betydning er LG-2004-12943. I dette tilfellet hadde fornærmede forklart seg i politiavhør, men hun ønsket ikke å møte i retten. I lagmannsretten ble forklaringene hennes nektet lest opp. Lagmannsretten kom da frem til at vitneforklaringene fra venner og ansatte på skolen fornærmede gikk på ikke var tilstrekkelig til at tiltaltes skyld var bevist utover enhver rimelig tvil. Faren og broren ble dermed frifunnet. Også i en sak fra Senja tingrett avsagt 25.10.2013 trakk fornærmede sine politiforklaringer, men i dette tilfellet valgte fornærmede å avgi en forklaring på hvorfor hun hadde forklart seg usannferdig. I denne saken var det flere andre forhold som i tillegg kunne tale imot at fornærmede var blitt tvunget inn i ekteskapet, blant annet noen meldinger mellom fornærmede og hennes kjæreste. Foreldrene ble frikjent i denne saken.

Det forhold at fornærmede trekker eller forandrer sin forklaring er såpass vanlig at politi- og påtalemyndigheten må legge opp sin behandling av denne typen saker under den forutsetning at fornærmede kan komme til å trekke sin forklaring. Andre bevismidler blir dermed svært viktige. Selv om fornærmedes anmeldelse eller påtalebegjæring ikke er nødvendig for at en sak skal forfølges, vil det kunne være svært vanskelig og noen ganger umulig å få bevist et straffbart forhold dersom politiet ikke har fornærmedes forklaring som bevis.

Håndhevelsen av andre bestemmelser kan også delvis forklare hvorfor det ikke kommer opp flere straffesaker om tvangsekteskap. For mange fornærmede vil det viktigste være at de kommer seg ut av ekteskapet og får en viss grad av frihet, ikke at gjerningsmennene blir straffet for sine handlinger. I en del sivile saker om ugyldiggjøring av tvangsekteskap etter ekteskapsloven har straffesaken vært henlagt på grunn av bevisets stilling. Et eksempel på dette finnes i TOSLO-2007-167243. I denne dommen ble fornærmede og foreldrene forlikte etter et felles møte mellom politiet, fornærmede, hennes advokat og foreldrene. Faren skrev da under på at han skulle bistå med å få skilsmisse i Pakistan, samt at foreldrene aksepterte at fornærmede tok ut stevning i Norge med påstand om at ekteskapet skulle kjennes ugyldig. I dommen ble det også poengtert at fornærmede og hennes foreldre var forlikte om at fornærmede selv skulle få velge sin kommende ektemann. I dette tilfellet ble situasjonen i alle fall tilsynelatende løst uten at saken ble fulgt opp strafferettslig. Konfliktrådet i Sør-Trøndelag har også et prosjekt som heter "Et spørsmål om ære?" som gjennomføres i perioden 2013-2014. Prosjektet skal prøve ut tilrettelagt dialog i saker som omhandler tvangsekteskap,

kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger i unges frihet.²⁶⁵ Slik mekling eller dialog kan både gjøres innenfor og utenfor strafferettssystemet. Det finnes alternativer innenfor strafferettssystemet som i noen tilfeller kan anvendes, som påtaleunntatelse etter straffeprosessloven § 69²⁶⁶, overføring til konfliktrådet etter straffeprosessloven § 71 a og konfliktråd som vilkår for betinget dom etter straffeloven § 53 nr. 3 bokstav h.

Disse bestemmelsene krever imidlertid at straffeskyld anses bevist. Foruten de utfordringene som knytter seg til fornærmedes forklaring er det også andre forhold som gjør tvangsekteskap vanskelig å bevise. Et forhold er at politiet og påtalemyndigheten i mange tilfeller står overfor en lukket gruppe der det er vanskelig å få noen til å vitne, selv om det finnes mange potensielle vitner til de straffbare handlingene. De kollektive og patriarkiske verdiene, som ble gjennomgått i avsnitt 2.3, er en mulig årsak til dette. En annen mulig årsak er frykten for represalier. Et annet forhold av betydning er at de kriminelle handlingene ofte gjennomføres i utlandet. Dette fører i en del tilfeller til vanskeligheter i etterforskningen. I de tilfellene handlingene er gjennomført i land hvor krig og andre katastrofer har gjort at det ikke finnes en skikkelig samfunnsstruktur blir problemene enda større. Det kan i slike tilfeller også være vanskelig å få hjelp fra myndighetene i vedkommende land. I det videre vil disse problemene bli vurdert opp imot vilkårene i straffebudet om tvangsekteskap.

5.4 Problematiske aspekter ved straffebudets utforming - og tenkbare løsninger

5.4.1 Straffebudets betydning for effektiv håndhevelse

Hvordan straffebudet er utformet har også betydning for hvorvidt det blir effektivt håndhevet. Dersom bestemmelsens vilkår er for snevre, vil bestemmelsen ikke ramme de ekteskapene som begrunnet kriminaliseringen. Selv om det er et ønske at bestemmelsen skal ramme flest mulig tvangsekteskap, er det også andre hensyn som har betydning for utformingen av bestemmelsen. Et viktig hensyn er at straffebudet ikke rammer for bredt ved å ramme tilfeller som ikke kan begrunnes i formålet. Det understrekes eksempelvis i forarbeidene at det er bred

²⁶⁵ Konfliktrådet i Sør-Trøndelag (2013).

²⁶⁶ Se IMDi (2011) s. 53 der det blir gjengitt en sak om ei jente som var utsatt for langvarig frihetsberøvelse, kontroll og vold med det formål å tvinge henne inn i et ekteskap med en fetter. Jenta anmeldte, men trakk senere anmeldelsen. Hun var redd for at en dom og mulig fengsling ville ødelegge forholdet til foreldrene for alltid. I denne saken hvor foreldrene var siktet for frihetsberøvelse, fikk foreldrene en påtaleunntatelse.

enighet om at straffebudet ikke skal gripe inn i fremmede kulturers praksis med å arrangere ekteskap så lenge disse inngås frivillig.²⁶⁷ Også andre generelle hensyn vil ha betydning, eksempelvis vil hensynet til forutberegnelighet kunne være svært viktig i utformingen av straffebud.

I det følgende skal bestemmelsens vilkår vurderes. Kritikken mot vilkårene vil først bli presentert. Deretter vil ulike endringsforslag og reguleringer i andre land bli vurdert, før jeg tilslutt kommer med mine egne vurderinger av forslagene.

5.4.2 Ekteskapsvilkåret

Ekteskapsvilkåret skaper utfordringer for anvendelsen av straffebudet. Det har særlig blitt fremhevet, blant annet i Røde Kors sin høringsuttalelse og av Politidirektoratet, at mange av henvendelsene hjelpeapparatet mottar gjelder unge som er utsatt for religiøse eller uformelle ekteskap.²⁶⁸ I mange av disse tilfellene er heller ikke fysisk vold eller voldtekt anført.

Mange tvangsekteskap inngås også i utlandet. At det oppstilles et krav om at ekteskapet er gyldig inngått i vigselslandet skaper vise problemer for politiet og påtalemyndigheten. For det første kan det i en del tilfeller være vanskelig å avgjøre hvilke krav som stilles til et ekteskap for at det skal anses som gyldig. I noen land vil det eksempelvis kunne stilles spørsmålsteget ved om ekteskapet må registreres for at det skal bli regnet som gyldig.²⁶⁹ Disse problemene kan bli særlig store i de tilfellene der ekteskapet er inngått i land som ikke har sterke og stabile styresmakter. Rettspraksis viser også at ekteskapsvilkåret har vært et problem i flere saker. I en dom fra Senja tingrett hadde påtalemyndigheten tatt ut tiltale etter § 222 første ledd om tvang selv om spørsmålet om skyld også knyttet seg til tvang i forbindelse med ekteskapsinngåelsen. Begrunnelsen som ble oppgitt i dommen var at selv om ingenting tydet på at ekteskapet ikke var gyldig, hadde politiet valgt å la være å kontakte myndighetene i Afghanistan for å få verifisert ekteskapets gyldighet.²⁷⁰ Årsaken til at politiet foretok dette valget fremgår ikke i dommen, men det er trolig blant annet et ressursproblem. Det kan være en tidkrevende og vanskelig oppgave å kontakte utenlandske myndigheter for å verifisere et

²⁶⁷ Ot.prp.nr.51 (2002-2003) s. 18

²⁶⁸ Røde Kors Oslo (2013) s. 2-3 og TV2 (2013).

²⁶⁹ Dette kan illustreres av Bjørangers kommentarer til Rt. 2006 s. 140 på nettsidene hans om tvangsekteskap (http://tvangsekteskap.net/kommentar_til_den_fsrste_drammensaken.html). Han viser til at det er advokater i Irak som hevder at offentlig registrering kun er viktig overfor visse offentlige rettigheter og plikter som gift, men at det er uten betydning for hvorvidt et juridisk gyldig ekteskap er inngått.

²⁷⁰ Dom fra Senja tingrett avsagt 25.10.2013.

ekteskaps gyldighet. I denne typen saker har heller ikke alltid de involverte en egeninteresse i å komme med opplysninger om ekteskapets gyldighet, slik som de eksempelvis har i familieinnvandringsaker. Problemstillinger knyttet til ekteskapets gyldighet har også kommet opp i saker som gjelder mindreårige. I LB-2011-75341 ble det poengtert at det ikke forelå noen overtredelse av § 222 andre ledd, da det på grunn av at fornærmede var under 18 år ikke var inngått noe gyldig ekteskap.

I de ovenfor nevnte sakene ble det tatt ut tiltale etter andre bestemmelser i straffeloven selv om sakene omhandlet tvangsekteskapsproblematikk. Dette viser at ekteskapsvilkåret medfører at straffebudet om tvangsekteskap ikke alltid er en treffsikker bestemmelse.

Den problematikk som knytter seg til ekteskapsvilkåret reiser spørsmål om dette vilkåret kan utformes på en annen og mer funksjonell måte. Verken i loven fra 2005 eller i forslaget til endring av straffeloven er det vurdert en endring av ekteskapsvilkåret. Det lovgivningsarbeidet som er blitt gjort i Sverige og Danmark kan imidlertid gi mulige alternativer til hvordan dette vilkåret kan bli mer funksjonelt.

I Danmark ble det fortatt en endring i straffebestemmelsen om tvangsekteskap i 2013.²⁷¹ Straffelovens § 260 stk. 2 lyder nå:

"Tvinges nogen til at indgå ægteskab eller til en religiøs vielse uden borgelig gyldighed, kan straffen stige til fængsel i indtil 4 år."

I Danmark har de altså valgt vilkåret religiøs vielse uten borgerlig gyldighet. Fokuset i det danske lovforarbeidet var på de religiøse vielsene. Det ble understreket at slike vielser ofte tillegges stor betydning i de miljø hvor de finner sted og kan ha like inngripende konsekvenser for de utsatte som gyldige ekteskap. På denne bakgrunn ble det bestemt at den høyere strafferammen som gjelder for tvangsekteskap også skal omfatte religiøse vielser. I lovforslaget ble "nikah-forhold" nevnt som et eksempel på slike vielser, men det var ingen nærmere presiseringer om hvordan grensene for dette vilkåret ellers skal settes.²⁷²

²⁷¹ Lov nr. 434 af 01/05/2013.

²⁷² L 143 avsnitt 2.2 og 2.3.

I Sverige har det blitt vedtatt nye bestemmelser om tvangsekteskap som trer i kraft 1. juli 2014. I forarbeidene ble det foretatt en grundig drøftelse av spørsmålet om også uformelle ekteskap skal omfattes og hvordan et slikt vilkår skal utformes.²⁷³

Også i de svenske lovforarbeidene ble det fremhevet at det finnes veldig sterke hensyn for at bestemmelsen skal omfatte ekteskapsliknende forbindelser.²⁷⁴ For de involverte og deres omgivelser kan slike ekteskap oppfattes like bindende som juridisk gyldige ekteskap. Dersom disse ekteskapsliknende forbindelsene ikke omfattes er det også særlig barn, som ofte ikke kan inngå juridisk gyldige ekteskap, som ikke får den videre beskyttelsen som straffebudet gir. Forarbeidene fremhevet også hensynet til bestemmelsens effektivitet særskilt.²⁷⁵ Det ble lagt til grunn at dersom bestemmelsen ikke omfatter ekteskapsliknende forbindelser vil den være meget lett å omgå.

Forarbeidenes behandling av denne problematikken viser imidlertid at det er visse utfordringer med utformingen av et slikt vilkår.²⁷⁶ Det må fastholdes at det er en absolutt forutsetning at det er mulig å finne en definisjon som er tilstrekkelig klar og tydelig, slik at den skaper den krevde forutberegneligheten. Forslaget i propositionen, som Riksdagen stilte seg bak, var et annet enn det som ble foreslått i utredningen. I det følgende skal vilkåret gjennomgås og vurderingene bak drøftes. Vilkåret skal stå i brottsbalken 4 kap. 4 c § og lyde:

"(...) en äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som

1. innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och

2. innefattar frågan om upplösning av förbindelsen".²⁷⁷

Det første som kreves er at forbindelsen må likestilles med et ekteskap. Dette innebærer ikke noe krav utover de andre punktene, men er et overordnet kriterium som får sitt innhold av de andre mer presise kravene.²⁷⁸

²⁷³ SOU 2012:35 s. 313-318 og Prop. 2013/14 nr. 208 s. 55-58.

²⁷⁴ Prop. 2013/14 nr. 208 s. 55.

²⁷⁵ Prop. 2013/14 nr. 208 s. 55.

²⁷⁶ SOU 2012:35 s. 315-318 og Prop. 2013/14 nr. 208 s. 57-58.

²⁷⁷ Prop. 2013/14 nr. 208 s. 16.

²⁷⁸ SOU 2012:35 s. 316.

I propositionen valgte regjeringen å knytte vurderingen til om forbindelsen er inngått i henhold til regler som gjelder innfor en gruppe. De ønsket ikke å følge forslaget i utredningen om å knytte vurderingen til begrepet etablert normsystem.²⁷⁹ Begrunnelsen var at begrepet kan føre til håndhevelsesproblemer, da det kan være vanskelig å identifisere et slikt system. Det kan for eksempel bli problematisk i forhold til religioner som består av mange ulike retninger, og som ikke har noen overgripende institusjon som har makt til å tolke de religiøse reglene. Regjeringen la til grunn at kravet om at gruppen må kunne knyttes til et klart definert regelverk, er en tilstrekkelig avgrensning av gruppen. Gruppens sammensetning og størrelse er av mindre betydning. Det ble også presisert at det ikke oppstilles noen formkrav til reglene, men at de ikke kan være for ubestemte til å kunne avgjøre om de andre vilkårene er oppfylte.

En særskilt problemstilling var om det skulle oppstilles et krav om at forbindelsen er bindende, slik som ble foreslått i utredningen.²⁸⁰ I propositionen ble det lagt til grunn at bundethet ikke er et klart begrep, men et begrep som omfatter flere aspekter. Et aspekt knytter seg til formene for oppløsning av forbindelsen. Både i propositionen og i utredningen ble det fremhevet at det kan være problematisk å anvende denne typen bundethetskrav. Det vises eksempelvis til at de muslimske nikah-forholdene kan oppløses formløst i visse situasjoner, mens de i andre situasjoner kan være svært vanskelige å komme ut av. Graden av bundethet vil kunne bero på partene og deres omgivers oppfatning om spørsmålet. Dette bidrar til at det er problematisk å gjøre anvendelsen av bestemmelsen avhengig av et bundethetsbegrep som utgår fra hvor lett eller vanskelig det er å oppløse en forbindelse. Regjeringen valgte derfor å knytte vilkåret til et annet aspekt ved bundethetsbegrepet, nemlig om partene betraktes som ektefeller og regnes for å ha rettigheter og forpliktelser i forholdet til hverandre. Regjeringen fastslo at det er disse forholdene som gjør at denne typen ekteskap oppfattes som like inngripende for fornærmede som andre gyldige ekteskap. De valgte ikke å anvende begrepet bindende i lovteksten, da dette som nevnt er et vagt begrep.

Den siste delen av vilkåret er at reglene omfatter spørsmålet om oppløsning av forbindelsen. Dette er med på å skjerpe kravene til de regelsett som omfattes av bestemmelsen.

²⁷⁹ Prop. 2013/14 nr. 208 s. 57.

²⁸⁰ Prop. 2013/14 nr. 208 s. 57.

Bestemmelsens ordlyd setter imidlertid ikke krav til hvordan oppløsningen av forbindelsen skal skje. Det kreves altså at det er regler om dette, men ikke hva disse reglene går ut på.

Samlet sett viser denne gjennomgangen at det skjer en utvikling i Skandinavia. Både i Sverige og i Danmark blir det fremhevet at sterke hensyn taler for at også uformelle ekteskap skal omfattes av tvangsekteskapsbestemmelsen. Etter min mening gjør de samme hensynene seg gjeldende i Norge. Dersom tvangsekteskapsbestemmelsen skal være treffsikker må også uformelle ekteskap omfattes. I de fleste tilfellene der spørsmålet om straff kommer opp gjelder det religiøse vielser noe som kan tilsi at den danske bestemmelsens vilkår hadde vært hensiktsmessig også i Norge.²⁸¹ Imidlertid kan det være vanskelig å avgjøre hva som ligger i begrepet religiøs vielse. Det kan eksempelvis problematiseres hvilke krav som settes til selve vielsen. Det kan også være viktig å presisere at det er innholdet i forpliktelsene som utgjør begrunnelsen for kriminaliseringen, ikke bare hvordan forholdet inngås. I tillegg kan det tenkes vielser som ikke knytter seg til religion, men til tradisjon eller kultur. Etter min mening vil derfor et vilkår som ligner det svenske forslaget om ekteskapsliknende forbindelser kunne være det mest hensiktsmessige også i Norge. Et annet alternativ er å gjøre ekteskapsliknende forbindelser til et vilkår, og presisere de ulike aspektene i forarbeidene.

5.4.3 Tvang

Tvangsvilkåret kan også skape problemer i praksis. Vilkåret innebærer, som det blir lagt til grunn i avsnitt 4.4, ikke at fornærmede må gjøre aktiv motstand, men en slik motstand kan likevel ha stor bevismessig betydning. Dette gjelder særlig dersom det finnes vitner på at fornærmede nektet eller gjorde annen motstand mot ekteskapet. I Rt. 2014 s. 205 hadde fornærmede eksempelvis gått til hjelpeapparatet og fortalt om presset. Hun hadde også sagt til faren at hun ikke ville gifte seg med søskenbarnet sitt. Dersom fornærmede ikke på noe tidspunkt forut for ekteskapet har gitt uttrykk for at hun ikke vil gifte seg, kan dette tilsi at det ikke foreligger et tvangselement.²⁸² Dersom fornærmede påstår at ekteskapet er et arrangert frivillig ekteskap, vil det også kunne bli vanskelig for påtalemyndigheten å bevise at ekteskapet er inngått ved tvang.

²⁸¹ Se eksempelvis LB-2011-75341 og TNERO-2011-99897.

²⁸² Slik var situasjonen i en dom fra Senja tingrett, avsagt 25.10.2013.

Det er imidlertid ikke fremlagt noe forslag om å endre tvangsvilkåret i bestemmelsen. En mulig endring kunne imidlertid vært å fjerne tvangsvilkåret slik at fokuset ble på gjerningsmannens handlinger og årsakssammenhengen mellom handlingene og inngåelsen av ekteskapet. Dette kunne kanskje fjernet litt av fokuset på fornærmedes atferd og motivasjon. Denne typen argumenter ble benyttet da tvangsvilkåret ble fjernet fra voldtektsbestemmelsen i straffeloven § 192.²⁸³ Det må imidlertid legges til grunn at det er vanskelig å utforme et vilkår der fornærmedes atferd og uttalelser ikke settes i fokus. Tvangsvilkåret er også godt innarbeidet i arbeidet med tvangsekteskapsproblematikken, og følger nærmest logisk av bruken av begrepet tvangsekteskap. Det er altså de bevismessige forholdene, ikke utformingen av vilkåret som i stor grad utgjør problemet. Etter min mening er det dermed ikke tilstrekkelig grunnlag for å endre tvangsvilkåret i bestemmelsen.

5.4.4 Rettsstridig atferd og utilbørlig press

I motsetning til tvangsvilkåret er vilkåret om rettsstridig atferd blitt kritisert i den rettslige diskusjonen. Som det ble lagt til grunn i avsnitt 2.2 kan det bli benyttet en rekke ulike represalier i tvangsekteskapsaker. I mange tilfeller blir det benyttet represalier som ikke i seg selv utgjør straffbare handlinger, men som går inn under kategoriene sosiale sanksjoner og psykisk press. Ordlyden "*rettsstridig atferd*" og de noe motsigende uttalelsene i forarbeidene kan gjøre det vanskelig å avgjøre hva som omfattes av bestemmelsen. Som nevnt i avsnitt 4.5.4 var dette blant annet et problem som Sunnmøre politidistrikt stod overfor i saken i Rt. 2014 s. 205.

En mulig måte å forbedre bestemmelsen på er å benytte samme vilkår som finnes i § 51 i utlendingsloven. Etter denne bestemmelsen oppstilles det ikke noe krav til atferden, det kreves kun at ekteskapet er "*inngått mot en av partenes vilje*". Dette vil imidlertid ikke være en hensiktsmessig løsning på strafferettens område, da strafferetten retter seg mot gjerningsmennes atferd. Mens utlendingslovgivningens fokus i større grad ligger på referansepersonen, ligger strafferettens fokus på den som har begått den straffbare handlingen.

I straffeloven av 2005 er dette vilkåret utformet på en annen måte. Det er også foreslått at dagens straffebestemmelse skal endres slik at den er i overensstemmelse med den nye

²⁸³ Ot.prp.nr.28 (1999-2000) s. 32.

straffelovens regulering.²⁸⁴ Endringen er, som nevnt i avsnitt 4.11, at vilkåret "*utilbørlig press*" skal være et alternativt vilkår som ikke skal vurderes opp mot vilkåret "*rettsstridig atferd*".

Det store flertallet av høringsinstansene er positive til denne endringen. Røde Kors-telefonen presiserer eksempelvis at de har en del erfaring med at familier utsetter sine barn for et uutholdelig psykisk press, som blant annet innebærer å påføre dem skyld og skam og true med utstøtelse. De antar at denne typen press ikke omfattes av dagens straffebestemmelse, og er positive til en endring som kan senke terskelen for hvilken atferd som omfattes av bestemmelsen.²⁸⁵ Det er imidlertid også kritiske bemerkninger til denne endringen. MIRA Ressurscenter for minoritetskvinner (MIRA-Senteret) ønsker den eksempelvis ikke.²⁸⁶ De legger til grunn at mennesker i mange situasjoner utsettes for sterkt og utilbørlig press uten at de som utsetter andre for slikt press kan straffes for det. MIRA-Senteret poengterer at det vil være meget uheldig om utilbørlig press, som ikke er rettsstridig, kan straffeforfølges. Etter deres mening kan denne typen press best forebygges gjennom bevisstgjøring av sårbare individer og forbedrede levekår for vanskeligstilte familier med lav sosioøkonomisk status. I høringsuttalelsen problematiseres det også om forarbeidene har drøftet spørsmålet om å gjøre utilbørlig press til et selvstendig vilkår godt nok. Det understrekes at kriminalisering ikke må baseres på usakelige, stereotype og fordomsfulle oppfattelser av minoritetsfamiliers familiestruktur.

Sverige og Danmark har valgt ulike tilnærminger til hvilke handlinger som skal omfattes av straffebudet om tvangsekteskap. Etter den danske bestemmelsen i straffeloven § 260 stk. 2 kan personer straffes dersom noen "*Tvinges*" til ekteskap. I lovforslaget legges det til grunn at formålet med innføringen av denne bestemmelsen var å skjerpe straffen for ulovlig tvang i ekteskapsaker, ikke utvide området for straffbar ulovlig tvang.²⁸⁷ Etter Justitsministeriets oppfatning ville det være for vidtgående å kriminalisere andre former for press i forbindelse med ekteskapsinngåelse, for eksempel trusler om utstøtelse eller advarsler om at vedkommendes atferd vil ødelegge familiens rykte. I Danmark er det altså bare straffbar

²⁸⁴ Høringsnotat (2013) s. 38.

²⁸⁵ Røde Kors Oslo (2013) s. 1.

²⁸⁶ MIRA-Senteret (2013) s. 3.

²⁸⁷ L 68 avsnitt 3.

tvang, i form av for eksempel vold, trusler om vold og frihetsberøvelse som omfattes. Sosiale pressmidler omfattes ikke av straffelovens bestemmelser.

Også i Sverige knyttes den generelle tvangsbestemmelsen til press med ulovlige handlinger. Ved innføringen av en ny bestemmelse om tvangsekteskap fant lovgiver imidlertid grunnlag for å utvide grensene for det straffbare i tvangsekteskapsaker. Begrunnelsen var at det i mange tilfeller ikke er nødvendig å utøve ulovlig tvang for å få en yngre person til å inngå ekteskap.²⁸⁸ Den svenske bestemmelsen i brottsbalken 4. kap. 4 c § kommer til å ramme dem som "*genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap (...)*".

I forarbeidene ble det fastslått at det hverken var ønskelig eller mulig å kriminalisere enhver form for påvirkning.²⁸⁹ Viktigheten av at bestemmelsen i så stor utstrekning som mulig rammer de straffverdige tilfellene som utgjør et problem i det virkelige liv ble imidlertid understreket.

Det første alternativet om "*olaga tvång*" henviser til brottsbalken 4 kapittel 4 § som er den generelle tvangsbestemmelsen. Etter denne bestemmelsens første ledd første punktum er det forbudt å tvinge noen til å gjøre, tåle eller unnlate noe ved bruk av "*misshandel*", "*våld*" eller "*hot om brottslig gärning*".

Det andre alternative vilkåret "*utnyttjande av utsatt belägenhet*" er det naturlig å knytte litt flere bemerkninger til. I forarbeidene vurderte regjeringen om vilkåret heller skulle knyttes til misbruk av avhengighetsforhold, men kom til at misbruk av sårbar situasjon var mer hensiktsmessig, da det omfatter flere tilfeller. Misbruk av sårbar situasjon er også vilkåret som benyttes i bestemmelsen om menneskehandel, og med tanke på de likhetene som i noen tilfeller kan finnes mellom disse handlingene er det naturlig at de har samme vurderingsnorm.²⁹⁰ For å avgjøre om noen gjennom misbruk av en sårbar situasjon får en annen til å inngå et ekteskap, må det foretas en helhetsvurdering av om omstendighetene har vært slik at fornærmede ikke hadde noe annet reelt eller forsvarlig alternativ til å underkaste seg gjerningsmannens vilje. Hvor mye som kreves vil variere, men stort sett må det kreves

²⁸⁸ Prop. 2013/14 nr. 208 s. 51.

²⁸⁹ Prop. 2013/14 nr. 208 s. 52.

²⁹⁰ Prop. 2013/14 nr. 208 s. 53.

relativt åpenbart press. I forarbeidene blir det angitt en rekke tilfeller som kan være sårbare situasjoner.²⁹¹ Et aktuelt eksempel er der gjerningsmannen utnytter at fornærmede er i utlandet og dermed har vanskeligheter med å søke hjelp eller komme seg hjem. Et annet eksempel er der gjerningsmannen utnytter fornærmedes nedsatte kognitive forståelse. Også i de tilfellene der en voksen som et barn er avhengig av utsetter barnet for press, vil dette kunne utgjøre utnyttelse av den sårbare situasjonen barnet står i.²⁹² Forarbeidene legger eksempelvis til grunn at trussel om selvmord fra en forelder som ønsker at barnet skal gifte seg kan omfattes av dette alternativet.

Denne gjennomgangen viser at det finnes flere måter å utforme vilkårene på. Etter min mening er det viktig at bestemmelsen også rammer atferd som ikke er straffbar i seg selv hvis bestemmelsen skal være treffsikker. Som nevnt er det ofte ikke nødvendig for eksempelvis foreldre å ty til vold eller trusler, fordi de ved hjelp av andre virkemidler får tvunget viljen sin igjennom. Forslaget i høringsnotatet om å gjøre utilbørlig press til et eget straffalternativ kan være med på å tydeliggjøre at det ikke bare er bruken av straffbare handlinger som omfattes av bestemmelsen. Gjennomgangen i avsnitt 4.5 viser imidlertid at også dagens straffebestemmelse omfatter mer enn bare straffbare handlinger. Selv om denne endringen etter departementets syn vil være en utvidelse av straffansvaret, er det usikkert hvorvidt terskelen for hva som rammes blir særlig mye lavere enn den er i dag. Ved å gjøre utilbørlig press til et eget alternativ vil imidlertid den tvil som har knyttet seg til om bestemmelsen kan anvendes i de tilfellene der atferden ikke er tillagt negative rettsvirkninger fjernes. Da vil hele vurderingen knyttes til vilkåret om utilbørlig press, som er et fleksibelt vilkår.

Et hensyn som kan tale mot dette er imidlertid at ekteskapsloven benytter vilkåret "*rettsstridig atferd*". Hvorvidt disse bestemmelsene har samme nedre grense for hvilke handlinger som omfattes, er det som nevnt i avsnitt 4.5 en viss usikkerhet knyttet til. Dersom straffebestemmelsen får "*utilbørlig press*" som et selvstendig alternativ, vil dette kunne tilsi at straffebudet får et videre anvendelsesområde enn ekteskapslovens regler. Et regelverk der en person kan straffes for å tvinge gjennom et ekteskap, men ekteskapet ikke kan ugyldiggjøres vil kunne stride mot folks rettsfølelse. Det vil imidlertid også kunne gjøres endringer i ekteskapsloven. I tillegg er det viktig å presisere at forskjellen i beviskravene mellom

²⁹¹ Prop. 2013/14 nr. 208 s. 53-54.

²⁹² Prop. 2013/14 nr. 208 s. 54.

straffeprosessen og sivilprosessen trolig vil forhindre at forskjellen mellom bestemmelsene vil få betydning i det praktiske liv.

Vilkåret om utilbørlig atferd er en rettslig standard som ikke i seg selv gir særlig veiledning i spørsmålet om hvilke handlinger som omfattes. For at bestemmelsen skal bli mer forutberegnelig er det en mulighet å innføre vilkåret om misbruk av sårbar situasjon som et alternativt vilkår, slik det er blitt gjort i Sverige. Dette er et vilkår som allerede er innført i bestemmelsen om menneskehandel i straffeloven § 224 første ledd. Ved å innta dette vilkåret vil det kunne bli tydeligere hvilke handlinger som omfattes av straffebudet. Det er imidlertid ikke nødvendig for at fornærmedes situasjon skal ha betydning i vurderingen. Hvorvidt den utsatte er i en sårbar situasjon, vil også kunne være et tungtveiende moment i vurderingen av om presset er utilbørlig. Det er altså ikke nødvendig med dette tillegget i Norge slik det var i Sverige.

5.4.5 Forsøk og forberedelse

Som det ble gjennomgått i avsnitt 4.6 vil vurderingen av om den nedre grensen for forsøk er overtrådt være avhengig av en rekke momenter, og det vil dermed ikke være mulig å avgjøre om visse handlinger på generelt grunnlag gjør at det foreligger et straffbart forsøk. På tross av dette kan det reises kritikk mot at bestemmelsen ikke rammer tidlig nok i hendelsesforløpet, og at den ikke rammer forberedelseshandlinger. I litteraturen legges det til grunn at det må påvises et samfunnsmessig behov for å utvide det strafferettslige vernet om det aktuelle rettsgodet til forberedelseshandlinger. Behovet må også være stort nok til å oppveie de uheldige sidevirkningene som en kriminalisering måtte ha.²⁹³

En kriminalisering av forberedelseshandlinger i tvangsekteskapsaker kan bidra til å forebygge og forhindre tvangsekteskap. Siden mange tvangsekteskap inngås i utlandet, og det da vil være vanskelig for norske myndigheter å yte hjelp, vil det å ha straffebud som rammer handlinger begått forut for selve ekteskapsinngåelsen være et samfunnsmessig behov.

På grunnlag av slike vurderinger har det, som gjennomgått i avsnitt 4.11, blitt lagt frem et forslag til et nytt annet punktum i tvangsekteskapsbestemmelsen der visse forberedende

²⁹³ Husabø (1999) s. 368.

handlinger er kriminalisert. Departementet har forelått å kriminalisere det å forlede noen til å reise til utlandet dersom handlingen skjer med forsett om at personen der skal bli tvunget til å inngå ekteskap. Også forsøk på en slik overtredelse vil være straffbart, slik at straffansvar kan foreligge allerede før utreise.²⁹⁴

Hvorvidt dette er en hensiktsmessig utvidelse av tvangsekteskapsbestemmelsen er det ulike meninger om blant høringsinstansene. De fleste slutter seg imidlertid til forslaget. Det er likevel noen som reiser spørsmål ved om det finnes et faktisk behov for denne kriminaliseringen, og om dette behovet oppveier de uheldige sidevirkningene av en kriminalisering.

Når det gjelder hvorvidt det faktisk foreligger et behov som kan avhjelpes gjennom en slik kriminalisering, er det særlig MIRA-Senteret og Advokatforeningen som stiller spørsmålsteget ved dette. Advokatforeningen har i utgangspunktet forståelse for at departementet mener at en slik kriminalisering er nødvendig for å oppfylle kravene som Istanbul konvensjonen oppstiller. De problematiserer imidlertid om ikke § 222 annet ledd sammenholdt med forsøksbestemmelsen i § 49 vil fange opp de straffverdige tilfellene som ønskes rammet av denne kriminaliseringen.²⁹⁵ MIRA-senteret er på sin side skeptisk til hvorvidt en straffebestemmelse som rammer slike forberedelseshandlinger kan forhindre at unge giftes bort i hjemlandet etter å ha vært forespeilet en ferietur.²⁹⁶ Det store flertallet av høringsinstanser ser imidlertid et samfunnsmessig behov for denne kriminaliseringen, og presiserer også at dette er nødvendig for å oppfylle forpliktelsene i Istanbul konvensjonen.

Det er imidlertid flere høringsinstanser som har bemerkninger knyttet til de uheldige sidevirkningene ved å innføre et slikt straffebud. Noen av høringsinstansene har også kritiske bemerkninger til utformingen. I litteraturen er det fremhevet at det må kreves at straffebudet inneholder en viss konkretisering av objektive kjennetegn ved den straffbare handlingen for at forberedende handlinger skal kunne kriminaliseres.²⁹⁷ Siden det ofte foreligger mindre konkrete handlinger på forberedelsesstadiet enn senere i handlingsrekken, vil det kunne være vanskeligere å oppnå en tilfredsstillende konkretisering av det straffbare forhold.

²⁹⁴ Høringsnotat (2013) s. 38.

²⁹⁵ Den norske advokatforening (2013) s. 5.

²⁹⁶ MIRA-Senteret (2013) s. 3.

²⁹⁷ Husabø (1999) s. 370.

Advokatforeningen legger til grunn at det foreslåtte straffebud i liten grad har objektive kriterier på den straffbare handlingen. De poengterer at det er forsettet som danner skillet mellom lovlige og straffbare reiser til opprinnelseslandet.²⁹⁸ I en rapport om barn som blir tatt med til familiens hjemland legges det til grunn at det foreligger flere alternative motiver for å ta med seg barn og unge til utlandet.²⁹⁹ Mange ganger handler det ikke om tvangsgifte, men om familierelasjoner, skolegang, styrking av kulturell og religiøs forankring eller disiplinering. Det vil også ofte være sammensatte årsaker, eksempelvis vil formålet kunne være å besøke familie og venner i hjemlandet, men også vurdere mulige ekteskapskandidater. At mange reiser til hjemlandet av andre årsaker enn tvangsgifte er også noe som understrekes av MIRA-Senteret.³⁰⁰

En bestemmelse som i liten grad har en konkretisering av det straffbare forhold, og hvor gjerningsmannens forsett er den viktigste avgrensningen kan også føre med seg en del problemer. For det første vil en slik bestemmelse kunne føre til bevismessige problemer. Det vil kunne være vanskelig å avgjøre hvorvidt det ligger innenfor gjerningsmannens forsett å tvinge igjennom et ekteskap i hjemlandet. Dette kan i verste fall øke risikoen for uriktige domfellelser. MIRA-senteret presiserer også at et slikt straffebud kan føre til at enhver som planlegger en ferie til hjemlandet blir mistenkeliggjort, og at minoritetsfamilier blir ytterligere stigmatisert.³⁰¹

I høringsnotatet problematiserer departementet om det bør være et vilkår at gjerningspersonen "*forleder*" fornærmede med hensyn til reisens formål. I Istanbul konvensjonen artikkel 37, som kriminaliseringen bygger på, rammer regelen "*the intentional conduct of luring*". I den forklarende rapporten til konvensjonen legges det i avsnitt 197 til grunn at med "*luring*" menes det enhver atferd der gjerningsmannen lokker eller lurer fornærmede til å reise til et annet land.³⁰² Et eksempel på dette kan være dersom det benyttes en annen årsak som begrunnelse for reisen, som at de skal besøke et familiemedlem. Også i den svenske bestemmelsen kreves det at personen må bli forledet. Der legges det til grunn i 4 kapittel 4 d § at personer som "*genom vilseledande*" får en person til å reise til et annet land for å utføre en

²⁹⁸ Den norske advokatforening (2013) s. 4.

²⁹⁹ Lidèn/Bredal/Reisel (2014) s. 8.

³⁰⁰ MIRA-Senteret (2013) s. 2-3.

³⁰¹ MIRA-Senteret (2013) s. 3.

³⁰² Høringsnotat (2013) s. 36-37.

handling som omfattes av 4 kap. 4 c § kan straffes for "*vilseledande til tvångsäktenskapsresa*".³⁰³

Flertallet av høringsinstansene er imidlertid negative til at det skal være et vilkår at fornærmede er forledet. Flere av høringsinstansene trekker frem at det i slike tilfeller vil være for lett å omgå straffebudet ved å fortelle den utsatte om planene på forhånd.³⁰⁴ Det blir også presisert at vilkåret om forledelse kan skape bevismessige problemer, da den utsatte i en del tilfeller har en viss anelse om ekteskapsplaner uten å ha konkret kunnskap. Det er også først i de tilfellene den utsatte har en viss anelse om planene at vedkommende vil be om hjelp fra hjelpeapparatet, og det vil være en anledning til å gripe inn.

Det er imidlertid også flere som er skeptiske til at dette vilkåret skal fjernes. I slike tilfeller vil det være enda færre objektive vilkår i bestemmelsen, og de hensynene som ble gjennomgått overfor vil gjøre seg gjeldende med enda større tyngde. Dersom vilkåret fjernes vil gjerningsmannens forsett være det som står i sentrum for vurderingen. MIRA-Senteret synes det er vanskelig å forstå behovet for at bestemmelsen også skal ramme de tilfellene der den utsatte er klar over at formålet med reisen er ekteskapsinngåelse.³⁰⁵ Dersom det benyttes trusler for å få personen med på reisen, vil dette uansett rammes av den generelle bestemmelsen om trusler i straffeloven § 227. Riksadvokaten mener heller ikke at bestemmelsen bør ramme tilfeller der noen er klar over formålet med reisen. Dette standpunktet begrunnes med at en slik bestemmelse i realiteten ville være å kriminalisere arrangerte ekteskap, noe som ikke er lovgivers intensjon. Etter riksadvokatens syn kan også personer straffes for forsøk på overtredelse av straffeloven § 222 annet ledd dersom det er blitt benyttet vold, trusler eller andre former for rettstridig press for å tvinge ekteskapet igjennom, selv om fornærmede fortsatt befinner seg i Norge.³⁰⁶

I høringsuttalelsene blir det også av enkelte lagt til grunn at det ikke er tilstrekkelig at bare denne typen forberedelseshandlinger kriminaliseres. UDI legger eksempelvis til grunn at forberedelser generelt bør være straffbart.³⁰⁷ UDI foreslår en generell forberedelsesregel som lyder: "*På samme måte straffes den som forbereder en slik handling som nevnt i annet ledd*

³⁰³ Prop. 2013/14 nr. 208 s. 16.

³⁰⁴ Se eksempelvis Røde Kors Oslo (2013) s. 2.

³⁰⁵ MIRA-Senteret (2013) s. 2.

³⁰⁶ Riksadvokaten (2013) s. 4.

³⁰⁷ Utlendingsdirektoratet (2013) s. 1-2.

første punktum". Det blir foreslått at det kan presiseres i forarbeidene hva som utgjør forberedelseshandlinger, og at det bør omfatte forlovelse, muntlig avtale om ekteskap, inngåelse av religiøst ekteskap, bryllupsforberedelser og det å forlede en person til å reise til utlandet. UDI understreker også at det bør være straffbart å frakte personer til Norge for å gifte dem bort her.

Etter min mening vil en generell forberedelsesregel som UDI foreslår være å trekke straffansvaret for langt. Det å kriminalisere forberedelseshandlinger generelt er også mindre vanlig i norsk straffelovgivningstradisjon. Etter min mening vil også press som utøves i Norge kunne medføre at personen kan straffeforfølges for forsøk på overtredelse av § 222 annet ledd, selv om ekteskapet skal inngås i utlandet. Det er altså ikke slik at dagens regulering står i veien for at påtalemyndigheten i det hele tatt kan forfølge saker der vedkommende enda ikke har dratt til landet hvor ekteskapet skal inngås. Dette kan illustreres med saksforholdet i Rt. 2014 s. 205, der faren ble dømt for forsøk på tvangsekteskap selv om ekteskapet skulle gjennomføres i Iran og fornærmede befant seg i Norge. En kriminalisering av denne typen forberedelseshandlinger vil imidlertid kunne føre til at politiet kan gripe inn mot tvangsekteskap på et enda tidligere tidspunkt. Et slikt straffebud vil i tillegg tydeliggjøre norske myndigheters syn på det å forlede unge mennesker med seg til utlandet med det forsett å gifte dem bort. Etter min mening tilsier også forpliktelsene i Istanbul konvensjonen at det å forlede noen til å reise til utlandet med det forsett å tvinge igjennom et ekteskap skal kriminaliseres. Hensynet til internasjonalt samarbeid tilsier også at norsk lovgivning legger seg tett opp til konvensjonsteksten.

5.5 Avsluttende refleksjoner

Den gjennomgangen som er foretatt i dette kapittelet viser at tvangsekteskapsbestemmelsen kan endres på flere ulike måter for at den skal bli mer funksjonell. Etter min mening er den viktigste endringen som kan gjøres i bestemmelsen at også religiøse og uformelle ekteskap omfattes. Dette kan som nevnt overfor gjøres på flere måter, men det er etter min mening viktig for at bestemmelsen skal være treffsikker.

De andre endringene som foreslås, å gjøre *"utilbørlig press"* til et alternativt vilkår og kriminalisere enkelte forberedelseshandlinger, vil utvide grensene for det straffbare til en viss grad. Jeg er likevel usikker på om disse endringene vil gjøre håndhevelsen av bestemmelsen

mer effektiv enn dagens bestemmelse, da det slik jeg ser det i særlig grad er bevisproblematikk som har ført til at ikke flere handlinger har vært straffeforfulgt. Det foreligger imidlertid som nevnt overfor andre argumenter for å innføre disse endringene.

Selv om en del tilfeller faller utenfor tvangsekteskapsbestemmelsen, blant annet på grunn av ekteskapskravet, vil disse kunne fanges opp av andre bestemmelser eksempelvis av bestemmelsen om tvang i straffeloven § 222 første ledd, bestemmelsen om trusler i § 227 eller § 219 om vold i nære relasjoner. Dette kan tilsi at det ikke er så problematisk om tvangsekteskapsbestemmelsen ikke omfatter de tilfellene der andre bestemmelser kommer til anvendelse. Selv om tilfellene kan fanges opp av andre bestemmelser, er det imidlertid viktig å presisere at det kan ha en viss betydning hvilken bestemmelse som anvendes. Det vil blant annet kunne ha betydning for lengden på straffen. Straffebudet om tvangsekteskap har en forholdsvis høy strafferamme på seks år. Ved bruk av andre straffebud med en lavere strafferamme vil straffen lengde dermed kunne bli kortere. I tillegg henviser noen bestemmelser i andre lover direkte til straffeloven § 222 annet ledd når formålet fra lovgivers side er at bestemmelsen skal berøre tvangsekteskapstilfellene. Dette gjelder eksempelvis straffeprosessloven § 107 a første ledd bokstav a om retten til bistandsadvokat, og rettshjelploven § 11 nr. 7 om fritt rettsråd. I verste fall kan det dermed få betydning for fornærmede hvorvidt tilfellet rammes av § 222 annet ledd eller en annen bestemmelse i straffeloven. Etter min mening finnes det ikke tilstrekkelige hensyn som kan begrunne en slik forskjell på de tilfellene der fornærmedes ekteskap er gyldig inngått etter reglene i vigsellandet og der det inngås et ekteskap uten slik gyldighet.

Fra tid til annen er det personer som uttaler at særbestemmelsen om tvangsekteskap bør fjernes. Human Rights Service og Hege Storhaug har blant annet foreslått å fjerne denne bestemmelsen fordi den legger et kulturelt slør over ufrivillige ekteskap.³⁰⁸ Argumentene som blir benyttet for å fjerne bestemmelsen er at den kan føre til forskjellsbehandling grunnet personens etniske, kulturelle og religiøse bakgrunn. Det hevdes også at særbestemmelsen kan ha virket mot sin hensikt, da det har vært få straffesaker om tvangsekteskap som er blitt behandlet etter denne bestemmelsen. Det kan også hevdes at bestemmelsen er overflødig.

Et annet argument for å fjerne bestemmelsen, av litt mer lovteknisk karakter, er at det oppstår konkurransproblematikk når en straffbar handling rammes av flere straffebud. Dette kan

³⁰⁸ NRK (2014).

eksempelvis illustreres av den usikkerhet som har knyttet seg til om straffeloven §§ 219 og 222 kan benyttes i konkurrans. Både i LB-2011-075341 og i en dom avsagt av Senja tingrett 25.10.2013 ble det tatt ut tiltale etter både § 222 første ledd og § 219. I dommen fra Senja tingrett frafalt møtende aktor tiltalen etter § 219 under hovedforhandlingen, under henvisning til at bestemmelsens forarbeider fastlegger at den ikke skal brukes i konkurrans med straffebudet om tvang. Dette ble også lagt til grunn i LB-2011-075341. Disse dommene illustrerer at flere bestemmelser kan skape utfordringer i praksis.

På tross av disse argumentene mener jeg at fjerning av straffebudet om tvangsekteskap ikke kan forsvares slik situasjonen er. Et argument for dette standpunktet er den utviklingen som finner sted i Europa og i verden. Stadig flere land innfører særbestemmelser mot tvangsekteskap. Istanbul konvensjonens krav om at tvangsekteskap skal kriminaliseres vil trolig føre til at enda flere land innfører bestemmelser mot tvangsekteskap. Av hensyn til internasjonalt samarbeid burde dermed Norge ikke fjerne straffebudet mot tvangsekteskap.

Jeg mener heller ikke at det er grunnlag for å hevde at bestemmelsen har virket mot sin hensikt. Selv om bestemmelsen bare har blitt benyttet i et fåtall saker, har det vært en økning i tilfeller om tvangsekteskap som har blitt behandlet i domstolene etter at straffebudet ble innført. Flere personer blir straffet for ekteskapstvang nå enn før, selv om en del saker er blitt behandlet etter andre straffebud.

I tillegg kan det synes som om politiet og påtalemyndigheten har større fokus på denne problematikken nå enn tidligere. Innføringen av straffebudet kan ha bidratt til denne bevisstheten. Dette kan blant annet illustreres av dommen avsagt av Senja tingrett 25.10.2013. I dette tilfellet reiste påtalemyndigheten sak uten at fornærmede eller andre ønsket at det skulle bli gjort. Selv om tingretten kom frem til at straffeskyld ikke var tilstrekkelig bevist og foreldrene dermed ikke ble straffet, viser denne dommen at fokuset på strafferettslig oppfølging av tvangsekteskapsaker er økende.

Er det noe denne oppgaven har vist er det imidlertid at tvangsekteskap er et komplekst problem som ikke kan løses hverken med innføringen av et nytt og bedre straffebud eller andre rettslige tilnærminger alene. Oppgaven har også vist at formålet med innføringen av nye lovbestemmelser knytter seg like mye til ønsket om å gi et signal om at norske myndigheter tar tvangsekteskap på alvor, som at det foreligger et stort behov for endringene i praksis.

Informasjonshensyn og preventive hensyn fremheves også i de fleste forarbeidene på dette feltet.

I arbeidet med denne oppgaven har imidlertid viktigheten av hvordan denne typen saker behandles i praksis av minoritetsrådgivere, integreringsrådgivere, politi, barnevern, frivillige organisasjoner, krisesentre, advokater, helsepersonell, utlendingsmyndigheter osv. stått klart hele tiden. Slik jeg ser det vil dette være noe av det viktigste for at denne typen saker skal få en så god løsning som mulig. Viktigheten av kunnskap om tvangsekteskap og annen æresrelatert vold, gode rutiner for risikovurderinger og samarbeid kan dermed ikke fremheves sterkt nok.

Litteraturliste

Lover:

Alminnelig borgerlig Straffelov (Straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10.

Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven) av 10. februar 1967.

Lov om fri rettshjelp (rettshjelploven) av 13. juni 1980 nr. 35.

Lov om barn og foreldre (barnelova) av 8. april 1981 nr. 7.

Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25.

Lov om ekteskap (ekteskapsloven) av 4. juli 1991 nr. 47.

Lov om barnevernstjenester (barnevernloven) av 17. juli 1992.

Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999 nr. 30.

Lov om straff (straffeloven) av 20. mai 2005. (ikke ikrafttrådt).

Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven) av 15. mai 2008 nr. 35.

Forskrifter:

Forskrift om når en utenlandsk statsborger skal anses å være fast bosatt i Norge i forbindelse med prøving av ekteskapsvilkår av 5. november 1992 nr. 979.

Forskrift om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsforskriften) av 15. oktober 2009 nr. 1286.

Konvensjoner:

Europarådets konvensjon 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (Den europeiske menneskerettskonvensjonen).

De forente nasjoners konvensjon av 10. desember 1962 om samtykke til ekteskap, minstealder for ekteskap og registrering av ekteskap (FNs ekteskapskonvensjon).

De forente nasjoners internasjonale konvensjon 16. desember 1966 om sivile og politiske rettigheter (FN konvensjonen om sivile og politiske rettigheter).

De forente nasjoners internasjonale konvensjon 18. desember 1979 om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner (FNs kvinneediskrimineringskonvensjon).

De forente nasjoners internasjonale konvensjon 20. november 1989 om barnets rettigheter (FNs barnekonvensjon).

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul konvensjonen).

Forarbeider:

Norges offentlige utredninger:

NOU 1986: 2 Innstilling til ny ekteskapslov - del I.

NOU 2004: 20 Ny utlendingslov.

Odelstingsproposisjoner:

Ot.prp. nr. 28 (1990-1991) Om lov om ekteskap.

Ot.prp. nr. 44 (1993-1994) Om lov om endringer i lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap.

Ot.prp.nr.28 (1999-2000) Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd).

Ot.prp.nr.51 (2002-2003) Om lov om endringer i straffelova mv. (styrka innsats mot tvangsekteskap mv.).

Ot.prp. nr. 103 (2002-2003) Om lov om endringer i lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap (ekteskapslova) m.m.

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven).

Ot.prp. nr. 35 (2004-2005) Om lov om endringer i likestillingsloven mv. (Gjennomføring av Europaparlaments- og rådsdirektiv 2002/73/EF og innarbeiding av FN-konvensjonen om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner med tilleggsprotokoll i norsk lov).

Ot.prp. nr. 109 (2004-2005) Om lov om endringer i utlendingsloven (beskyttelse mot tvangsekteskap og mishandling i ekteskap og vern av utenlandske arbeidstakeres lønns- og arbeidsvilkår mv.).

Ot.prp. nr. 100 (2005-2006) Om lov om endringer i ekteskapsloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å forhindre tvangsekteskap mv.).

Ot.prp. nr. 75 (2006-2007) Om lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven).

Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon - slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning).

Ot.prp. nr. 26 (2008-2009) Om lov om endringer i utlendingsloven (krav om at referansepersoner må ha fire års arbeid eller utdanning i Norge for at søkeren skal ha rett til familieetablering).

Innstillinger til Odelstinget:

Innst. O. nr. 106 (2002-2003) Innstilling frå justiskomiteen om lov om endringer i straffelova mv. (styrka innsats mot tvangsekteskap mv.).

Innst. O. nr. 17 (2003-2004) Innstilling fra familie-, kultur og administrasjonskomiteen om lov om endringer i lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap (ekteskapslova) m.m.

Innst. O. nr. 18 (2006-2007) Innstilling fra familie- og kulturkomiteen om lov om endringer i ekteskapsloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å forhindre tvangsekteskap mv.).

Rundskriv:

Q-11-2004. *Ekteskapsloven § 16a om fylkesmannens adgang til å reise sak om et ekteskap består eller ikke består*. Barne- og likestillingsdepartementet.

G-12/2005. *Rundskriv om fri rettshjelp*. Justis- og politidepartementet.

Q-20/2009. *Rundskriv om ekteskap*. Barne- og likestillingsdepartementet.

RS 2013-010. *Retningslinjer for håndtering av opplysninger om tvangsekteskap i familieinnvandringsaker*. Utlendingsdirektoratet (UDI).

Rettspraksis:***Dommer fra den europeiske menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg:***

EMDs dom 28. november 1996. *Ahmut mot Nederland*.

Høyesterettsdommer:

Rt. 1922 s. 73.

Rt. 1939 s. 890.

Rt. 1971 s. 882.

Rt. 1979 s. 1492.

Rt. 1984 s. 1225.

Rt. 1987 s. 1318.

Rt. 1989 s. 979.

Rt. 1991 s. 95.

Rt. 1992 s. 445.

Rt. 1995 s. 803.

Rt. 2002 s. 1707.

Rt. 2003 s. 625.

Rt. 2006 s. 140.

Rt. 2008 s. 867.

Rt. 2011 s. 1317.

Rt. 2012 s. 1253.

Rt. 2014 s. 205.

Underrettspraksis:

RG-1999-449. Fredrikstad byrett. Dom 22.06.1998.

RG-2002-912. Oslo tingrett. Dom 18.03.2002.

RG-2002-981. Toten tingrett. Dom 08.04.2002.

LG-2004-12943. Gulating lagmannsrett. Dom 30.04.2004.

TOSLO-2005-36049. Oslo tingrett. Dom 21.06.2005.

TOSLO-2007-15659. Oslo tingrett. Dom 28.08.2008.

TOSLO-2007-167243. Oslo tingrett. Dom 17.09.2008.

LB-2008-121127. Borgarting lagmannsrett. Dom 08.12.2008.

TOSLO-2009-46765. Oslo tingrett. Dom 17.09.2009.

TOSLO-2010-92544. Oslo tingrett. Dom 04.10.2011.

LB-2011-75341. Borgarting lagmannsrett. Dom 12.09.2011.

TNERO-2011-99897. Nedre Romerrike tingrett. Dom 15.12.2011.

Sak nr. 13-142681MED-SENJ. Senja tingrett. Dom 25.10.2013.

LB-2012-116152. Borgarting lagmannsrett. Dom 03.01.2014.

Bøker, rapporter og juridiske tidsskrifter:

Andenæs, Johs. (2004). *Alminnelig strafferett*. 5. utgave ved Magnus Matningsdal og Fredrik Rieber-Mohn. Oslo: Universitetsforlaget.

Andenæs, Johs. (2008). *Spesiell strafferett og formuesforbrytelsene*. Ved Kjell V. Andorsen. Oslo: Universitetsforlaget.

Asland, John (2006). "Innvanderrelaterte utfordringer i nordisk familierett". *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* (FAB) nr. 1/2006 s. 17-36.

Bratholm, Anders og Magnus Matningsdal (1995). *Straffeloven med kommentarer. Anden del. Forbrydelser*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bredal, Anja (2011). *Mellom makt og avmakt: Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll*. Rapport 2011:4. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Cordes, Jørg, Laila Stenseng og Peter Lenda (2010). *Hovedlinjer i internasjonal privatrett*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Drammen kommune og Drammen politistasjon (2010). *Når det umulige er mulig. Hvordan jobbe kunnskapsbasert og tverrfaglig mot vold i nære relasjoner?* Sluttrapport med evaluering.

Einarsen, Terje (2005). "Familieinnvandring, tvangsekteskap og politikk". *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* (FAB) nr. 2/2005 s. 107-123.

Eskeland, Ståle (2013). *Strafferett*. 3. utgave. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Frantzen, Torstein (2007). "Tiltak mot tvangsekteskap". *Rett og toleranse. Festskrift til Helge Johan Thue*. Torstein Frantzen, Johan Giertsen, Giuditta Cordero Moss m.fl. (red.). Oslo: Gyldendal Akademisk s. 223-237.

Frøberg, Thomas (2012). "Forsøksansvarets yttergrenser: Forsøk på forsøk og uaktsomt forsøk". *Tidsskrift for rettsvitenskap* (TfR) nr. 1-2/2012 s. 49-90.

- Gaarder, Karsten og Hans Petter Lundgaard (2000). *Gaarders innføring i internasjonal privatrett*. 3. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holmøy, Vera og Peter Lødrup (2001). *Ekteskapsloven og enkelte andre lover med kommentarer*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Holmøy, Vera, Peter Lødrup og John Asland (2013). *Ekteskapsloven og enkelte andre lover med kommentarer bind 1*. 3. utgave. Oslo: Gyldendal juridisk.
- Husabø, Erling Johannes (1999). *Straffansvarets periferi, medverking, forsøk, førebuing*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2008). *Arbeidet mot tvangsekteskap - en veileder*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi).
- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2011). *Ikke bare tvangsekteskap, en artikkelsamling*. Sluttrapport fra IMDi's arbeid med handlingsplan mot tvangsekteskap 2008-2011. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi).
- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2013). *På tvers av landegrensene. Arbeid mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse ved fire norske utenriksstasjoner*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi).
- Kjelby, Gert Johan (2013). *Mellom rett og plikt til straffeforfølgning, den relative etterforsknings- og påtalepliktens rettslige rammer og rettslige utvikling i norsk straffeprosess*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Konfliktrådet i Sør-Trøndelag (2013). *"Et spørsmål om ære?" Konfliktrådet i saker som omhandler æresrelatert vold*. Rapport høst/vinter 2013. E-post med prosjektleder Guro Angell Gimse, 16.mai.
- Kropp, Randall P., Henrik Belfrage og Stephen D. Hart (2013). *Assessment of Risk for Honor Based Violence (PATRIARCH)*. Bruker manual. ProActive ReSolutions Inc.
- Lidèn, Hilde, Anja Bredal og Liza Reisel (2014). *Transnasjonal oppvekst: Om lengre utenlandsopphold blant barn og unge med innvandrerbakgrunn*. Rapport 2014:05. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Liversage, Anika og Tina Gudrun Jensen (2011). *Parallele retsopfattelser i Danmark. Et kvalitativt studie af privatrettlige praksisser blandt etniske minoriteter*. København: Det nationale forskningscenter for velfærd (SFI).

Lødrup, Peter (2009). "Ugyldige ekteskap". *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* (FAB) nr. 1/2009 s. 1-3.

Matningsdal, Magnus (2010). *Norsk spesiell strafferett*. Bergen: Fagbokforlaget.

Strandbakken, Asbjørn (2004a). "Tiltak mot tvangsekteskap, obligatorisk borgerlig prøving av ekteskapsvilkårene mv.". *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* (FAB) nr. 1/2004 s. 34-45.

Strandbakken, Asbjørn (2004b). "Tiltak mot tvangsekteskap - er en god tanke drevet for langt og fort?" *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* (FAB) nr. 2/2004 s. 69-71.

Thue, Helge J (2002). *Internasjonal privatrett, personrett, familierett og arverett, alminnelige prinsipper og de enkelte reguleringer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Wikan, Unni (2008). *Om ære*. Oslo: Pax Forlag.

Aall, Jørgen (2011). *Rettsstat og menneskerettigheter*. 3. utgave. Bergen: Fagbokforlaget.

Handlingsplaner og høringer:

Barne- og likestillingsdepartementet (2008). *Handlingsplan mot tvangsekteskap*.

Handlingsplan 2008-2011. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2013). *Handlingsplan mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2012)* Handlingsplan. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2013). *Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013-2016)*. Handlingsplan. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Den norske advokatforening (2013). *Høring - Endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 (personforfølgelse, voldtekt og andre seksuelle overgrep, formidling av prostitusjon, forberedelse til tvangsekteskap, foreldelsesregler mv.)*. Høringsuttalelse av 31. mai.

Justis- og beredskapsdepartementet (2013). *Høringsnotat om endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 (personforfølgelse, voldtekt og andre seksuelle overgrep, formidling av prostitusjon, forberedelse til tvangsekteskap, foreldelsesregler mv.)*. Høringsnotat av 8. februar. Justis- og beredskapsdepartementet.

MIRA-Senteret (2013). *MIRA-Senterets hørings svar til høringsnotat om endring i straffeloven 1902 og straffeloven 2005*. Høringsuttalelse av 18. juni.

Oslo statsadvokatembete (2013). *Høring - endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 (personforfølgelse, voldtekt og andre seksuelle overgrep, formidling av prostitusjon, forberedelse til tvangsekteskap, foreldelsesregler, mv.)* Høringsuttalelse av 15. mai.

Riksadvokaten (2013). *Høring - endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 (personforfølgelse, voldtekt og andre seksuelle overgrep, formidling av prostitusjon, forberedelse til tvangsekteskap, foreldelsesregler, mv.)* Høringsuttalelse av 23. mai.

Røde Kors Oslo (2013). *Innspill til høring av endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 (personforfølgelse, voldtekt og andre seksuelle overgrep, formidling av prostitusjon, forberedelse til tvangsekteskap, foreldelsesregler mv.)*. Høringsuttalelse av 29. mai.

Utlendingsdirektoratet (2013). *UDIs innspill til høring om endringer i straffeloven - Forberedelse til tvangsekteskap*. Høringsuttalelse 24. mai.

Utenlandske rettskilder:

Sverige:

Brottsbalken (1962:700).

SOU 2012: 35 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap.

Prop. 2013/14: 208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor.

2013/14: JuU30 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tilltåde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor.

Riksdagsskrivelse 2013/14:263.

Danmark:

Straffeloven af 15.april 1930.

L 68 Forslag til lov om ændring af straffeloven (Skjærpelse af straffen for ulovlig tvang i forbindelse med indgåelse af ægteskab).

L 143 Forslag til lov om ændring af straffeloven, udlændingeloven og lov om tilhold, opholdsforbud og bortvisning. (Styrket indsats mod tvang i forbindelse med ægteskaber og religiøse vielser).

Avisartikler, nettsider og annet:

Bjøranger, Terje (2001). *Tvangsekteskap som begrunnelse for barnevernsvedtak*. Avhandling Universitetet i Oslo med senere oppdateringer. Hentet fra: http://tvangsekteskap.net/files/barnevern_tvangsekteskap.pdf (lesedato 29.05.2014).

Bjøranger, Terje. Nettside om tvangsekteskap. *Kommentar til den første Drammensaken*. Hentet fra: http://tvangsekteskap.net/kommentar_til_den_fsrste_drammensaken.html (lesedato 29.05.2014).

Daily mail (2013). "Clerics at 18 mosques are caught agreeing to marry off girls of 14: Four imams investigated after undercover operation". Artikkel av Mario Ledwith 6. oktober. Tilgang: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2447720/Clerics-18-mosques-caught-agreeing-marry-girls-14-Four-imams-investigated-undercover-operation.html> (lesedato 29.05.2014).

Europarådets internettsider. *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention)*. Hentet fra: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/default_en.asp (lesedato 29.05.2014).

IMDis nettsider. *IMDis arbeid med tvangsekteskap*. Hentet fra: <http://www.imdi.no/Tvangsekteskap1/IMDis-arbeid-med-Tvangsekteskap/> (lesedato 29.05.2014).

IMDis nettsider. *IMDis arbeid mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet, 2013*. Hentet fra:

http://www.imdi.no/Documents/Rapporter/2014/Rapport_TVE_2013.pdf (lesedato 29.05.2014).

NRK (2014). "Nytt menneskesyn". Kronikk av Hege Storhaug av 20. mars. Hentet fra: <http://www.nrk.no/ytring/nytt-menneskesyn-1.11616021> (lesedato 29.05.2014).

Røde Kors sine nettsider. *Røde Kors-telefonen om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse*. Hentet fra: <http://www.rodekors.no/tvangsekteskap> (lesedato 29.05.2014).

Røde Kors sine nettsider. *Årsrapport for Røde Kors-telefonen om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse*. Hentet fra: http://www.rodekors.no/Global/DK/DK-Oslo/Dokumenter/130218_RK-telefonen_rapport2012_TRYKKFIL.pdf (lesedato 29.05.2014).

Strafferettssystemets funksjonalitets internettsider. *Om strafferettens funksjonalitet*. Hentet fra: <http://www.uib.no/prosjekt/srf/23408/om-strafferettens-funksjonalitet> (lesedato 29.05.2014).

Sundvolden-erklæringen (2013). *Politisk plattform for en regjering utgått av Høyre og Fremskrittspartiet*. Rapport 07. oktober. Hentet fra: http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/dok/rapporter_planer/rapporter/2013/politisk-plattform.html?id=743014 (lesedato 29.05.2014).

TV2 (2013). "Mange tvangsekteskap omfattes ikke av loven". Artikkel av Håkon E. H. Eliassen 02. mai. Hentet fra: http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/mange-tvangsekteskap-omfattes-ikke-av-loven-3999614.html#.Uv8yA_15MYM (lesedato 29.05.2014).

VG (2014). "Redningskvinnen". Artikkel av Håkon Fostervold Høydal av 08. mars.